

ISSN: 2792-0674 June 2024 Volume 4 Issue 2 - Haziran 2024 Cilt 4 Sayı 2

ULIP D

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE POLİTİKA DERGİSİ
JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS AND POLITICS

ULIPOD

ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE POLİTİKA DERGİSİ
JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS AND POLITICS

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

86

Melike ATLIĞ

Rekabet Sarmalında ABD-Çin: Uzaya Yansıyan Rekabet
USA-China in The Competition Spiral: Competition Reflected in Space

107

Ferdi GÜÇYETMEZ & Sina KISACIK

Doğu Akdeniz'de Bölge ve Bölge Dışı Devletler Arasında Enerji Merkezli Çatışma/
İşbirliği
Energy-Centric Conflict/Cooperation Between Regional and Non-Regional States in
the Eastern Mediterranean

123

Figen AYDIN

Neoklasik Realizmin Çin Dış Politikasına Uygulanabilirliği: Kazakistan Örneği
Applicability of Neoclassical Realism to Chinese Foreign Policy: The Case of
Kazakhstan

135

Anıl Çağlar ERKAN

Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikasında Yeni Dönem: Uluslararası Siyasette Ankara'nın
Artan Etkisi
New Era in the Foreign Policy of the Republic of Turkey: Ankara's Increasing Influence
in International Politics

157

Zeynep ÖZALP KAYA

Çin Dış Politikasında Lider Profilleri ve Algılarının Karşılaştırmalı Analizi
Comparative Analysis of Leader Profiles and Perceptions in Chinese Foreign Policy

Rekabet Sarmalında ABD-Çin: Uzaya Yansıyan Rekabet

USA-China in The Competition Spiral: Competition Reflected in Space

Melike Atlıg*

Özet

Çalışma ABD-Çin arasında uzay konulu rekabetin çatışmaya dönüşüp dönüşmeyeceğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Dünya üzerinde doğal kaynakların tükeniyor olması devletleri doğal kaynak zengini uzaya yönlendirmiştir. Ayrıca kontrolsüz nüfus artışı gelecekte yeni bir yaşam alanı ihtiyacını artıracaktır. Diğer yandan uzay, haberleşme, meteoroloji, güvenlik, vb. alanda kullanımı artacak bir alan olarak uluslararası politikanın gündeminde yer almaktadır. Teknolojik gelişmişliğin hızla artması uzayın keşfedilmesi ve kullanılması dürtüsünü harekete geçirmiştir. 1957'de başlayan uzay yarışı günümüzde birçok aktörün yer aldığı ancak ABD-Çin rekabetinin ön plana çıktığı bir sürece evrilmiştir. Bu rekabetin arka planında ise iki ülke arasında Çin'in yükselişe geçmesi çerçevesinde ekonomik ve ticari her alanda başlayan rekabet yatmaktadır. İki ülke arasında rekabet söz konusu olduğunda ise Thucydides Tuzağı ön plana çıkmaktadır. Çin'in yükselişi Thucydides Tuzağında öngörülen yükselen bir gücü temsil edebilecekken meydan okuyacağı kurulu güç ise ABD'yi temsil etmektedir. İki ülke arasındaki rekabet literatürde bu tuzak çerçevesinde ele alınmakta ve kaçınılmaz olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle uzay alanında iki ülke arasındaki rekabette bu tuzak çerçevesinde analiz edilecektir. Çalışma dâhilinde ABD-Çin arasındaki uzay konulu rekabetin katlanarak devam edeceği savunulmaktadır. Bu rekabetin uzayın silahlandırılması, uydu teknolojilerinde gelişme temelinde bir etki alanı oluşturarak uzay gücü olma çerçevesinde bir savaşa yol açması mümkün görünmektedir. Bu açıdan çalışmada ülkelerin uzay strateji belgeleri ve politikaları, literatür taraması sonucunda elde edilen veriler incelenerek rekabetin temeli analiz edilecektir. Uzay rekabetinin tuzakta bahsedildiği gibi bir süreç geçirip geçirmeyeceği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uzay, ABD, Çin, Rekabet, Thucydides Tuzağı

Abstract

The aim of the study is to analyze whether the US-China space competition will turn into a conflict. The depletion of natural resources on Earth has led states to the mysterious space. Uncontrolled population growth will also lead to the need for new living space in the future. In addition, space is used in areas such as communication, security and intelligence. This situation has brought space to the agenda of international politics. The desire to use of space will increase, especially with the development of technology. In 1957, the SSCB launched Sputnik 1 into orbit, starting the space race. Today, the US-China rivalry is at the forefront of this race. The background of this rivalry lies in the rivalry between the two, which started in every economic and commercial field, limited to China's rise. When it comes to competition between two countries, the Thucydides Trap is at the forefront. While China's rise may represent a rising power in the Thucydides Trap, it represents the established power it will challenge, the United States. Competition between the two countries is discussed within the framework of this trap in the literature and is thought to be inevitable. For this reason, the competition between the two countries in the field of space will be analyzed within the framework of this trap. The study argues that the space competition between the US and China continues to increase. It is possible for rivalry to turn into conflict. Indicators of conflict are the emphasis on space policies, weaponization of space, etc. As a result, the study analyzed the space strategy documents and policies of the countries. The basis of competition has been tried to be established.

Keywords: Space, USA, China, Competition, Thucydides Trap

* Dr. Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, melikeatlg@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8491-6125

Giriş

ABD-Çin arasında, ABD'nin hegemonyasının azalmasına karşın Çin'in yükselişe geçmesi çerçevesinde her alanda bir rekabet söz konusu olmaya başlamıştır. Çin'in siyasi durgunlukları ve sorunları atlatmasının ardından başladığı ekonomik gelişmesi her alanda gelişme ve yükselme göstermesine yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası sistemin tek hegemon gücü olan ABD ise böyle bir yükselişi dikkatle incelemiştir. Sisteme ve sistemdeki aktörler arası ilişkilerde büyük bir etken olan ABD, Çin gibi başka bir aktörün uluslararası politika alanına girmesi ile rekabet etmeye hazır duruma gelmiştir. İki ülke arasında ekonomi, ticaret vb. alanlarda başlayan rekabet uzay alanında da hız kesmeden devam etmektedir. Çin'in kendi gelişimini tamamlayarak yükselmesi ve sistemde yer almaya başlaması ABD'nin var olan hegemon gücüne bir meydan okuma mı sorusunu beraberinde getirerek Thucydides Tuzağı ön plana çıkmaktadır. Thucydides Tuzağına göre yükselen bir güç, iktidardaki bir gücü yerinden etmekle tehdit ettiğinde hiçbir tarafın aksi halde seçemeyeceği sonuçlar doğuran bir tepkiler dizisi başlatabilir. Bu açıdan bakıldığında Çin'in yükselişinin ABD açısından tehdit doğurabileceği iddia edilmiştir. ABD ekonomik ve ticari olarak Çin'in kendisi ile rakip olma ihtimalinin ülkesel refahı için sorun yaratacağına inanarak Çin'i mücadele edilmesi gereken bir aktör konumuna yerleştirmektedir. Çin ise büyümesinin ve gelişmesinin sistemdeki aktörleri yerinden etmek için değil ülkesel gelişmişliğine hizmet ederek sisteme dâhil olmak amacındadır. Çin, Thucydides Tuzağından kaçınmaya ve ABD ile savaşa girme ihtimalinden uzak durmaya çalışmakta, rekabetin illa savaşa sonuçlanması gerekmediğine inanmaktadır. Aktörlerin uzay rekabetine bakıldığında Thucydides Tuzağına bahsedilen hiçbir tarafın öngöremeyeceği ve aksi halde seçemeyeceği tepkiler dizisinin ortaya çıktığı görülmektedir. Sahip olunan uyduların askeri amaçlarla kullanılması, uzay ekonomisi üzerine projelerin gerçekleştirilmesi ve en önemli uzay silahlarının denenmesi ve geliştirilmesi aktörlerin bir tuzak içerisine çekilmesine neden olabilecektir. Çünkü uzaya hâkim olmanın dünyaya hâkim olmak anlamına geldiği bir anlayış ön plandadır. Bu anlayış çerçevesinde gelecek dönemlerde iki aktör arasındaki uzay rekabetinin kızışacağı ve aktörlerin birbirlerine üstün gelerek uzayda hegemon aktör olmaya çalışacağı öngörülmektedir.

Gerek ABD'nin gerekse Çin'in uzay politikaları ve faaliyetleri ülkeler arasındaki rekabetin doğal bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü uzay gibi stratejik bir alanı kullanmak ya da bu alanda etkin olmak 21.yüzyılın en önemli hedeflerinden biri olarak kendini göstermektedir. Uzay gerek barındırdığı doğal kaynaklarla gerekse hava, deniz ve kara üzerinde kapsayıcı bir alan olması nedeniyle aktörlerin ulusal çıkarı olarak anlam yüklemekten kaçınmayacağı bir alan olarak görülmektedir. Dünya üzerindeki doğal kaynakların tükenmeye yüz tutması, dünya nüfusunun artmasına bağlı olarak ihtiyaçların ve yeni alan ihtiyacının artması ve dünya üzerinde keşfedilecek alanların kalmaması uzayı uluslararası politikanın önemli bir nesnesi haline getirmektedir. Bu nedenden dolayı aktörler böylesi bir alanın kontrolleri dışında olmasına sıcak bakmamaktadır. Bu durum ise ABD ve Çin başta olmak üzere aktörlerin uzaya yönelik politikalarını sıklaştırmasına yol açmaktadır. Böylesi bir ortamda aktörler arası rekabetin kaçınılmaz olacağı düşünüldüğünde ABD ve Çin'in de bu rekabet içerisine sıkışması olağan bir durum olarak görülecektir.

İlk uydunun yörüngeye yerleştirilmesiyle başlayan uzay çağı; giderek daha fazla aktörün dâhil olduğu ve 21.yüzyıl uzay çağının en üst seviyesi olmakla beraber rekabetin yoğunlaştığı bir dönem olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle uzay politikalarının aktörler arası rekabete yol açıp açmayacağı ya da rekabetin herhangi bir çatışma yaratıp

yaratmayacağı dikkat çeken sorular olarak ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen bilgiler dâhilinde çalışma ABD-Çin arasındaki rekabetin arka planının sunulması ile başlatılacaktır. Ardından rekabetin uzaya yansımaları çerçevesinde ABD ve Çin'in uzay politikaları ele alınacaktır. Bu politikalar ABD ve Çin'i uzay alanında nasıl bir rekabete sürükleyecek ya da sürüklemesinin çatışma doğurma ihtimali değerlendirilecektir. Son olarak uzay rekabetinin aktörlere kazandırdığı veya kaybettirdiği avantaj/dezavantajlar tartışılacaktır.

1. Rekabetin Temelleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası süper güç haline gelen ABD, Soğuk Savaşın sona ermesiyle dünya sisteminde hegemon güç olmuştur. ABD'nin hegemon olmasına paralel olarak uluslararası sistem, ekonomi, hukuk vb. her alan ABD tarafından yönlendirilmiş ve şekillendirilmiştir. Ancak ABD'nin yükselişi 11 Eylül saldırıları ardından izlediği politikalar ve 2009 ekonomik krizi ile gölgelenmeye başlamıştır. Bu kriz ABD ekonomisini ve beraberinde Avrupa ekonomilerini derinden sarsarken Rusya, Çin gibi ülkelerin yükselmesine zemin oluşturmuştur. Uzun yıllar boyunca liderliğe ve uluslararası alanın hem ekonomisine hem politikasına hem de evrensel değerlerine etki eden ve bir nevi bunlara yön veren ABD, 11 Eylül saldırıları, 2009 ekonomik krizi, Arap Baharı ve mülteci krizi gibi sorunlar karşısında eski gücünü ispat edememiştir (Dinç, Yurdabak, 2021: 258). Böylesi bir ortamda ise gelişmeye ve yükselmeye başlayan Çin, ABD açısından tehdit olarak algılanmıştır.

Batı tarafından Çin tehdidi ilk olarak 1990'lı yıllarda Güney Kore, Japonya ve ABD tarafından dile getirilmiştir. Özelde ABD genelde Batı tarafından Çin'in tehdit olarak görülmesi dışlayıcı bir söylemin doğmasına ve biz-öteki temelinde kimlik yaratılmasına neden olmuştur (Tokatlı ve Kocamaz, 2021: 115-116). Çin'in ekonomik olarak yükselmesinin ve bu ilerlemenin teknolojik alana yansımalarının ardından Çin, ABD için ABD hegemonyasına ve uzun yıllar boyunca kurup sürdürdüğü sisteme tehdit olarak görülmüş ve mücadele edilen bir aktör olarak kabul edilmiştir. Böylece ABD'nin ana hedeflerinden biri Çin'in yükselişini yavaşlatmak ya da kontrol altına almak olmuştur. Çin'in bir tehdit olarak görülmesi ABD başkanlarının politikaları ve söylemlerine yansımıştır. Örneğin Barack Obama döneminde Asya'ya Dönüş politikasıyla Çin'in dizginlenmesi amaçlanırken bir taraftan da ABD'nin müttefikler ile ikili ilişkilere ve iş birliklerine önem verilmiştir. Obama dönemi Asya'ya Dönüş politikası kapsamında ABD 2012'den itibaren bölgedeki geleneksel müttefikleri Japonya ve Avustralya ile ilişkilerini güçlendirirken diğer yandan Hindistan, Vietnam ve Malezya ile bağlarını güçlendirmiştir. Böylece bu ülkeler vasıtasıyla bölgede askeri varlığını artırmış, Çin'in bölgede artan varlığına meydan okumuştur (Demir, 2020: 236).

ABD Donald Trump döneminde Çin'i ilk kez bir "stratejik rakip" ve "revizyonist güç" olarak tanımlamıştır. Buna göre Çin hem bölgesel ve küresel etkisini artırmakta hem de ABD'nin dünya liderliğine meydan okumak adına ABD ve müttefikleriyle etkin bir şekilde rekabet etmektedir. Trump, Çin'in yükselişi ve revizyonizmini engellemek için Çin'e karşı ticaret savaşı başlatmıştır (Demir,2020: 238). Trump'ın aksine Joe Biden dünyanın kendi istikrarını sağlayacak bir lidere ihtiyaç duyduğunu ve bu görevi ABD'nin üstleneceğini ileri sürerek Trump döneminde olduğu gibi sorumluluktan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir. Böylece Amerikan istisnacılığı fikrini güncelleyerek bu anlayış ile hem Çin'in bölgesel yükselişini hem de küresel alanda elde edeceği etkin rolü ortadan kaldıracıcağını düşünmektedir. Biden Çin'e göre en iyi Çin stratejisi tüm müttefikleri bir arada toplayacak bir stratejidir. Biden Çin'e daha sert davranılması gerektiğini aksi halde Çin'in ABD'ye olumsuz etkilerinin daha da artacağını belirtmektedir (Biden, 2020: 67,71).

ABD'nin aksine Çin uluslararası alanda yükselişini yeni bir dünya düzeni oluşturmak olarak değil dünya barışına hizmet eden, ekonomik olarak gelişmeye önem veren bir durum olarak yansıtmıştır. Çin 19.yüzyılda Batıdaki gelişmeler karşısında bocalamış, sanayileşmeye ayak uyduramamış ve tarihi ticaret yollarının önem kaybetmesiyle dünya sahnesinde geri planda kalmıştır. 1949'da Mao Zedung önderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti planlı ekonomi ve kültür devrimi ile gelişme çabalarına girişse de Deng Xiaoping dönemi politikaları kadar başarılı olamamıştır. Xiaoping piyasa ekonomisi için gerekli düzenlemeleri yapmış, yabancı sermaye girişleri ve dış ticarete önem vermiştir. Böylece 1976-1995 arasında Çin kısa süreli bir yükseliş yaşamıştır (Örmeci, 2013: 2-3). Zaman zaman durgunluk ve gerileme yaşayan Çin teknolojik gelişmişliğine ve ekonomi politikalarına özen göstererek bugün uluslararası sistemde adından söz edilmesine yol açmıştır. 2003'ten sonra ekonomik olarak toparlanmaya başlayan Çin, dünyanın yükselen gücü olmaya aday bir ülke konumuna yükselmiştir. Bölge ve bölge dışı ülkelerle ilişkiler geliştirerek etki alanını da genişletmeye başlayan Çin, ABD açısından bütünüyle bir rakip olarak görülmektedir.

Çin'in dış politikada en önemi hedefler arasında özelde ABD genelde Batı dünyasını ürkütmeden ekonomik olarak gelişmek, uluslararası kuruluşlarla bölgede kendi üstünlüğünü sağlayabilmek, askeri kapasitesini artırmak yer almaktadır. Çin, mevcut sistemdeki yerini kaybetmek istemeyecek ABD ile tam anlamıyla güçlü bir pozisyona erişmeden bir çatışma ortamına girmekten kaçınmaktadır (Örmeci, 2013:4). Çin, ABD'nin aksine savaşılmaması ya da mücadele edilmesi gereken bir unsur tanımını kullanmamış daha ziyade sistemde çatışmaya yol açmadan ilerlemeye devam edeceğini vurgulamıştır. ABD'nin Çin tehdidi argümanına karşı Çin kendi imajını barışçıl ve uyumlu bir ülke olarak kabul ettirmeye çalışmaktadır. Çin'in hedefi mevcut dünya düzenine tehdit oluşturmadan entegre olmayı başarmaktır. Çin, ABD ile ilişkisini ve rekabetin sıfır toplamı oyun yerine barışçıl bir kazan-kazan anlayışı temelinde olması gerektiğini savunmaktadır. Karşılıklı saygı ve kazan kazan temelli iş birliğinin altını çizmektedir (Keyvan, 2020: 139-140). Çin gelişme ve ilerlemede temkinli davranarak ABD ile bir çatışma ortamının doğmasından kaçınmaya özen göstermektedir. Ancak ABD söylemleri, ikili arasında rekabetin kaçınılmaz olduğu görüşünü ortaya çıkarmakta ve ilişkilerin bu çerçevede okunması gerektiği görüşüne neden olmaktadır. Bu noktada iki ülke arasındaki ilişkilerde rekabet ve çatışma ilişkisi temelinde Thucydides Tuzağı sıklıkla dile getirilmektedir.

Çin'in Çin tehdidi söyleminin başka bir versiyonu olarak gördüğü Thucydides Tuzağı Graham Allison tarafından ortaya atılmış ve kısaca yükselmekte olan bir gücün egemen olan diğer bir gücü, onun yerine geçmekle tehdit etmesinden kaynaklanan gerilimdir. Yani yükselen bir gücün, var olan bir güce meydan okuduğu ya da okuyacağı düşünüldüğünden var olan güç savunma mekanizmalarını ve dünya hâkimiyetini güçlendirmeye çalışarak yükselen gücü caydıracaktır. Diğer yandan var olan gücün bu girişimleri yükselen güç tarafından tehdit olarak algılanabilecek ve ortaya bir dünya savaşı çıkma ihtimali doğacaktır (Devres, 2017). Çin'in yükselmeye başlaması ABD tarafında tedirginlik yaratmıştır. Öyle ki Çin'in ekonomik olarak yükselmesi ABD'nin ticaret savaşlarını başlatmasına yol açtığı gibi Çin'in yükselişine bağlı olarak ABD tarafından kuşatılmışlığa da meydan okuduğu görülmektedir. İki ülke arasında Çin'in yükselmesiyle hissedilmeye başlayan rekabet ekonomi, ticaret gibi alanların dışında uzaya da yansımıştır. Burada ortaya çıkan nokta ise bu rekabetin iki ülkeyi Thucydides Tuzağına maruz bırakarak bir savaşın ya da çatışmanın çıkma olasılığının değerlendirilmesidir.

Uluslararası ilişkiler teorisyenleri ve tarihçiler arasında genel olarak kabul görmüş bir görüşe göre yükselen bir gücün mevcut statükodaki büyük güce meydan okuyacağı ve bunun da savaşa yol açacağı ön plana çıkmaktadır. Allison Thucydides Tuzağını, Çin-ABD arasında bir güvenlik ikilemi olarak görmektedir. Çin Thucydides Tuzağından kaçınmak için "Yeni Bir Büyük Güç İlişkisi Tipi (New Type of Major Power Relations" (NTMPR)" modeli önermiştir. Buna göre rekabet ve savaştan ziyade kazan-kazan yaklaşımına dayanan bir ilişki öngörülmektedir. Bu kavramın özü, Çin'in ABD süper gücüyle karşılıklı yararlar için ortak bir zemin araması ve birbirinin temel çıkarlarına saygı duymasıdır. Çin, ABD ile bir silahlanma yarışından kaçınmaktadır. Her ne kadar Çin, Thucydides Tuzağından kaçınmaya ve ABD ile savaşa girme ihtimalinden uzak durmaya çalışsa da Çin'in niyetleri ABD tarafından olumlu karşılanmamakta ve Çin'in ABD refahına düşman bir kimlikte ön plana çıkartılması sağlanmaktadır (Er, 2016: 36). Çin'in herhangi bir savaş durumuna sürüklenmekten kaçınması ABD tarafından Çin politikalarının gizli ve şeffaf olmayan bir şekilde yürütülmesi anlamı taşımaktadır. Rakip ülkenin potansiyelinin ve elinde bulundurduğu kapasitenin tam olarak bilinmiyor oluşu rekabeti daha da arttırmakta ve herhangi bir alandaki politikaların hızlandırılmasına neden olmaktadır.

Çin, Thucydides Tuzağının savaşa neden olacak bir argüman olarak öne sürülmesinden ziyade barışçıl yükseliş argümanının altını çizmektedir. Li Zhihui "China Voice: Ten reasons China, U.S. can avoid Thucydides Trap (Çin ve ABD'nin Thucydides Tuzağından Kaçınmasının On Nedeni)" isimli makalesinde iki ülke arasında bahsedilen tuzağın aşılabileceğini ve iki gücün birlikte dünyanın geleceğine katkı sağlayabileceğini öne sürmüştür (Xinhua, 2015). Çin her fırsatta sözü edildiği gibi bir Thucydides Tuzağı olmadığını ancak büyük güçlerin zaman zaman yaptığı yanlış hesaplamaların kendileri için tuzaklar yaratabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca artık yaşanan zamanın bir barış yüzyılı olduğu, iş birliklerinin arttığı, tarihten dersler çıkarıldığını ifade ederek yıllar önce yapılan yanlışların tekrar edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. İki güç arasında herhangi bir savaş durumu olduğunda Çin'in kaybedeceği ihtimalini kabul etseler de ABD'nin de dünyadaki lider rolünün tam anlamıyla zayıflayacağını ve yok alacağını savunmaktadır. Kısaca Çin yükselişini kabul etmekle beraber bu yükselişin barışçıl olduğunu belirtmektedir (Xinhua, 2015). Çin, ABD ve kendisinin uzay politikalarının ve ABD'nin öne sürdüğü Çin tehdidinin yanlış hesaplamalar sonucunda tuzaklar yaratan bir olgu olduğunu belirtmektedir. Uzayın silahlandırılması, uzay konusunda iş birliğinden ziyade çatışma ve gruplaşmaların artması, diğer aktörü caydırmak için girişilen politikaların caydırıcılıktan çok rekabete yol açması yanlış hesaplamalar olarak görülebilir.

ABD ticaret alanında başlattığı savaşı ve Çin'in yükselişini engelleme girişimlerini diğer alanlara da yayma eğilimindedir. Stratejik konum nedeniyle çağımızda önemli görülen uzay, ABD'nin Çin tehdidinden korumak istediği önemli bir alan olarak dikkat çekmektedir. Her ne kadar Çin, ABD'nin tehdit algısına yumuşak bir karşılık verse de uzayın gelecek dönemlerde önemli bir politika alanı haline dönme ihtimali ikili arasındaki rekabetin kaçınılmaz olmasına neden olacaktır. Ayrıca Thucydides Tuzağında bahsedildiği gibi iki ülkenin gerek ABD'nin söylemlerinden kaynaklanan gerekse Çin ve diğer ülkelerin uzay politikalarından kaynaklanan nedenlerden dolayı rekabet sarmalına teslim olması beklenmektedir.

Genel olarak bakıldığında dünya üzerinde herhangi bir stratejik alan üzerinde yaşanabilecek rekabetin uzay alanında yaşandığı görülmektedir. Çünkü uzay aktörler için sınırsız bir hareket alanı sunmasının dışında barındırdığı düşünülen doğal kaynaklar açısından da önemlidir. Kara, hava ve denize hâkimiyet kurmuş ve bu alanları etkin

kullanan aktörler bu alanların üzerinde daha kapsayıcı olan uzaya hâkim olma yarışı içerisine girmektedir. Çünkü uzay kara ve denizin üzerinde onları kapsayan, etkileyen bir alan olarak hareket serbestisi ve manevra kabiliyeti sunmaktadır. Uzay ise aktörlere en tepe nokta özelliği sunmaktadır. Bu nedenle stratejik, doğal kaynak sunabilen ve diğer aktörlerin manevralarını kontrol edebilen bir alan olarak aktörler ve uluslararası politika için önem kazanmaktadır.¹ Kısaca aktörler geniş avantajlar sunacak uzayı, dünya üzerindeki ulusal çıkarlarının bir yansıması olarak kabul ederek uzay politikalarını bu temel çerçevesinde oluşturmaktadır.

2. Aktörlerin Uzay Politikaları ve Tarihi

2.1. ABD Uzay Politikaları ve Tarihi

ABD uzay çalışmalarına 1945'te Alman bilim insanlarını ülkesini getirerek başlamıştır. Bilindiği üzere Almanya, İkinci Dünya Savaşı sırasında uzay özellikle roket alanında teknolojik olarak gelişmişliğini kanıtlamıştır. ABD ilk uydusu Explorer-1 ile dünya çevresindeki radyasyon kuşağını keşfetmiştir (Karabulut, 2013: 193). Ardından aynı yıl Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi NASA'yı kurarak uzay faaliyetlerine devam etmiştir. ABD uzay alanında en kapsamlı adımlardan birini Yıldız Savaşları Projesiyle atmıştır. Yıldız Savaşları füzesavar programı ve Hava Gücü Uzay Komutanlığı oluşturulmuştur. Uzayın giderek uluslararası politikanın konuşulan alanı olmaya başlamasıyla ABD uzayı hayati bir ulusal çıkar alanı olarak gördüğünü, ABD'nin uzay sistemine yönelik herhangi bir saldırıyı topraklarına yapılmış kabul edileceğini ve saldırılara gerekli karşılığın verileceğini ifade etmiştir. 2000'e gelindiğinde Amerika'nın Savunmasını Yeniden Kurmak başlıklı bir rapor hazırlanarak olası bir füze saldırısını erken uyarı sistemleri ile bertaraf etme, anlık istihbarat yeteneğinin artırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur (Thomas Donnely, 2000. Karabulut, 2013: 199).

Başkan Eisenhower'la başlayarak (1952-1960) her başkan bir ulusal uzay politikası hazırlamıştır. Her başkan dönemin şartlarına uygun olarak uzay politikalarının temel ilkelerini belirlemiştir. Başkan Kennedy 1962'de 1960'lar sona ermeden Aya insan gönderip geri getirme hedefi koymuştur. Başkan George H.W. Bush (1988- 1992) ulusal uzay konseyi görevlendirerek bir rapor hazırlanmasını istemiştir. 1989'da yayınlanan "ABD ulusal uzay politikası" uzay çalışmaları konusunda bir temel belge oluşturmaktadır. Bu belgeye göre uzay çalışmalarında dikkat edilmesi gereken uzay çalışmalarının ülke güvenliğinin güçlendirecek şekilde olması, Ay ve gezegenlerin keşfinin desteklenmesi, ABD'nin uzaydaki üstünlüğünün sürdürülmesi gibi öncelikleri içermesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Belgede ABD'nin uzay lideri olduğu ve olmakta devam etmesi gerektiğinin altı da çizilmiştir (National Space Policy, 1989). Diğer bir ABD başkanı Bill Clinton kendi uzay politika belgesini 1996'da yayınlamıştır. Raporda ABD'nin üstünlüğünün devam ettirilmesi gerektiği ve bu alanda daha fazla iş birliği sağlanması gerektiği belirtilmiştir (National Space Policy, 1996). George W. Bush ise uzay planını 2004'te açıklamıştır. Buna göre ABD'nin 2020'de Ayda bir üst kuracağı ve zamanla oradan Mars'a gidileceğini ifade edilmiştir. Ancak Bush'un bu Ay planı bütçe ve teknoloji yetersizliği nedeniyle gerçekçi bulunmamıştır. Obama ile ABD'nin uzay programına yeni bir yön kazanmıştır. Bush'un 2020'lerde Ayda üst kurma hedefinden vazgeçilmiş, Aya gidiş programının iki ana bacağından biri olan Ares projesi iptal edilmiştir. Diğerisi ise astronotları taşıyacak olan Orion projesi düşük düzeyde de olsa devam edecektir (İnce, 2020: 282-290). Ulusal uzay belgelerinde sıklıkla ABD'nin uzaya erişimini veya kullanımını yasaklamaya ve sınırlamaya

¹ Doğal kaynaklarla ilgili bilgiye ilerleyen başlıklarda detaylı şekilde değinilecektir.

çalışan yeni yasal düzenlemelere karşı çıkılacağı belirtilmiştir. Ulusal çıkarlar için uzayda araştırma, test etme vb. faaliyetlerine zarar gelmemesi ve önemli ölçüde bunun engellenmesi üzerinde durulmuştur. Ayın daha düşük yer çekimine sahip olması uzay çalışmaları için avantaj sağlayacağı düşünüldüğünden başta ABD olmak üzere dönemin aktörleri tarafından Ay misyonları öncelik kazanmıştır. ABD Aya insanlı iniş hedefi ile ilerleyen dönemlerde uzay konulu girişimlerinin daha güvenli ortamda yürütülmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Uzayda faaliyet gösteren aktörlerin sayısının giderek artması ve Çin'in 2007 yılında ASAT (anti-satellite uydusavar) denemesini yapması ABD'nin 2010'da uzay stratejisini değiştirmesine neden olmuştur. Aktör sayısının artması uzayda rekabetin de artacağı anlamı taşıırken aynı zamanda Çin'in ASAT denemesi yörüngedeki uzay nesnelere savunmasız ve saldırıya açık olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu nedenle ABD Obama döneminde 2010 yılında yayınlanan Ulusal Uzay Politikası belgesinde uluslararası iş birliğine vurgu yapmıştır (Seçkin, 2012:5). ABD'nin uzaya yönelik temel hedefleri 2010 belgesinde şu şekilde sıralanmıştır; faaliyetinde bulunan yerel endüstrilerin verimliliğinin artırılması, uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi, insanlar ya da robotlarla yeni keşiflerde bulunulması gibi esaslar vurgulanmıştır (National Space Policy, 2010. Karar: 2013:202). Diğer yandan ABD'nin küresel konumlandırma sistemine rakip olabilecek benzer sistemlerin geliştirilmesi uzay alanında rekabeti artıracığından ABD uzay politikasına diğer yıllardan daha fazla önem atfetmiş ve bu önemi uzay strateji ve politikaları belgelerine de yansıtmıştır.

ABD uzay politika belgelerinde sıklıkla vurgulanan uluslararası iş birliğinin en önemli örneği Uluslararası Uzay İstasyonu (ISS)'dur. 1984'te NASA'ya sürekli bir uzay istasyonu kurulması çerçevesinde uluslararası iş birliği arama görevi verilerek 1998'de ABD, Rusya, Kanada, Japonya ve Avrupa Uzay Ajansının katılımcı ilkeleri ile ortaya konmuştur. Bahsi geçen oluşum ülkeler açısından önemli bir iş birliği olmanın ötesinde ABD'nin uzay hâkimiyetinin bir göstergesi olarak da yorumlanmaktadır. Halen faaliyetlerine devam eden istasyona ABD, Çin'in katılımı bloke etmiştir. Gerekçe olarak ise Çin ile aralarındaki kabiliyet farkını korumaya çalışması gösterilmiştir. Bu nedenle Çin'in askeri kapasitesine fayda sağlayacak girişimleri ve malzemeye erişimini engelleme politikası gütmektedir. Çin'e yönelik yaptığı teknoloji satışının yasaklanması ve ISS'ye katılımının engellenmesi bu yönde atılmış bir adımdır. Diğer yandan Çin, ISS'ye katılmak için teklif götürmesine rağmen ABD-Çin arasındaki politik ikilemden dolayı bu teklif kabul edilmemiştir. Böylece Çin, ABD'nin uzaydaki üstünlüğü ile rekabet ederek dünyaya uzay alanında gelişen teknolojisini göstermek için daha sonra bahsedilecek olan kendi uzay istasyonu çalışmalarına başlamıştır (İnan Şimşek ve Atvur, 2021: 613. İnce, 2020: 320). ABD'nin ulusal uzay çıkarlarını korumak için Çin'i dışarıda bırakan bir iş birliğine gitmesi doğrudan ABD'nin çıkarlarını zedeleyen bir görünüme neden olmuştur. ABD'nin çıkarlarının korunması ve Çin'in ABD karşısında pasif hale getirilmesi düşüncesinin temelinde yatan Çin tehdidi, Çin'in kendi uzay istasyonunu kurma girişimi ile yeniden yükselişe geçmiştir. Her ne kadar ABD, Çin'i uzay faaliyetleri nedeniyle tehdit olarak görse de ABD'nin uzay politikaları bir sonraki başlıkta değinilecek Çin uzay politika ve girişimlerinin birkaçının temelini oluşturmaktadır. Bunlardan en önemlisi de Çin uzay istasyonu çalışmalarını başarı ile sürdürmesidir. ABD, Çin ile politik ikliminin etkisi altında uzay alanında kendi ulusal çıkarlarına Çin tehdidi yaratmış ve beslemiştir.

ABD 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde askeri bir uzay gücü oluşturması hedeflemiş ve Amerikan ordusu içinde uzay faaliyetleri yürütmek üzere altıncı kuvvet

oluşturulmuştur. ABD uzay politikalarının temelinde dünyaya egemen olmak için uzayın önemli bir alan olduğu fikri ve yer kuvvetlerinin uzay kuvvetleriyle desteklenmesi gerekliliği bulunmaktadır. ABD uzaydaki pozisyonunu güçlendirerek dünya olaylarını daha kolay şekillendirebileceğine inanmaktadır (National Space Policy, 2017). 2020 Ulusal Uzay Politika belgesine göre ABD uzaydan sağlanacak faydaların devam ettirilebilmesi için açıklık, şeffaflık ve öngörülebilirlik vurgusu yapmıştır. Ayda kalıcı insan varlığı kurarak hem ekonomik açıdan fayda sağlanması hem de Marsa insan misyonları sağlayacak altyapı ve hizmetlerin, uzay kaynaklarının kullanımı çerçevesinde sağlanması amaçlanmıştır. 2024 yılına kadar Aya ve 2028 yılına kadar ise Marsa insanlı iniş projelerini gerçekleştirmek hedefleri sıralanmıştır (National Space Policy, 2020). Aya insanlı misyonlar yerine getirilerek astronotların alçak dünya yörüngesinin ötesine gönderilmesi sağlanacak ve burada insanları hayatta tutmak için gereken yaşam destek sistemleri test edilecektir (Athanasopoulos, 2019: 4). ABD uzay belgelerinin ortak noktası uzayın ABD'nin ulusal çıkarı için önemli bir alan olduğu ifade edilmesidir. Bu nedenle uzay hâkimiyetinin garanti altına alınması gerekmektedir. Bu sayede hem ekonomik açıdan fayda sağlayacak olan aktörler hem de ilerleyen dönemlerdeki uzay projelerinde avantaj elde etmiş olacaktır. Elde edilecekleri olası avantajlar aktörleri uzay politikalarında motive eden temel etken olurken rekabet sarmalına sıkıştıran en önemli neden olarak da görülmektedir.

Başlangıçta uzay alanında faaliyet gösterebilen aktörlerin sayısının az olması ABD'yi bu alanda ön plana çıkarmıştır. Ancak zamanla aktörlerin sayısındaki artış ve gelişen teknoloji ile uzay nesnelere vereceği zararların görece yükselmesi ABD'yi uzay alanında diğer aktörlerle iş birliği fikrine yaklaştırmıştır. Ayrıca ABD aktörlerin uzay politikalarının şeffaf ve öngörülebilir olmasından yana kaygısını sıklıkla dile getirmektedir (National Space Policy, 2020). Özellikle Çin'in uzay faaliyetlerinin şeffaf olmadığı, uzay politikaları hakkında bilgiye sahip olunmaması Çin'in tehdit potansiyelini artırmaktadır. Uzay aktörlerinin sayısının gelişen teknolojiye bağlı olarak gelecek dönemlerde artacağı öngörüldüğünde ABD'nin uzay politikalarına ve hedeflerine yoğunlaşmasını açıklar niteliktedir. Uzay faaliyetlerinin maliyetli olduğu ve aktör sayısının ilerleyen dönemlerde kargaşaya yol açabileceği düşünüldüğünde ise iş birliklerinin gerekli olduğu görülmektedir. ABD'de hem sahip olduğu hegemon gücü korumak hem de gelecek dönemlerde uzaydan gelebilecek tehditlere karşı koyabilmek için iş birliği vurgusuna uzay politika belgelerinde yer vermiştir. Geçmiş yıllarda nükleer silahların geliştirilmesinin yarattığı güvenlik ikilemi uzay alanındaki gelişmeler ve uzay nesnelere artması ile de ortaya çıkacaktır. Uzay nesnelere silahlarla ya da radarlarla donatarak diğer aktörlerin hem uzaydaki hem dünya üzerindeki faaliyetlerini bir nevi kontrol edebiliyor olmak aktörlerin bir an önce uzaya hâkim olma görüşlerini doğurmaktadır.

ABD uzay çalışmalarına ve yarışına Çin'den daha önce katılan bir aktör olarak uzaydan sağlamayı amaçladığı avantajlar daha fazladır. Aynı zamanda Çin'den daha önce başlayarak uzay alanında ve çalışmalarında belli bir etki ve hegemon oluşturmuştur. Uzay çalışmalarında kazandığı etki ile diğer aktörler üzerinde de etki kurması olağandır. Gerek fırlatma sistemlerinin büyük bir kısmında ABD bileşenlerinin olması gerekse küresel navigasyon sistemi ve Uluslararası Uzay İstasyonu gibi gelişimlerle uzay alanındaki etkisini diğer aktörlere yayabilmektedir. Özellikle uzay istasyonu girişimiyle Japonya, Avrupa, Kanada gibi birçok ülke ile uzay iş birliği alanı yaratmıştır. Dünya üzerinde yarattığı sistem ve uzayda oluşturduğu iş birlikleri, Çin'in uzay girişimleri tarafından tehdit edildiğinde ABD Thucydides Tuzağının ortaya çıktığı ya da çıkacağı argümanını öne sürmektedir. ABD tarafından tehdit görülen Çin'in 2003 sonrası uzay faaliyetlerinde elde ettiği başarılar Thucydides Tuzağında bahsi geçen hegemon/var olan güç açısından -ABD- kendi gücüne

meydan okuma olarak okunmuştur. Bu nedenle ABD bu meydan okumaya Asya'ya Dönüş projesi gibi somut bir projeye yanıt vermiştir. Proje ile meydan okumaya yanıt vermenin ötesinde Çin'in bölgesel nüfuzunu engelleme amacı gütmüştür.

2.2. Çin Uzay Politikaları ve Tarihi

Çin uzay yarışına ülke içi siyasal ve ekonomik gelişmeler nedeniyle ABD, Rusya gibi ülkelere göre geride başlasa da gelişen teknolojisiyle günümüzde uzay alanında adından söz edilen bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Çin uzayda özellikle kendi iç kaynaklarına dayalı bağımsız çalışmalar sürdürmektedir. Hem ekonomik hem de uzay alanındaki gelişmelerine teknolojik gelişmişliğin de eklenmesiyle Çin'in gelecek on yıllarda ABD'den sonra ikinci uzay gücü olması beklenmektedir. 1970'li yıllarda ilk uydusunu fırlatmayı başaran ülke kendi Telekom uydularını yapmaya başlamıştır. Ancak Mao'nun ölümü, ülkede hüküm süren politik belirsizlik ve kaynak yetersizliği gibi nedenlerle uzay hedeflerinde gecikmeler yaşanmıştır (İnce, 2020: 316-318). Ekonomik gelişmişliğine paralel olarak uzay faaliyetlerine de yönelen Çin, günümüzde adından söz edilen bir aktör olarak ABD karşısında Çin tehdidi söylemi ile durmaktadır.

Çin 1992'de insanlı uzay uçuşu planını 3 aşamalı olarak açıklamıştır. İlk aşamada astronotlarını uzaya gönderecek, ikinci aşamada uzay araçlarının uzayda kenetlenme sorununu çözerek uzay laboratuvarını fırlatacak son aşamada ise uzun vadeli insanlı uzay istasyonu kuracaktır. Açıklanan bu plan doğrultusundan ilk insanlı uçuşunu 2003'te gerçekleştirmiştir. Böylece Yang Liwei uzaydaki ilk Çinli olarak tarihe geçmiştir. Ardından uzaya astronot göndermeye devam etmiş ve Cay Cigang uzay boşluğuna ilk adım atılmıştır. Böylece Çin, dünyada bağımsız olarak insanlı uzay uçuşu gerçekleştiren üçüncü ülke olmuştur. Ayrıca 2005'te Shenzhou VI ile diğer başarılı insanlı uzay uçuşunu gerçekleştirerek uzay uçuşu konusunda başarısını dünyaya duyurmayı başarmıştır (Sökmen, 2020: 91). İnsanlı ve insansız projelerde başarılı olan Çin, teknolojik gelişmişliğin de sunduğu imkânlarla uzay alanında daha fazla faaliyet gösteren bir ülke olmuştur.

Çin de tıpkı ABD gibi uzay politika belgeleriyle uzay alanındaki hedeflerini ve yaptığı gelişmeleri değerlendirmiştir. 2000 yılında yayınlanan Çin'in Uzay Faaliyetleri raporunda uzayı ekonomik gelişmişlik ve kalkınma için gerekli stratejik bir alan olarak kabul ettiği vurgulanmıştır. Uzayda kalkınma hedefleri çerçevesinde bağımsız uydu yayın ve telekomünikasyon sistemi, bağımsız navigasyon ve konumlama sistemleri geliştirmek öncelikli amaç olarak sıralanmıştır. Ayrıca Çin 2000'de yayınladığı bu belgede uluslararası iş birliğine de dikkat çekmiştir. Böylece uzayın barışçıl kullanımı ve uzay kaynaklarının korunması sağlanabilecektir (China National Space Administration, 2000). ABD'nin aksine Çin uzayın barışçıl amaçlarla kullanımını önemle vurgulayarak uzay faaliyetlerinin ülkelerin ekonomik ve bilimsel gelişmelerine katkı verecek şekilde yürütülmesi gerektiğini politika belgesinde belirtmiştir. Bilindiği üzere uzay hukuku çerçevesinde uzayın barışçıl amaçlarla, tüm insanlığın yararına olacak şekilde ve hiçbir egemenlik iddiasında bulunmadan kullanılması gerekmektedir. Çin bu ilkeleri uzay politikasına ve belgelerine yansıtmaya çalışmıştır. (China National Space Administration, 2006).

Uzay Faaliyetleri belgelerinde ifade ettiği bağımsız uydu ve navigasyon sistemleri kurma üzerine hedeflerini 2011'de Tiangong 1 yörüngeye yerleştirmesiyle hayata geçirmeye başlamıştır. Bu girişimle kendi uzay istasyonunu kurma planının adımlarını atmıştır (Sökmen, 2020: 91). Çin kendi uzay istasyonunu kurma girişimiyle ilerleyen dönemlerde uzayda askeri üs kurma açısından başarı elde etmiştir. ABD'yi endişelendiren Çin uzay alanında attığı adımlardan en önemlisi kendi uzay istasyonunu kurma

girişimi ve nispeten başarılı olmasıdır. 2012’de Shinsou 9 uzay modülü ilk kadın Çinli astronot Liu Yang ile Tiangong 1 uzay istasyonuna kenetlenmeyi başarmıştır. Astronotlar istasyona geçiş yaparak Çin’in uzay istasyonuna insan ve kargo gönderebilme kapasitesine eriştiğini göstermiştir (Sökmen, 2020: 87). Çin uzayda lider olma hedefi ile hareket ederek Ay, Mars, Jüpiter ile ilgili çalışmalarına ve bilimsel faaliyetlerine devam etmektedir. 2013’te ilk Ay aracı Yutu’yu Aya indirerek Aya araç gönderen üçüncü ülke olmuştur. 2018’de yeniden Aya gönderdiği Chang’e 4 insansız keşif aracı ayın karanlık yüzeyine inerek araştırma yapmış ve 2025’e kadar Ay yüzeyinde gözlem evi inşa edeceğini açıklamıştır. Çin’in bu girişiminin karşısında ise 2019’da NASA Ayda insanların sürekli kalabileceği üs inşa edeceklerini açıklamıştır (Sökmen, 2020:89).

Çin 2022’de Çin’in Uzay Programı: 2021 Perspektifi isimli bir beyaz kitap yayınlamış ve uzay politikalarını ve ilkelerini ortaya koymuştur. Çin’in uzay programının misyonu, insanlığın dünya ve kozmos anlayışını genişletmek için uzayı keşfetmek, uzayı barışçıl amaçlarla kullanmak ve ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişme elde etmektir. Çin Yüksek Çözünürlüklü Yer Gözlem Sistemi’nin uzaya dayalı bölümü büyük ölçüde tamamlanarak yüksek uzaysal çözünürlüklü, yüksek zamansal çözünürlüklü ve yüksek spektrumlu yer gözlemine mümkün kılmıştır. Tianzhou-1 kargo uzay aracı ile kargo taşımacılığı ve yörünge içi itici yakıt ikmal için kilit teknolojilerdeki atılımlarla Çin, insanlı uzay uçuşu projesinin ikinci aşamasını başarıyla tamamlamıştır (The State Council Information Office of the People’s Republic of China. 2022). Çin’in somut girişimleri, uzay alanına verdiği önemi ve girişimlerinin ülkesel gelişimi ile paralel ilerlediği göstererek diğer ülkeler tarafından dikkatle takip edilmesine zemin oluşturmaktadır. Her ne kadar uzay yarışına geri başlasa da özellikle son dönemlerdeki girişimleri ve belirlediği hedefleri Çin’in uzay alanındaki başarısını gözler önüne sermektedir. Bu durum ister istemez Çin’in tehdit olarak algılanmasına ve diğer aktörlerin de uzayı ulusal çıkar alanı olarak görmelerine yol açacaktır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken diğer aktörlerin uzay alanında Çin ile iş birliği içinde olduğu, ABD’nin tehdit söylemini benimsemedikleridir. Diğer yandan telekom, gözlem ve bilimsel uydular yaparak dünya piyasasına bu sistemleri satmaktadır. Bu sistemlerde teknolojik düzey ve kabiliyet açısından ABD’nin gerisinde olsa da fiyat rekabeti nedeniyle dış satım yapabilmekte, uydu fırlatma piyasasında yer alabilmektedir (İnce, 2020:316). Fiyat rekabeti ile ABD’nin uluslararası alanda rekabet etmesi gereken bir ülke konumuna yükselen Çin, somut uzay politikaları ile de uluslararası politikada adından söz ettirmeye başlamıştır. Ayrıca ASAT denemeleri ve bu denemelerde elde ettiği başarı ABD tarafından önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Çin önümüzdeki 5 yılda uzay istasyonunu tamamlamayı ve Aya insanlı bir iniş üzerinde çalışmaların yapılmasını amaçlamaktadır. Çin Chang’e-4 Ay sondası ile Ayın uzak tarafına ilk yumuşak inişini gerçekleştirmiştir. Chang’e-5 Ay sondası, Çin’in ilk başarılı dünya dışı örnekleme ve dönüşünü ve yörünge, iniş ve geri dönüşü içeren üç aşamalı Ay keşif programını tamamlayarak, aydan 1.731 g numune getirmiştir (Pollpeter vd. 2019:53-54). Ayın kutup bölgelerinden örnekler toplamak, Ayda uluslararası bir araştırma istasyonu inşa etmek, Dünyaya yakın asteroitleri örnekleme ve ana kuşak kuyruklu yıldızlarını araştırmak için asteroit sondaları fırlatmak gibi hedeflerin altı çizilmiştir. Uzay kapasitesinin geliştirilebilmesi için iş birliğine önem veren Çin ülkeler dışında örgütlerle de iş birliğinin sağlanması ve uzay politikalarının birlikte yürütülmesine önem vermektedir. Örneğin Asya-Pasifik Uzay İş birliği Örgütü’nün (APSCO) önemli bir rol oynamasını desteklemek, BRICS ve Grup 20 mekanizmaları kapsamında ve Şanghay İş birliği Örgütü çerçevesinde iş birliğine ağırlık vermek gibi temel hedefler belirlemiştir. Uzay istasyonu bölümlerinin geliştirilmesi konusunda Almanya, İtalya ve Rusya ile teknolojik iş birliği ve

değişim gerçekleştirmiş ve Rusya ile uluslararası Ay araştırma istasyonu projesini başlattır. İlk Mars keşif projesi olan Tianwen-1 görevinde Çin, Avrupa Uzay Ajansı ile mühendislik teknolojisi ve Avusturya ve Fransa ile faydalı yüklerde iş birliği yapmıştır (Cheng, 2012: 67).

Ay merrilite kategorisine giren Changesite-(Y), Çinli bilim insanları tarafından keşfedilen ve tanımlanan ilk Ay minerali haline gelmiş ve Çin'i ABD ve Rusya'dan sonra dünyada böyle bir başarıya ulaşan üçüncü ülke haline getirmiştir. Çinli bilim insanı ve araştırmacılar dünyada kullanılabilir 15 ila 20 metrik ton helyum-3 varken Ayda en az 1 milyon ton olabileceği üzerine çalışmalar yürütmektedir. (China National Space Administration, 2022). Çin'in Ay keşfine yönelmesinin en önemli nedeni Aydaki doğal kaynakların özellikle de helyum-3 elementinin varlığıdır. Bu noktada Çin'in Ay çalışmaları, helyum-3'ün nükleer füzyon reaktörlerinin güç kaynağı olarak kullanılabilirliği ihtimali nedeniyle eleştirilmek ve güvenlik sorunu olarak görülmektedir (Ünal Pirihan, 2023: 216). Dünya üzerindeki kaynakların giderek azalması ve gelişen teknoloji çağında daha fazla doğal kaynağa ihtiyacın olduğu dikkate alındığında uzayın ön plana çıkacağı görülmektedir. Çin'in bu konudaki araştırmaları tüm insanlık için önemli bir gelişme olarak görülürken aynı zamanda Çin tehdidi algısını da körükleyecektir.

Çin yapay Ay projesi ile Ayın yer çekimini birebir taklit etmiş ve bu projesiyle taykonotların deneyim kazanarak Ayda inşa etmeyi planladıkları üs çalışmalarında nasıl inşaat yapabileceklerini deneyimlemelerini amaçlamıştır. Böylece Ay yüzeyinde gerçek projeyi bozacak ve aksatacak yanlış hesaplamalar test edilebilecektir (NTV, 2022). Diğer yandan Çin yapay güneş projesi ile de güneş içinde gerçekleşen nükleer füzyona benzer enerji üreterek enerji bağımlılığını ortadan kaldıracaktır. Bu açıdan bakıldığında uzayda yaşanan rekabetin uzayın paylaşılmasından ziyade dünya üzerindeki çıkarların korunması çerçevesinde sürdürüldüğü ifade edilebilmektedir. Çin hem uzayda hem de dünya üzerinde dışa bağımlılıktan kurtularak gücünü ortaya koymaya ve sürdürmeye çalışmaktadır. Ayrıca Çin uzay çalışmalarında yapay zekâya dayalı robotik teknolojiyi kullanmaktadır. Örneğin Zhurong isimli gezgin robot Mars yüzeyinde eşitli araştırmalar yürütmektedir (China National Space Administration).

Çin'in Made in China 2025 adlı projesi, teknoloji endüstrisinde küresel bir güç olma hedefi yer almaktadır. Bu planla Çin teknoloji ithalatına olan bağımlılığı en aza indirmek ve yeni şirketler aracılığıyla yatırım yapmayı amaçlamaktadır (Institute for Security&Development Policy, 2018). Böylece 2025'e gelindiğinde ileri teknoloji sanayisinde %70 oranında kendi kendine yetecek duruma gelecektir. Çin tarafından ortaya atılan bu plan ABD tarafından benzeri görülmemiş bir tehdit olarak algılanmıştır (Gül, 2021: 23). Çin Beyaz Kitap'a göre uzay faaliyetleri, ilerleme ve gelişme için itici güç olarak kabul edilmiştir. Çin Ulusal Uzay Dairesi uzayın tüm insanlığın ortak mirası olduğunu ifade ederek barışçıl faaliyetler için kullanılmasını önermiştir (Gül, 2021: 31). Çin söylemlerinde uzay hukuku çerçevesinde belirlenen temel ilkelere uymaya dikkat etmektedir. Her ne kadar söylemlerinde bu ilkeler olsa da başta uzay silahlarının ve ASAT denemelerinin gerçekleştirilmesi olmak üzere birçok girişimde barışçıl kullanım, tüm insanlığın yararına olacak şekilde kullanım, uzayın silahlandırılmasının yasaklanması gibi uzayın temel ilkelerine ters düşmektedir.

Çin her şeyden önce ABD'nin aksine uluslararası sistemde güç değişikliğine neden olabilecek bir rekabetten ziyade herkesin kazanç elde edebileceği ve yok olmayacağı gelişmelerin hayata geçirilmesini istemektedir. Bunun somut örneklerinden biri de ABD ile uzay alanında yaptığı iş birlikleridir. İkili arasındaki en önemli iş birliği 1990 yılında fırlatılan ABD yapımı ilk ticari uydudur. Çin uyduların geliştirilmesi için ABD'den destek

almış ve iş birliği yürütülmüştür. Bu iş birliği örneği ABD'nin Çin'in yükselişi endişesi nedeniyle sürdürülememiştir. Uluslararası Uzay İstasyonu girişiminden uzak tutulması, iş birliğinin sağlıklı bir şekilde geliştirilememesi Çin'in bağımsız ve kendi kaynakları ile uzay çalışması yürütmesine yol açmıştır. Asya'ya Dönüş ile Çin'i bölgesel olarak kuşatma hamlesi Çin tarafından navigasyon uydusu geliştirilmesi çabalarıyla aşılmaya çalışılmaktadır. BeiDou uydu sisteminin bölgesel olarak kullanılması Çin'in bölgesel nüfuzunu arttırabilecektir. Ancak bu durum ABD'nin bir sonraki hamleyi benimsemesine neden olabilecektir.

İki ülke arasındaki Thucydides Tuzağı argümanlarının önemli çıktıları bulunmaktadır. Öncelikle 2007 sonrası ABD'nin uzay politikalarının değişmesi ilk çıktı olarak görülmektedir. Çin'in 2007'de ASAT denemesi yapması ABD'yi uluslararası alanda daha fazla iş birliği ilişkilerine ve uzay çalışmalarının robotlarla desteklenmesi fikrinin savunulmasına neden olmuştur. Diğer bir çıktı ABD tarafından askeri uzay gücünün oluşturulması olmuştur. Uydu karşıtı silahların uzay nesnelere savunmasız hale getirmiştir. Uzay nesnelere savunmasız hale gelmesi ise dünya üzerinde kurulan sistemin zarar görme ihtimali olarak kabul edilmektedir. Çünkü iletişim, navigasyon, istihbarat vb. her alan uzay teknolojileriyle desteklenmektedir. Son olarak ileri sürülebilecek son çıktı ise Çin'in gelecek dönemlerde ABD'den sonra ikinci uzay gücü olma ihtimalidir. Bahsi geçen durumlar hem Thucydides Tuzağının birer çıktısı olarak kabul edilebilmekte hem de aktörlerin gelecek dönem uzay alanındaki faaliyetlerinin anlaşılabilmesini sağlayabilmektedir.

3. Uzaya Yansıyan Rekabet

İki aktör arasında uzaya yansıyan rekabetin ekonomik ve askeri boyutları bulunmaktadır. Çünkü uzay aktörlere hem ekonomik hem de askeri avantajlar sunmaktadır. Çin'in ekonomik, teknolojik alanlarda kendini geliştirmesi ve dünya piyasasına girmeye başlaması ABD açısından sadece ekonomik ve teknolojik alanda değil uzay alanında da tehdit olarak görülmüştür. Uzun yıllar dünya üzerinde ve uzayda kurduğu gücün Çin'in gelişimi ile gölgelenmesine sıcak bakmayan ABD, rekabet edilecek bir rakip tanımlaması ile Çin hakkındaki politikalarının temelini oluşturmuştur. Uzay teknolojilerinin gelişmesi ve ekonomik olarak uzay faaliyetlerine yönelmesi sonucu uzayda rekabet kızışmaktadır. Uzay ekonomisinin 2020 itibarıyla yaklaşık olarak 430 milyar dolar büyüklüğe ulaştığı bilinmektedir. Ayrıca uzay ekonomisinin 2040 yılına kadar 1,2 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. ABD uzay ekonomisinde 47 milyar dolar değerinde yer alırken Çin ise 6,1 milyar dolar değerinde katkı elde etmektedir (Küçük, 2023: 22). Böylece uzay sadece aktörler için bir itibar ve güç göstergisi sergileyeceği bir alan olmanın ötesinde değer üreten bir faaliyet alanına dönüşmüştür. Bu durum ise uzayda rekabeti kaçınılmaz kılmaktadır. Diğer yandan Çin daha ucuz maliyetlerle dünya piyasasında yer alarak ABD'ye bu yönden de bir rakip olarak ortaya çıkmaktadır. Hem kendi kenedi kaynaklarıyla hem de daha ucuz maliyetlerle uzay nesnelere üretmesi piyasada tutunabilmesine yardımcı olmuştur. Aynı zamanda kendi kaynaklarıyla kendine yeten bir ülke olma girişimleri Çin'i dışa bağımlılıktan kurtarmakta ve kendi nüfuz alanını kurmasına yardımcı olmaktadır.

Uzay alanında ekonomik fayda edilebilecek bir alan olarak görülen uzay madenciliği çalışmalarında aktörler Ay ve diğer gezegenlerin ve asteroidlerin araştırılmasında çeşitli projeler yürütmektedir. Platin, itriyum, altın, magnezyum, helyum-3, su gibi önemli kaynakların olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Bahsi geçen doğal kaynakların önemi yalnızca bilimsel ve teknolojik açıdan kullanılabilir olmalarının yanında ticari olarak

kullanılabilmesi açısından da dikkat çekmektedir. Gezegenler ve asteroitlerde bulunan doğal kaynakların ticareti uzun dönemli yatırımlar için elverişli olabilecek bir alan olabileceğinden aktörler tarafından ilgiyle takip edilmektedir. Uzayın barındırdığı kaynakların aktörler tarafından ekonomilerine kazandırılması yüksek kazanç sağlayacağı düşünceleri ABD ve Çin’de de kendini göstermiştir. Örneğin 2022 yılında NASA tarafından gönderilen bir Ay sondası ile Psyche adlı asteroitin çekirdeği araştırılmış ve metalik demir, nikel ve altın kökenli olduğu varsayılmıştır. Asteroitin barındırdığı kaynakların ise 10 katrilyon dolar olabileceği öngörülmektedir. Ayrıca dünyaya getirilmeden uzayda rafine edilecek kaynakların daha çok kazanç sağlayacağı görüşü çerçevesinde OSIRIS-Rex uzay gemisi ile asteroitlerde çalışmalar yürütülmektedir (STM Teknolojik Düşünce Merkezi, 2023a). Ek olarak 2015 yılında UW-158 asteroitinin 100 milyon ton ağırlığında platin taşıdığı yapılan çalışmalar sonucunda saptanmıştır ve bu elementin maddi değerinin yaklaşık 5,4 trilyon dolar olacağı açıklanmıştır (Gökçe, 2022:90). Asteroitler dışında özellikle Dünyaya olan yakınlığı ve düşük yerçekimi sayesinde çıkarılan kaynakların Dünyaya gönderilmesinde düşük miktarlarda enerji harcanmasına olanak sağlayan Ay üzerinde ABD çalışmaları devam etmektedir. Artemis projesi önemli projelerden biridir ve bu proje ile Ay yüzeyinin araştırılarak insan yaşamına uygun ortamların test edilmesi, burada bulunan minerallerin Dünyaya getirilmeden depolanması amaçlanmaktadır (Ağdemir, 2023: 152).

Çin ise Yutu-2 gezgini ile 2019 yılında itibaren Ayın yüzey altı jeolojisi hakkında çalışmalar yürütmektedir. Bu gezgin ile in Ayın uzak tarafına yumuşak iniş yaparak Ay Küpü adı verilen kayalığın fotoğrafını çekmiştir. Aynı zamanda Cheng’e-5 sondası Aydan 1.731 gram örnek getirmeyi başarmıştır (China National Space Administration). Çin’in uzayda olduğu tahmin edilen doğal kaynak ve mineraller hakkındaki faaliyetlerini robotlarla yürüttüğü bilinmektedir. Zengin asteroitlerden elde edilen kazancın 300 milyon dolar değerinde olabileceği tahminleri ABD gibi Çin’i de uzay madenciliğinde etkin olmasına yol açmaktadır. Ayrıca Çinli araştırmacılar Ayda bulunan helyum-3 gazının, dünyada yalnızca bir yıllık ihtiyacı karşılayabilecek 100 ton helyumdan daha fazla olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Ayda var olduğu tahmin edilen 1 milyon ton helyum-3 gazının ton başına 4 milyar ila 10 milyar dolar arasında tahmini bir değere sahip olduğunu ifade etmektedir (Pollpeter vd., 2019: 54). Böylece insan yaşamına elverişli olmayan ortamlarda robotlar kullanılarak yapılacak faaliyetlerin ilerleyen dönemlerde uzay çalışmalarında vazgeçilmez bir etken olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle uzay alanında hâkimiyeti kaybetmek istemeyen ve rekabet sarmalı içine sıkışan aktörlerin yapay zekâ teknolojilerini incelemesi kaçınılmaz olacaktır. Örneğin NASA tarafından geliştirilen VIPER, gelecek görevlerde bilgi sağlamaya yardımcı olacak kaynak haritaları oluşturmak için Ay yüzeyindeki buzları araştırarak mobil bir yapay zekâ robotu olarak tasarlanmıştır. Proje ile Ayın kutup bölgelerinde yerinde kaynak kullanımının potansiyel getirisini değerlendirecektir. Ayrıca VIPER, Aydaki su miktarı hakkında topladığı verilerle, uzun süreli kalışları desteklemek için suyun ve potansiyel olarak diğer erişilebilir malzemelerin toplanabileceği yerleri belirlemeye yardımcı olacak kaynak haritaları oluşturacaktır (National Aeronautics and Space Administration / NASA). Böylece doğal kaynaklara yönelik çalışmalar hem bilimsel hem ekonomik hem de gelecek dönem projeleri için aktörlere tecrübe sunacaktır.

ABD ile Çin arasındaki uzaya yansıyan ekonomik rekabetin diğer ayağını fırlatma sistemleri oluşturmaktadır. Çin 1980’li yılların sonundan itibaren uydu fırlatıcıların ilgi duymaya başlamış ve bu yönde çalışmalarını hayata geçirmek için çalışmıştır. İlginin arka planında ise ABD uzay mekiği Challenger’ın 1986 yılında patlaması ve Titan ve Delta

roketlerinin fırlatma esnasında başarısız olması yatmaktadır. Aynı zamanda aynı tarihlerde Fransız Ariane roketlerinin de fırlatma konusunda başarısızlık yaşaması Çin'i cesaretlendirmiştir. Böylece 1986'da ticari fırlatma işine girme niyetini açıklayarak Deng 863 Planını onaylamıştır. Plan ile yeni roketlerin geliştirilmesini desteklemek için ticari fırlatmaları kullanmayı planlayarak sessizce insanlı uzay uçuşuna hazırlanmaya başlamıştır. Çinli bir ticari fırlatma heyeti, Mart 1986'da ABD'deki büyük uydu üretim şirketlerini ziyaret ederek ABD ticari uydu pazarını araştırmıştır. Bahsi geçen dönemde ticari fırlatma hizmetlerinin hemen hemen hepsi ABD tarafından inşa edilmekte ya da ABD bileşenleri içermekteydi. Bu nedenle uyduların fırlatılmak için Çin'e gönderilmesi için ABD ihracat lisanslarının verilmesi gerekmekteydi. Dolayısıyla ikili arasında 1989 yılında bir antlaşmaya varılsa da aynı yıl meydana gelen Tiananmen Meydanı ayaklanmasının ardından Bush Yönetimi Mühimmat Listesindeki öğelerin tüm ihracat lisanslarını askıya almıştır (Smith, 2003: s.4). Böylece Çin kendi fırlatma sistemlerini geliştirerek ilerleyen dönemlerde ABD'nin rakip olarak gördüğü bir ülke konumuna ulaşmıştır. Çin şu an fırlatma hizmetleri alanında birçok ülke ile ihracat yapmaktadır. Örneğin Endonezya, Türkiye, Arjantin, Lüksemburg'a fırlatma hizmeti sağlamıştır. Ayrıca şu an alçak, orta ve yüksek dünya yörüngelerine çeşitli yükleri fırlatabilen dört farklı Long March fırlatma aracını da kullanmaktadır. Çin; uydu kurtarma, tek roketle çoklu uydu fırlatma, kriyojenik yakıtlı roketler, askılı roketler, sabit uyduların fırlatılması ve Telemetri gibi birçok teknolojik alanda dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında yer almaktadır (Acuyhan, 2006: s.4).

Genel olarak uzay piyasasına bakıldığında uydu hizmetleri pazarının 144,5 milyar dolara ulaşmasının beklendiği öngörülmektedir. ABD 49,9 milyar dolar gelirle uydu hizmetlerinde küresel pazar payının %41'ini elinde tutmaktadır (International Trade Administration, 2023). Uydular iletişim, haberleşme, navigasyon gibi çeşitli alanlarda avantaj sağlamanın yanı sıra ABD'nin bu sektörün yarısına yakını elinde tutması açısından da önemlidir. Bu kadar geniş bir payı elinde bulunmak diğer aktörlerin üzerinde sahip olduğu etkiyi göstermektedir.

Uzayın ilk kullanımları bilimsel ve ticari olmaktan çok askeri üstünlük sağlamaya yönelik olduğundan yörüngeye yerleştirilen uyduların da askeri amaçlı kullanılacak uydular olduğu bilinmektedir. Navigasyon, haberleşme veya keşif amaçlı projeler ve uydular askeri alanda istihbarat sağlamak için de kullanılabilir. Bu nedenle aktörlerin uzay faaliyetlerinin tamamen askeri amaçlar dışında olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca uyduların çift yönlü kullanımı yani hem sivil hem askeri amaçlı kullanımı uzayın kullanımının tek bir amaca indirgenmesini engellemektedir. Askeri üstünlük sağlamak amacıyla uzaya yönelen aktörler yörüngeye yerleştirdikleri uydularla dünya üzerinde kurdukları düzeni korumak ve devam ettirmek istemiştir. Bu açıdan bakıldığında her aktörün uzayı doğrudan ya da dolaylı olarak askeri amaçlı kullandığı görülmektedir. Uzayın askeri amaçlarla kullanılması ve aktörlerin uydu faaliyetlerine yönelmesi uzayda faaliyet gösteren aktörler açısından bir rekabet yaratmıştır. Özellikle uydularının askeri önemini anlaşılması bu uyduların hedef haline gelebileceği olasılığını doğurmuştur. Mart 2023 itibarıyla yörüngede, Mars, Ay ve ötesinde kısaca uzayda aktif olarak 7511 adet insan yapımı nesne bulunmaktadır. Bu nesnelerin ne kadarının askeri amaçlı olduğunun saptanması uyduların çift kullanımlı olması nedeniyle oldukça zordur. Ancak genel olarak ABD'nin yaklaşık 230, Çin'in ise 250-500 arasında askeri uydusu olduğu tahmin edilmektedir (Our World in DATA, STM Teknolojik Düşünce Merkezi, 2023b). Sonuç olarak uzayın askeri kullanımı ve ülkeler arasındaki rekabet uzay silahları çalışmalarını meydana getirmektedir.

Uzay silahları genel olarak bakıldığında uydular, kinetik enerji silahları ve yönlendirilmiş enerji silahları olarak sınıflandırılmaktadır. Uydular uzun yıllardır kullanılmakta olup olası füze hedeflerinin fotoğrafını çekme, konum bilgisi sağlama gibi avantajlar sunmaktadır. Özellikle casus ve keşif uyduları aktörler için istihbarat sunmaktadır. Kinetik enerji silahları; sinyal bozucular, lazerler, uydusavar vb. silahlar olarak kabul edilmektedir. Çin ve ABD başta olmak üzere birçok ülkenin kinetik enerji silahına sahip olduğu bilinmektedir. Son olarak yönlendirilmiş uzay silahları mikro dalga, parçacık ışın silahları gibi silahlardır. Bu silahlar yüksek hızda yıkıcı etki doğurmaktadır (Sökmen Alaca, 2022: 29-34). Uzayın aktif kullanımının giderek artması sonucu elde edilen kazançların ve bu kazancın dünya üzerindeki güce yansıyan etkilerinin korunması uzay silahları çalışmalarının itici gücü olmuştur. ABD ve Çin'in kinetik enerji silahları ve yönlendirilmiş enerji silahları geliştirdiği bilinmektedir. Uluslararası uzay hukukuna göre nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların uzaya yerleştirilmesi yasak olsa da Çin ve ABD'nin geliştirdiği yeni silah sistemleri bu yasak dışında kalmaktadır. 1967 yılında imzalanan Dış Uzay Antlaşması ve 1979 yılında imzalanan Ay Antlaşması direkt olarak nükleer silah veya diğer herhangi bir tür kitle imha silahı taşıyan bir nesnenin dünya yörüngesine yerleştirilmesini yasaklamıştır (UNOOSA 1967, 1979). Bu nedenle uzayda bu tür silah sistemleri geliştirilmese de bu kategori dışındaki silah sistemlerin geliştirilmekte ya da üzerinde çalışılmaktadır.

İlk ASAT denemeleri 1950'li yıllarda başlamıştır. ABD denemelerini 1958-59 yıllarında yapmış ancak başarılı olamamıştır. Başarısız girişimlerinin ardından ABD 1960'larının sonlarında X ışını kullanarak uyduları etkisiz hale getirebilen bir proje üzerinde çalışmaya başlamış ancak proje belli bir aşamadan sonra 1977'de sonlandırılmıştır. ABD tüm ASAT füzesi denemelerini doğrudan yükselen ASAT silahları ile gerçekleştirmiştir. En son denemesini 2008 yılında gerçekleştirmiş ve 2022 yılında tahribata neden olan doğrudan yükselen füzeler veya kinetik silahlı testleri tek taraflı olarak yasakladığını açıklamıştır. Ancak halen ABD envanterinde ASAT olarak da kullanılabileceği Aegis ve THAAD isimli füze savunma sistemleri bulunmaktadır (İnce, 2020: 220-223). ABD ASAT denemelerini tek taraflı yasaklasa da ASAT olarak kullanılabileceği gelişmiş platformlara ve manevra yapabilen uydu sistemlerine sahiptir ve bu konuda çalışmalarını devam ettirmektedir. Örneğin sahip olduğu X-37B alçak yörünge uçağı robotik kollarla donatılmış olup uydulara çeşitli müdahalelerde bulunacak özelliklerle donatılmıştır. Bunun dışında ABD envanterinde beyan edilmiş bir adet ASAT silahı bulunduğu bilinmektedir. Karşı İletişim Sistemi, gezici bir radyo frekansı karıştırıcısı olarak ASAT silahı kabul edilmektedir (STM Teknolojik Düşünceler Merkezi, 2023b). Aynı zamanda ABD yönlendirilmiş enerji silahları geliştirmeye devam etmektedir.

Çin'in ASAT denemesi ilk olarak 2007 yılında kendi meteoroloji uydusunu vurarak gerçekleştirmiş ve 2022 yılının sonuna kadar toplam 12 test gerçekleştirdiği görülmektedir. SC-19 füzeleri halen ana ASAT füzesi olarak bilinmektedir. Kinetik ASAT silahları dışında manevra yapabilen uyduları da ASAT silahı olarak değerlendirilmektedir. ASAT denemeleri ve testleri dışında Çin ASAT görevleri için lazer, yüksek güçlü mikrodalgalar ve parçacık ışın silahları gibi yönlendirilmiş enerji silahları da geliştirmektedir. Aynı zamanda uydulara karşı kullanılabilecek radyo frekansı silahlarına da ilgi duymaktadır. Ek olarak Çin ortak uydu iletişim bantlarını ve GPS alıcılığını bozma yeteneği sağlayabilen sinyal bozucular da satın almıştır (Pollpeter vd., 2019:91). Robotik kollara sahip servis uyduları, katil ve kamikaze uyduları geliştirmek için çalışmalar da yürütmektedir. Böylece sahip olduğu uzay nesnelerini diğer aktörlerin uzay faaliyetlerine karşı korumanın yanında uzayda silahlanmayı da etkilemektedir.

Amerikan İstihbarat topluluğunun 2018'de sunduğu rapora göre Çin'in anti uydu silahlarının Amerika'nın uzayda yer alan uydularını 2-3 yıl içinde devre dışı bırakabileceği belirtilmiştir. Çin uzay alanında elde ettiği imkânlarla ABD'nin Asya Pasifik'te kendisini çevreleyen ve uzun menzilli füzelere karşı savunma sistemini etkisiz hale getirebilecek alan hâkimiyetine kavuşmuştur. ABD'nin Çin tehdidinin ASAT dışındaki bir diğer nedeni de lazer ile körleştirme amaçlı silah sistemlerinin ve düşman uydusunun gövdesine yerleşerek iletişimi kesen parazit uydu sistemlerine sahip 3.ülke olmasıdır. Uyduları hızlı bir şekilde devre dışı bırakma ve üs inşa etme konusunda Çin, ABD'yi endişelendirmektedir (Sökmen, 2020: 100-104). Aktörler uydularını ASAT saldırılarından koruyabilmek için de ayrıca sistemler geliştirmeye başlamıştır. Örneğin uyduların sensörlerle donatılarak yapılan saldırıyı bertaraf etmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda uyduların ve savaş uçaklarının tespitinin yapılmasını zorlaştıracak özelliklerle donatılması da olağan bir uygulamadır. Radar emici kaplamalar ya da radar karıştırma yöntemleri de uyduları ASAT saldırılarından koruyama yardımcı olabilecek sistemler olarak aktörlerin ilgisini çekecektir. Aktörler için uyduların yörüngeye yerleştirilmesinin tek amaç olmadığı bu sistemlerin korunması gerektiği gayesi uzayın silahlandırılması ya da uzay silahlarının bir savaşta kullanılmasa bile geliştirilmesine neden olabilecektir.

Küresel Seyrüsefer Uydu Sistemleri (GNSS) de askeri amaçlarla kullanılan sistemler arasında yer almaktadır. Özellikle en tanınmış olan ve askeri amaçlarla kullanım için tasarlanmış Küresel Konumlandırma Sistemi (GPS), askeri çıkartmalarda, kıtalararası füzelerde, balistik füzelerde fırlatma pozisyonlarının daha doğru belirlenmesinde kullanılmaktadır. Askeri amaçlar dışında kullanımları da mümkün olduğundan aktörelere için hem sivil hem de askeri avantajlar sunmaktadır. Günümüzde dünya üzerinde kullanılan iki aktif GNSS uydusundan biri ABD'ye aittir. Çin tarafından 2000 yılından itibaren geliştirilen BeiDou uydu konumlandırma ve navigasyon sistemi ise Çin'in ABD hükümetine ait GPS teknolojisine bağımlılığına alternatif olarak amaçlanmıştır (Cordesman, Kendall, 2016: 16). Çin'in bölgesel olarak hizmete başlayan konumlandırma sistemi küresel bir sistem haline getirme çalışmaları devam etmektedir. Küresel hale getirildiği takdirde ABD konumlandırma sistemine rakip bir sistem doğacaktır. Bu ise ikili arasındaki rekabeti başka bir sahaya taşıyacaktır. Konumlandırma sistemi aktörlerin olası savaş zamanında ve barış döneminde sahip olmak istedikleri bilgilerin toplanabilmesine hizmet etmektedir. Barış zamanı toplanan bilgilerin savaş zamanında kullanımı aktörler açısından önemli bir avantaj ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda konumlandırma sisteminin küresel hal alması konumlandırma sistemine sahip olan aktörün etkisini ve gücünü de artıracaktır.

Sonuç

Her aktör gibi hem ABD hem de Çin için uzay stratejik öneme sahip bir alandır. Bu nedenle iki ülke de uzaydaki faaliyetlerine hız kazandırmaktadır. Her iki ülkenin uzay politikalarına ve uzay faaliyetlerinin geçmişine bakıldığında dünya üzerinde kurdukları ya da kuracakları gücü uzaya yansıtmaya çalıştıkları görülmektedir. Aktörler uzaydaki sorunların dünya üzerindeki sisteme yansiyarak, uzun yıllardır kurdukları sistemin zarar görmesini istemeyecektir. Çünkü uzay jeopolitiği ve hâkimiyeti aktörler açısından oldukça önemlidir. Uzay hâkimiyetinin dünya hâkimiyeti ve nihayetinde hareket serbestisi ve güç sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca uzay hukukuna göre uzayda egemenlik kurulması ve mülk ediniminin sınırlandırılması da aktörlerin uzayı paylaşmaktan ziyade dünya üzerindeki çıkarlarını korumak amacını güttüğünü göstermektedir. Ayrıca hiçbir aktör kendinden önce herhangi bir aktörün uzayı etkin kullanarak ulusal çıkarlarına zarar

vermesine sıcak bakmamaktadır. ABD ulusal güvenliğini ve çıkarlarını uzay politikalarının temeline koyarken Çin ulusal güvenliğin yanı sıra ekonomik büyümeyi ve kendi kendine yeten bir ülke ilkesini uzay çalışmalarının merkezine almaktadır. Her iki aktör de uzayı önceleyen söylemler ileri sürerek birbirlerini rekabete sürüklemektedir. Örneğin ABD, Uluslararası Uzay İstasyonuna Çin'i dâhil etmeyerek Çin'in kendi uzay istasyonunu kurma girişiminin yolunu açmıştır. Bu açıdan bakıldığında iki ülkenin faaliyetlerinin birbirinin uzay politika ve faaliyetlerini tetiklediği çıkarımı yapılmaktadır.

Uzaya yansıyan rekabetin Çin'e kazandırdığı ya da kaybettirdiklerine bakıldığında şunlar görülmektedir; Çin kendi uzay istasyonunu kurma girişimi, BeiDou navigasyon sistemini geliştirmesi gibi hamlelerle ABD'ye ya da sistemde diğer aktörlere olan bağımlılıktan kurtulmaya çalışmaktadır. Uydu fırlatma piyasasına girerek hem ekonomik kazanç elde etmekte hem de diğer ülkelerle yaptığı ticaret sonucunda bu ülkeler üzerinde nüfuz sağlamaktadır. Diğer yandan Ayın yüzeyine yumuşak iniş yaparak örnekler getirebilmesi asteroid madenciliği açısından bir kazanç olmanın ötesinde Ayda kurulabilecek herhangi bir yaşam belirtisi açısından da önemli bir kazançtır. Rekabet ABD açısından incelendiğinde ise şu detaylar dikkat çekmektedir; Çin'in kendi navigasyon uydu sistemini kurması bir dezavantajdır. Çünkü şu an dünya üzerinde aktif olan navigasyon sistemlerinden biri ABD'ye aittir. Çin'in sistemi geliştirmesi, rakip olarak gördüğü ülkenin, navigasyon sistemleri konusunda söz konusu olması anlamı taşımaktadır. Diğer yandan Çin'in uzay istasyonunu inşa etme çalışmalarının devam etmesi Uluslararası Uzay İstasyonunun faaliyetlerine gelecek dönemlerde son vereceği tartışmalarının olduğu bir ortamda ABD açısından dezavantaj yaratabilir. Çünkü bu durum Çin'e güç kazandıracaktır. Ancak ABD'nin uzay alanında Çin'den daha köklü bir geçmişe sahip olması ABD için avantajlı bir durum ortaya koyabilecektir. Ek olarak uzaydaki faaliyetlerin özel sektör ile yürütülerek daha fazla bilgi edinilmesini sağlayan nedenlerden biri de aktörler arasındaki rekabettir. Aktörler uzay çalışmalarının maliyetini SpaceX, Virgin Galactic gibi özel sektörle paylaşarak uzay ortamı hakkında daha fazla bilgi edinmekte ve bu bilgileri ulusal çıkarları için kullanabilmektedir.

Uzay henüz araştırılması ve üzerinde edinilen bilgilerin tamamlanmaması nedeniyle aktörler için paylaşımın söz konusu olabileceği bir alan değildir. Ayrıca uzay hukukuna göre uzayda mülk edinilmesi ya da herhangi bir devletin egemenlik kurması mümkün değildir. Bu nedenlerle aktörler uzayda tam egemenlik kurarak bir paylaşım çaba sarf etmekten ziyade var olan güçlerini uzayda elde edecekleri güçle desteklemeye çalışmaktadır. Örneğin Çin, uzaydaki hâkimiyetini artırarak ABD tarafından dünya üzerinde belli bir alana sıkıştırılmış olmaktan kurtulabilecektir. Asya-Pasifik bölgesinde çevrelenmişlik hissi uzay projelerinin hayata geçirilmesi ile bertaraf edilebilecektir. Hâlihazırda var olan askeri ve ekonomik güçlerini uzayda da hâkimiyet alanı yaratarak ve uzayı amaçları doğrultusunda kullanarak destekleyecektir. Ekonomik ve askeri gücün diğer aktörler üzerindeki nüfuzu artırdığı bilindiğinden uzayın dünya üzerindeki ekonomik güçlerini desteklemesi için çalışmaktadırlar. Diğer yandan uzayda bir çatışmaya neden olarak hâlihazırdaki güçlerinin ve hâkimiyet alanlarının yok almasına ya da azalmasına sıcak bakmayacaklardır. Belirsiz ve oldukça sınırsız olan uzaydaki çıkarları, sınırlı ancak alışık oldukları dünya çıkarlarından önemli görmeyeceklerdir.

Uzay alanına yansıyan rekabetin en büyük etkisi uzay silahlarının geliştirilmesi ve uzayın silahlandırılması konusunun gündeme gelmesidir. Uzay silahlarının geliştirilmesi ve bu yönde çalışmalar hem uzayda faaliyet yürüten aktörler için hem de diğer tüm aktörler için güvenlik sorunu ortaya çıkarabilmektedir. Ortaya çıkan bu güvensizlik diğer aktörlerin

de kendini koruyacak sistemlere yönelmesine ve bir güvenliksiz ikliminin doğmasına yol açacaktır. Örneğin ASAT denemelerinin yapıyor olması aktörleri bir sonraki adıma iterek uzay nesnelere korunması için çeşitli sistemlerle donatılmasına neden olmuştur. Kısaca sadece ASAT sistemleri geliştirilmekle kalmamış bu sistemlerin yaratabileceği etkileri azaltmak için girişimler de yaşanmıştır. Uyduların radar bozucularla donatılması, yakınına gelen nesnelere zarar verecek sistemler eklenmesi bu duruma örnektir. Rekabet; var olan uygulamaların bir sonraki adıma geçmesine uygun bir ortam hazırlayacaktır. Bu adımların barışçıl ya da zararsız olacağı üzerine tahmin yapmak ise zordur.

Çalışma dâhilinde ABD, Çin arasındaki uzay rekabetinin artabileceği ve Thucydides Tuzağındaki gibi istenmeyen tepkiler dizisi başlayacağı öngörülse de egemen gücün ortadan kalkması gibi bir sonucun yakın gelecekte doğmayacağı düşünülmektedir. Çünkü Çin her ne kadar yükselişe geçse de henüz tam anlamıyla ABD ile mücadele edebilecek bir konumda değildir. Bunun nedeni de askeri durumlarıdır. Çin, ABD ile çatışmaya girecek durumlardan kaçındığını gerek açıklamalarında gerekse uzay politikaları gibi politika belgelerinde ifade etmektedir. ABD'nin aksine Thucydides Tuzağından kaçınmanın mümkün olabileceğine, rekabetin illaki çatışma ve egemen gücün yok olması gibi bir durumla sonuçlanması gerekmediğine vurgu yapmaktadır. Her ne kadar sahip olduğu teknoloji ve askeri kapasite ile ABD'nin gerisinde kalsa da mevcut gücünü ve sahip olduğu kaynakları bilinçli kullanması açısından yürüttüğü projeler adından söz edilmesine yol açmaktadır. Ancak bu girişimlerin çatışmaya neden olmadan barışçıl bir temelde ve kazan-kazan çerçevesinde her aktöre de fayda sağlaması gerektiğini vurgusu yapmaktan da kaçınmamaktadır. Çin'in uzay konusunda en önemli başarısı kendi sahip olduğu güç ve kapasite çerçevesinde politikalar belirlemesi ve faaliyetler yürütmesidir.

Çin'in bir tehdit olduğu ve mücadele edilmesi gerektiği düşüncesi iki ülkeyi rekabet sarmalına hapsedmektedir. Aktörleri bir rekabet sarmalına iten nedenler başta ABD'nin Çin'in yükselişini bir tehdit olarak görmesi ve politikalarını bu temelde inşa etmesidir. Diğer yandan Çin'in yükselişe geçmesi ve gelişen teknolojiye ayak uydurarak uzaydaki faaliyetlerini çeşitlendirmesi rekabet sarmalının en önemli nedenleridir. Çin'in başarılı uzay girişimleri, Ay ve Mars misyonları, yürüttüğü projeler ve Aydan getirdikleri minerallerle ilerleyen dönemlerde elde edeceği avantajlar ABD'nin endişe kaynağı olmasına neden olmaktadır. Genelde iki aktörün Thucydides Tuzağına hapsedildikleri ve tuzağın sonunda çatışma çıkacağı öngörülmektedir. Ancak bu tür bir tuzağa kapılsalar bile tuzağın sonunda uluslararası sistemi tamamen değiştirecek bir çatışmanın doğması muhtemel değildir. Çünkü uluslararası politikada aktörler uzay alanında elde ettikleri fayda ve kazanımları bir çatışma içine sürüklenerek kaybetme konusunda isteksiz davranacaktır. Aktörler uzayda yaşanacak herhangi bir çatışmanın dünya üzerine de yansıtacağını bildiğinden ne dünya üzerinde kurdukları sistemin yerle bir olmasına ne de uzaydan elde ettikleri faydaların yok olmasına sıcak bakmamaktadır. Bu nedenle ABD-Çin arasındaki uzay rekabetinin gelişen teknoloji ile kızışabilecekken bu rekabetin Thucydides Tuzağında bahsedildiği şekilde sistem değişikliğine neden olacak bir sıcak çatışmaya dönüşme ihtimali zor bir ihtimal olarak görülebilir. Teknolojik gelişmişliğin giderek artması ve artmaya devam edecek olması aktörler arasındaki rekabetin çatışmaya dönüşmesini engellemesi noktasında bir caydırıcılık yaratacağı da öngörülmektedir. Aktörler sahip oldukları yeteneklerin diğer aktörlerde de olduğunun bilincinde olarak sıcak bir çatışmaya sebep olabilecek faaliyetlerden uzak durabilirler. Uzay alanında yoğunlaşan ABD-Çin rekabeti hem caydırıcılığı hem de uzay politika ve faaliyetlerine ağırlık verme anlamında çatışmayı beraberinde getirebilir. Uzay faaliyetlerinin ve rekabetinin dünyaya yansıtacağı ihtimali aktörleri yakın gelecekte sıcak bir çatışma içerisine girmelerini engelleme ihtimali

bulunmaktadır. Çünkü aktörler uzun yıllar boyunca dünya üzerinde kurdukları sistemi, uzaydan elde edecekleri avantajlardan daha önemli görecektir. Uzayın bilinmezliği ve henüz tam olarak keşfedilmemiş olması aktörlerin bu düşüncesinin arka planını oluşturmaktadır. Sonuç olarak rekabet sarmalı içindeki aktörlerin uzay rekabetini Thucydides Tuzağında bahsedildiği şekilde çatışmaya dönüştürerek dünyadaki konumlarını ve güçlerini kaybetmelerine sebep olarak çatışmaya dönüştürmeleri mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

- Acuyhan, J.P. (2006). "China's Outer Space Programme: Diplomacy of Competition or Cooperation", *China Perspectives*, Sayı: 63, ss. 1-16.
- Ağdemir, M. (2023). "Uluslararası Stratejik Ortaklık ve İş Birlikleri, Bölgesel, Çok Uluslu ve Uluslararası Oluşumlar", *Türk Uzay Ekosistemi*, Mustafa Kemal Topçu (Ed), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Athanasopoulos, H.K. (2019), "The Moon Village and Space 4.0: The 'Open Concept' as a New Way of Doing Space?", *Space Policy*, Sayı: 49, ss. 1-16.
- Biden, J.R., (2020), "Why America Must Lead Again: Rescuing U.S Foreign Policy After Trump", *Foreign Affairs*, Cilt: 99, Sayı: 2, ss. 64-76.
- Cheng, D., (2012). "China's Military Role in Space", *Strategic Studies Quarterly*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 55-77.
- China's Space Program: A 2021 Perspective (2022). <http://www.cnsa.gov.cn/english/n6465645/n6465648/c6813088/content.html>, (Erişim Tarihi: 22.9.2023).
- Cordesman, A. H., Kendall, J. (2016). *Chinese Space Strategy and Developments*.
- Demir, E. (2020). "ABD'nin Biden Dönemi Çin Politikası Asya'ya Dönüş 2.0?", *Cappadocia Journal of Area Studies*, 2(2): 232-248.
- Devres, M. (2017). "Tukidides Tuzağı ve Üçüncü Dünya Savaşı", *Birikim Dergisi*, <https://birikimdergisi.com/guncel/8322/tukidides-tuzagi-ve-ucuncu-dunya-savasi>, (Erişim Tarihi: 7.9.2023).
- Dinç, C., Yurdabak, O. (2021), "Amerikan Hegemonyasının Son Dönemlerindeki Seyri ve Çin'in Yükselişi", *International Journal of Politics and Security*, Cilt: 3, Sayı 3, ss. 332-368.
- Donnelly, T. (2000). *Rebuilding America's Defenses*, Washington.
- Er, L.P. (2016), "China, the United States, Alliances, and War: Avoiding the Thucydides Trap?", *Asian Affairs: An American Review*, Cilt: 43, Sayı: 2, ss. 39-40.
- Gökçe, G. (2022). *Uzay Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Gül, B. (2021). "Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti Küresel Tehdit Algılamaları (2017-2021)", *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 18-48.
- Institute for Security&Development Policy (2018). *Made-in-China-Backgrounder*.
- International Trade Administration (2023). <https://www.trade.gov/commercial-space>, (Erişim Tarihi: 12.9.2023).

- İnan Şimşek, A. ve Atvur S. (2021), "21.Yüzyılda Uluslararası Uzay Rejiminin İnsanlığın Ortak Mirası Temelinde Yeniden İnşası", Alternatif Politika, Cilt: 13, Sayı: 3, ss. 593-628.
- İnce, F. (2020), Uzay Bir İnsanlık Serüveni, Ankara: Nobel Yayınları.
- Karabulut, B. (2013). "Amerikan Dış Politikasında Uzayın Yeri ve Önemi: ABD Uzayı da Hegemonyası Altına Alabilecek mi?", Uzay Güvenliği, Said Yılmaz (Der.), İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Keyvan, Ö. Z. (2020). "Thucydides Tuzacı'na Karşı Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında ABD ve Çin Ekonomik İlişkileri", Asya-Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Der.), Ankara: Küre Yayınları.
- Küçük, İ. (2023). "Türkiye Uzay Çalışmaları için Uzay Ekosistemi", Türk Uzay Ekosistemi, Mustafa Kemal Topçu (Ed.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- NASA (T.Y.). <https://science.nasa.gov/mission/viper/science-and-exploration/>, (Erişim Tarihi: 1.10.2023).
- National Space Policy (1989). <https://spp.fas.org/military/docops/national/nspd1.htm>, (Erişim Tarihi: 27.09.2023).
- National Space Policy (1996). <https://www.usgs.gov/media/files/1996-national-space-policy>, (Erişim Tarihi: 29.9.2023).
- National Space Policy (2010). https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/national_space_policy_6-28-10.pdf, (Erişim Tarihi: 29.8.2023).
- National Space Policy (2017). <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (Erişim Tarihi:27.8.2023).
- National Space Policy (2020). <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2020/12/National-Space-Policy.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.9.2023).
- New Mineral Found by Chinese Scientists (2022). <http://www.cnsa.gov.cn/english/n6465652/n6465653/c6840851/content.html>, (Erişim Tarihi: 7.9.2023).
- NTV (2022). "Çin Yapay Güneş'in Ardından Yapay Ay İnşa Etti: Taykonotlar Dünya'nın Uydusunda İnşaat Yapmayı Öğrenecek", <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/cin-yapay-gunesin-ardindan-yapay-ay-insa-etti-taykonotlar-dunyanin-uydusunda-insaat-yapmayiogrenecek,fjrQHI3lIEctfyYMkzOE8w>, (Erişim Tarihi: 9.22.2023).
- Our World in DATA (T.Y.). <https://ourworldindata.org/space-exploration-satellites>, (Erişim Tarihi: 3.10.2023).
- Örmeci, O. (2013). "21.Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 29, ss. 1-14.
- Pollpeter K. vd. (2019). China Dream, Space Dream, U.S.-China Economic and Security Review Commission.
- Seçkin, B. (2012). Yeni ABD Ulusal Uzay Politikası ve Uzay Alanında İş Birliği için Engeller ve Fırsatlar, SAVTEK Kongresi.
- Smith, M. (2003). "China's Space Program: An Overview", CRS Reports for Congress.

- Sökmen Alaca, A. İ. (2022). Dış Uzay Alanında Yeni Askeri Silah Teknolojileri, SETA Gelişen Askeri Teknolojiler Serisi 3.
- Sökmen, A. İ. (2020). Yeni Savaş Alanı: Uzay, Ankara: TASAM.
- STM Teknolojik Düşünce Merkezi (2023a). https://thinktech.stm.com.tr/uploads//docs/2023-yili-pdf-leri/1679668137_stmuzaymadenciliginingelecegi.pdf, (Erişim Tarihi: 17.9.2023).
- The State Council Information Office of the People's Republic of China (2022). <http://english.scio.gov.cn>, (Erişim Tarihi: 11.9.2023).
- Tokatlı, S. G. ve Kocamaz, S. (2021). "Güç Dengesindeki Değişimin Uluslararası Sistem Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi: ABD ve Çin Rekabeti Üzerine Bir Analiz", *Novus Orbis*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 105-142.
- UNOOSA (1967). Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>, (Erişim Tarihi: 24.9.2023).
- UNOOSA (1979). Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intromoon-agreement.html>, (Erişim Tarihi: 24.9.2023).
- Ünal Pirihan, A. (2023). "21.Yüzyılda Çinin Yumuşak Güç Politikası ve Uzay Alanındaki Yükselişi", *21.Yüzyılda Uzay Gücü ve Hava Hakimiyeti*, Ferdi Güçyetmez (Ed.), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Xinhua, H. (2015). Ten Reasons China, Us can Avoid Thucydides Trap, http://www.china.org.cn/xivisituz2015/2015-09/27/content_36693162.htm, (Erişim Tarihi: 3.9.2023).

Energy-Centric Conflict/Cooperation Between Regional and Non-Regional States in the Eastern Mediterranean

Doğu Akdeniz'de Bölge ve Bölge Dışı Devletler Arasında Enerji Merkezli Çatışma/İşbirliği

Ferdi GÜÇYETMEZ*, Sina KISACIK**

Abstract

We can define states as organisms that act in line with the dominance they want to establish in the near or distant environment. Just like organisms, states also need energy to maintain their mobility. States need more energy to meet their energy, so their energy dependence always continues. The Eastern Mediterranean region is an important area for states that need energy. Both Eastern Mediterranean countries and external countries can establish various co-operations to unlock the energy in this region or they can reserve military power as an option. The energy geopolitics of the Eastern Mediterranean, which has the world's largest energy reserves, becomes more valuable with both energy lines and trade routes. For this reason, the mobilisations in this region are closely related to all Eastern Mediterranean countries, especially the countries with energy basins. This study analyses the energy geopolitics of the Eastern Mediterranean, discoveries and energy lines from the perspective of both Europe and the countries in the region. This article aims to analyse the cooperation on energy and energy routes in the Eastern Mediterranean within the geopolitical framework.

Anahtar Kelimeler: Eastern Mediterranean, Energy Reserves, Geopolitics, Eastmed Pipeline, Energy Crisis

Özet

Devletleri, yakın veya uzak çevrede kurmak istedikleri hâkimiyetler doğrultusunda hareket eden organizmalar olarak tanımlayabiliriz. Devletlerin de hareket kabiliyetlerini sürdürebilmek için tıpkı organizmalar gibi enerjiye ihtiyacı vardır. Devletler enerjilerini karşılamak için daha fazla enerjiye ihtiyaç duyarlar böylelikle enerjiye bağımlılıkları daima devam eder. Doğu Akdeniz bölgesi, enerjiye ihtiyaç duyan devletler için önemli bir sahadır. Hem Doğu Akdeniz ülkeleri hem de dışarıdaki ülkeler bu bölgedeki enerjiyi ortaya çıkarmak için çeşitli işbirlikleri kurabilir ya da askeri gücü bir seçenek olarak saklı tutabilir. Dünyanın en büyük enerji rezervlerine sahip olan Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiği hem enerji hatları hem de ticaret yolları ile daha fazla değerli olmaktadır. Bu nedenle bu bölgedeki hareketlilikler enerji havzalarına sahip olan ülkeler başta olmak üzere, tüm Doğu Akdeniz ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışma, Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiğini, yeni keşifleri ve enerji hatlarını hem Avrupa hemde bölge ülkeleri açısından incelemektedir. Bu makale ile amaç, Doğu Akdeniz'deki enerji ve enerji yolları üzerine bölgede kurgulanan iş birliklerini jeopolitik çerçevede incelemektir.

Keywords: Doğu Akdeniz, Enerji Rezervleri, Jeopolitik, Eastmed Pipeline, Enerji Krizi

* Lecturer, Switzerland, Political Science and International Relations, ferdigucyetmez26@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1204-2606

** Asst. Prof. Dr., Cyprus Science University, Department of Political Science and Public Administration, Nicosia, TRNC, sinakisacik@csu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3603-6510

Introduction

The Eastern Mediterranean, with its geographical location, energy resources, trade routes and historical past, is at the centre of international relations and has a geopolitical strategy in the foreign policies of states. Especially after the Arab Spring, the geopolitical position of the Eastern Mediterranean has become even more dynamic. Monitoring and analysing movements in the Eastern Mediterranean and understanding geopolitical interactions can help identify tools to guide regional policies.

The significance of the Eastern Mediterranean dates back long before the geographical discoveries. This geography, where traces of ancient Roman and Greek civilisations can be seen, has been a crossroads for countless civilisations throughout history. The Eastern Mediterranean has maintained its geopolitical significance with its maritime trade and strategic control centres at a time when there was not yet the technology to uncover energy resources.

After the industrial revolution and with the advancement of technology, exploration for energy resources has become important for humanity. Because of the race to access, obtain and use energy, competition between countries has increased. When we look at the Eastern Mediterranean in the narrow area, the geopolitical competition between Cyprus, Greece, Türkiye, Israel and Egypt has increased. Political developments in the Eastern Mediterranean have become tense due to maritime jurisdictions, energy transit routes and energy exploration activities.

The political future of the Eastern Mediterranean, whether there will be war in the region and legal issues depend on how diplomatic relations between the countries of the region will develop. How energy resources will be managed in the Eastern Mediterranean and how regional power balances will be shaped will change according to the global conjuncture. This study aims to analyse the geopolitical importance of the Eastern Mediterranean geography and energy geopolitics amid conflicts of interest and tensions.

1. Geopolitical Potential of the Eastern Mediterranean

Whether it stands sea or land, areas have expanded additional meaning for international policies and also its changing aspects principally power and purpose in international matters. Richard Haas underscores that the most imperative economic, military, and diplomatic communications do simply occur that juxtaposition issues as well as numerous states that means little at the international stage, owing to absence of either grasp or comparative bulk, hold a considerably superior influence on their neighbours. It is similarly underlined that areas stand influenced each other. Also, Henry Kissinger highlights that “the present-day pursuit for world direction will necessitate an articulate policy to found a notion of order in the countless areas and also for relating these local establishment with one another”. Areas remain assuredly coated in vagueness and discord. It stands vibrant that it stays rigid to bargain a compromise on a world-wide area that holds standard ranges, structures and societal construction, nevertheless alternatively, a subsystem as a term delivers a strong and intellectual denotation and understanding. The areas of the Middle East and Eastern Europe stand the enlightening instances that reproduce a vagueness, divergence and conceptual disorder. Even though those regions partake lively and shifting features, they have on no occasion happened in the first place and grown a recognised essential in world-wide politics. They remain normally professed and recognized as local subsystems. In this background, to outline a local subsystem delivers quite a few valuable characteristics (Yorulmaz, Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 419).

There stand five foremost criterion in the framework of a area's description specifically topographical rank of the area, the security measurement of the area, inner and exterior credit of area, shared ancient context, economic interdependency and area's features. Unavoidably, an area is obliged to cover a firm land and precise states, although enquiries stand upstretched on both and it stands correspondingly moderately conceivable to express a broader local subsystem nonetheless claim that it ought to stand separated into two or additional sub-regions. In time, the figures of sub-regions possibly will upsurge and decline in internal and external boundaries, as well as therefore the nations' characters and tactics within the sub-regions do not display a perseverance and alteration for their benefits and local players' insights. As a second dimension, the idea of security had better stand examined in a local establishment within the framework of countries' relationships to each other within an area. Barry Buzan classifies security notion in a regional security complex and underlines that a set of countries whose principal security apprehensions connect collected adequately thoroughly that their nation-wide retreats are not capable of sensibly stand measured on top of one another. Regional security complexes stand the subsystems in a precise topographical zone comprise a high stage of danger touched by two or extra foremost countries. The third dimension stands the equilibrium and lucidity of an area for its inner and exterior credit. A fourth dimension stays the presence of a joint historical context. The mutual historical, cultural and experiences stand the most significant features of classification and also comprehension of an area. As the fifth pillar, economic interdependency beneficially marks and leads the relationships amongst the countries and underwrites to the comprehension and interiorization of area notion. Sui generis features as the last norm signify the area's distinguishing shared aims when compared with other areas. Those idiosyncratic features offer a foremost upshot and rank when compared with other areas. Consequently, it stays conceivable to address that an area is able to be designated by the occurrence of a topographical district that might encompass sub-regions nevertheless ought to contain quite a lot of countries. As a discrete local subsystem, the East-Med has regularly remained well thought-out as one separate fragment of Western and Eastern within the background of physical, political and tactical apprehensions. Notwithstanding its comparatively minor magnitude, the EM comprises the countries of Türkiye, Greece, Israel, Lebanon, Libya, Syria, Egypt and GCAS, and counting Turkish Republic of Northern Cyprus and Gaza as the self-declared countries nevertheless it stands vibrant that the essential countries of the EM stay probably Türkiye, Greece, Israel, Egypt and GCAS. The EM states sporadically demonstrate a significantly mark of consistency when compared with the Mediterranean region as a total in spite of their divergences and quarrels to one another. Additionally, the East-Med holds a religious involvedness specifically the people of Muslim, Orthodox and Jewish. With regard to the East-Med's inner and exterior identifiability, the ambiguity associated with the EM accentuates over exterior identifiability and its local features and ancient context participate in inner identifiability (Yorulmaz, Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 419-420).

The geopolitical position of the Mediterranean is multifaceted and important economically and strategically, as well as historically and culturally. The geopolitical dynamics of the region are influenced by power shifts, energy resources and historical developments, shaping its role in global and regional politics. The strategic importance of the Eastern Mediterranean does not only concern the eastern Mediterranean. The Mediterranean concerns the entire region, the world's maritime network, which runs from the Strait of Gibraltar to the Atlantic Ocean in the West and the Suez Canal to the Indian Ocean in the East. In other words, the region's potential as a transit corridor from Asia and

Africa to Europe increases its geopolitical importance. Moreover, the geopolitical significance of the Eastern Mediterranean has the potential to be a gateway for human migration.

The Eastern Mediterranean is a region with the potential for conflict at any time due to various factors such as maritime security and regional power shifts. The geopolitical value of the region has changed with the discovery and utilization of energy reserves, leading to a new balance of power (Karbuuz, 2021). In other words, the discovery of hydrocarbon reserves contributed to the construction of a new geopolitical order in the Eastern Mediterranean (Tziarras, 2021). The region's strategic geographical location and its potential as a source of oil and natural gas have led global powers to adopt a policy of containment against certain countries. Non-regional countries that come to the region for energy exploration activities can cooperate with regional countries and form alliances against other countries (Güçyetmez, 2021: 153-177). The commercial and military importance of the Eastern Mediterranean has led to the shaping of a new geopolitical design to protect the interests of certain countries (Bakhshandeh & Yeganeh, 2023). In addition, the region's maritime security has also become a major concern, with significant natural gas discoveries, disputes over maritime boundaries and large-scale violence contributing to the creation of a regional security complex (Rubin & Eiran, 2019).

Political instabilities, conflicts and forced displacement in the region will add to the worsening complex problems (Özertem, 2016). The geopolitical landscape of the region is also complicated by unresolved territorial disputes, such as the status of the Greek islands and the recognition of Northern Cyprus. The region is also affected by contentious claims over maritime delimitation, all of which add to the geopolitical complexity of the region (Erdoğan, 2021). In conclusion, the geopolitical significance of the Eastern Mediterranean is multifaceted, involving natural resources, maritime security, and regional power shifts. These factors have contributed to the changing geopolitical landscape of the region, making it a focal point for global and regional powers.

When we examine the geographical formation and geopolitical history of the Eastern Mediterranean, we know that it has hosted diverse and great civilizations and wars.

Map 1. Maritime Trade Routes in the Mediterranean in Ancient Times

Source: Nick Nutter (T.Y.)

Egyptian, Mesopotamian, Anatolian and Greek civilisations established important civilisations in this region. During the Mycenaean, Persian, Roman and Hellenistic periods, the region was enriched by being the intersection point of trade routes. Later, this region was an important part of the Roman Empire. At the peak of Rome, the region was economically and culturally developed. In particular, Rome's control of the sea routes increased the prosperity of the cities on the Eastern Mediterranean coast. Following the division of Roman Empire, the Eastern Roman Empire or Byzantine Empire dominated the Eastern Mediterranean. During this period, the region witnessed the strategic importance of Constantinople, the Byzantine capital.

Map 2. Map of the Ancient Roman's Trade Routes

Source: <https://earlychurchhistory.org/commerce/roman-empire-worldwide-trade/>

In the 7th century, with the spread of Islam, Arabs and other Muslim powers dominated the Eastern Mediterranean region. Islamic civilisation ushered in an advanced era of science, art and commerce. Between the 11th and 13th centuries, the Crusades from Europe caused major conflicts in the Eastern Mediterranean area. Events such as the capture and loss of Jerusalem affected the balances in the region. The Ottoman Empire began to control the region in the 15th century. The Ottomans controlled the maritime trade by capturing the cities and islands on the northern shores of the Mediterranean. By increasing their control over the seas, the Ottomans became the leading country in both trade and maritime trade. The most important role in the expansion and growth of the Ottoman Empire was to have a strong galley navy. After the collapse of the Ottoman Empire and World War I, the modern Republic of Türkiye was founded. At the same time, Greece and other countries in the region declared their independence. This process significantly influenced the borders and national structures in the region and created an international problem that continues to this day.

When viewed from a global perspective, the Eastern Mediterranean stands out as a critical region with significant implications across various key domains. Due to its strategic location and diverse elements, this area plays a crucial role in international relations, energy, transportation, and trade.

First and foremost, the Eastern Mediterranean serves as a pivotal gateway for the world to access the rich energy resources of the Middle East (Güçyetmez, 2021: 171). Energy sources from the Persian Gulf reach the Mediterranean through the Suez Canal and

subsequently disperse globally. This renders the region a strategic energy transit point. The Suez Canal, prominently positioned as one of the world's critical transit routes, holds substantial strategic importance for trade routes. By connecting the Red Sea to the Mediterranean, it creates a shortcut between the Atlantic and Indian Oceans, thus conferring both economic and temporal advantages to maritime trade.

Secondly, the Eastern Mediterranean encompasses a vast geography, including North Africa, the Middle East, Anatolia, and the Aegean Sea. This broad expanse enriches the region in terms of transportation, energy, and trade corridors. Embracing both land and sea routes, this extensive area establishes itself as a focal point for international trade and transportation. Consequently, it further elevates the economic and strategic significance of the area. The multifaceted nature of the Eastern Mediterranean reflects geopolitical dynamics on a global scale. Its role in energy security, transportation infrastructure, and trade routes underscores its strategic importance on a global scale.

The increasing significance of the Mediterranean in historical processes is fundamentally rooted in the influence of the region that encompasses Mesopotamia, also known as the Fertile Crescent, extending from the Tigris and Euphrates rivers to the Basra Gulf, where the first civilizations emerged. This area stands out as the cradle of early civilizations. In addition to this characteristic, the presence of traditional trade routes like the Spice Route and the Silk Roads passing through this region has fostered enhanced interaction among diverse cultures. This interaction has played a pivotal role in maintaining the Mediterranean's importance as a global trade hub for numerous years. The region has evolved into a cultural mosaic by bringing together various civilizations. Although the Mediterranean Basin experienced a certain degree of decline in the 15th century due to the impact of geographical discoveries, the opening of the Suez Canal revitalized its strategic importance.

According to Mackinder's theory of land dominance, the Eastern Mediterranean serves as the focal point for maritime commerce routes leading to the heartland regions. In line with Mahan's theory of maritime dominance, the Eastern Mediterranean, situated on the trade routes between the East and the West, holds a crucial position as the sole gateway for Black Sea countries to the world, playing a vital role in global trade. Douchet's theory of air dominance suggests that the Eastern Mediterranean allows for aerial intervention in the southeastern flank of the main landmass, covering the Balkans, the Middle East, and the Caucasus. According to Spykman's rimland theory, the Eastern Mediterranean, in direct contact with Greece and Türkiye and indirectly with Iraq and Iran, maintains control over a significant portion of the rimland surrounding the main landmass.

Map 3. Map of Sea and Land Power

Source: <https://geography.name/heartland/>

Even if several matters have been recognized with the purpose of demonstrating the standing of the Eastern Mediterranean region, for instance the civic war rampant in Syria, the refugee crisis, the upsurge of ISIS, the disentanglement of Libya, the powerful stance of Hezbollah in Lebanon and Hamas in Gaza, and the eruption of Islamic factional struggles, it stays the considerable original energy discoveries and the security dynamic forces functioning within the energy sector that make available the important distinguishing feature for such an area. The geopolitical worth of the Mediterranean Sea area stands, amid other effects the outcome of its prospective as a source of hydrocarbons. Fresh gas findings within the Eastern Mediterranean have individually confirmed this prospective. They have brought about a series of substantial geo-economic conclusions relating to the progress of streams and interactions in the method of trafficked gas. As it is addressed, geo-economy might attach geopolitical approach and economic programme, nevertheless it stands regularly professed as the practice of economic strategy tools to instrumentalize geopolitical objectives. This comes into meaning the predominance of geopolitical benefits over geo-economic unities and the subservience of economic strategy to geopolitics. Observing energy relationships via a geopolitical lens system does mean scrutinising them as country relationships run by national-security and foreign-policy benefits, not economic unities. It is similarly viewed as seeing energy occupation as a means for accomplishing foreign-strategy and security purposes. Nevertheless, the geopolitics of natural gas stands mostly multifaceted. When it is compared with oil, natural gas holds corporal features that cause transference luxurious, whether via pipeline or within liquefied form (LNG). This establishes a weighty portion of the whole transported charge of the gas commerce and also remains an imperative constituent of the related business's political economy. Typically, the substructure for gas transference necessitates enormous funds, a long-standing standpoint accompanied by political steadiness. On account of these static infrastructural mechanisms, the natural gas business stands predominantly subtle to political dealings amongst nations as well as gas-advancement strategies stand powerfully influenced by the security milieu wherein they remain surrounded. The inquiry of rule on those natural sources runs the framework for conceivable struggles amongst regional countries nevertheless the exploration of such sources correspondingly harvests motivations for collaboration (Stivachtis, 2019: 56-57).

In the following chapters of this research paper, the energy competition-collaboration axis of Eastern Mediterranean will be examined in detail so as to better comprehend the abovementioned framework.

2. Energy Geopolitics in the Eastern Mediterranean

At the beginning of the 2000s, the world energy geopolitics, principally the Eurasian energy geopolitics, has experienced outstanding variations with the finding of enormous natural gas deposits within the Eastern Mediterranean (EM). The deposits found, precisely those in Israel, Cyprus and so on, have been appealing the attentions of both local and external nations. The European Union, one of the principal energy users within the world, has instigated to search for renewed natural gas providers to decrease its snowballing dependence on Russian providers. Meanwhile, plentiful initiatives have been laid down for the transference of Israel's 900 billion bcm and RoC's 140 bcm reserves principally to the European markets. Thus far, three significant ways have been widely discussed; the EastMed Pipeline, the construction of an LNG terminal at Vassilikos, and the Türkiye-Israel Pipeline. It ought to correspondingly be discovered that there remained an unearthing of 850 bcm natural gas deposits within Egypt's Zohr field by the Italian ENI in 2015 too. This

stands documented as a game-changing progress in the EM energy geopolitics of the twenty-first century. However, there have continued quite a few matters with endeavouring to market these resources. These comprise the non-existence of mutually compromised Exclusive Economic Zones (EEZ) by the regional states, along with the continuing political complications between the EM states, largely Israel-Palestine, Cyprus (Türkiye-Greece-South Cyprus), Israel-Lebanon, Syrian Crisis, Israel-Türkiye (Jerusalem Crisis and so on). The related sides have been searching on the way to protecting their interests in the region by executing inclusive policies. Because of the nonexistence of a shared reimbursement over the demarcation of EEZs midst the states in the Eastern Mediterranean, each state has been putting forward its own initiatives, which just upsurge the local stiffnesses. Greek Administration of Southern Cyprus (GASC) has been independently adopting EEZs with the regional states, for example Lebanon, Egypt, and Israel, and has equally approved global energy companies to review for hydrocarbons in its self-confirmed regions. Some of these self-declared districts of Southern Nicosia do confront with the EEZs of Türkiye and the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), where the latter stands simply known by Ankara (Kısacık, 2022: 40-47).

Shell Egypt penetrated the first well in its Mina West three-well survey operation in North East El-Amriya block in the Mediterranean Sea. Chief statistics established the occurrence of a gas-bearing deposit. Additional assessment of the attained statistics stands obligatory to fix the magnitude and recoverable capacity of the finding, the corporation stated in an announcement Nov. 21. The well stayed penetrated by Stena Drilling's Stena Forth mobile offshore drilling unit (MODU) in around 250 m of water in the Nile Delta. In September, Shell plc subsidiary BG International Ltd. settled to subcontract a 40% interest in the North East El-Amriya seaward part (Block 3) within the Egyptian Mediterranean Sea to Kuwait Foreign Petroleum Exploration Co. (KUFPEC) subordinate KUFPEC (Egypt) Ltd. (KEL) (Procyk, 2023).

3. Comprehensive International Struggle on the Commercialization of Eastern Mediterranean Gas Deposits: Alternatives and Impediments

Taking advantage from the predicament in Ankara's relationships with Cairo and Tel-Aviv, Athens has thrived in progressing its relationships with both. The realization of consistent three-sided summits with Cyprus, Egypt and Greece on the one hand, and Cyprus, Greece and Israel on the other have improved Greek self-confidence as they (Grigoriadis, 2022: 802-820) signalled cutting-edge collaboration in one of the world's slightest unified regions. Exertions to attain a shared comprehension amongst Cyprus, Greece, Egypt and Israel concerning matters of natural gas sea search and monetisation have concluded in the formation of the East Mediterranean Gas Forum (Grigoriadis, 2022: 802-820), a many-sided enterprise ultimately growing into the position of world-wide association as of March 2021. Its formation has come into the meaning of an effort to advance a formal basis of collaboration crossing the EM. This has been the primary local association to be instituted in numerous ages within a district customarily hindered by local struggles. Due to the non-involvement of Türkiye in this formation, it has stayed mistrustful of its motivations, as this formation has been regarded as suggestive of initiatives to detach or circumvent Ankara at the last decade of 20th century (Grigoriadis, 2022: 807).

Subsequently this occurrence, the transference of found gas in the Eastern Mediterranean to the intercontinental markets has come into agenda. In cooperation with the pressures of RoC and Greece, the Eastern Mediterranean (EastMed) Natural Gas Pipeline Project was advanced to transmit EM gas to the European market through Israel,

GASC, Crete, Greece, and Italy. As stated by calculations, the entire distance of this pipeline will stand 1,900 km and its all-out charge will stand 10 billion dollars. Greece and GASC have been aggressively collecting money to meet the charges of the full pipeline by the EU (Sall, 2022; Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 214). The European Commission has upheld a planned pipeline linking the gas reserves in the EM to Greece through Cyprus and Crete on its original list of Projects of Common Interest (PCI) issued on November 28, 2023. The joint venture must make a final investment decision (FID) on the pipeline, which will be connecting numerous gas deposits in the EM, counting some in offshore Israel towards Greece (Landini, 2023).

If the EU achieves this, it will enable brand-new opportunities for collaboration and contact in the EM. Nevertheless, if the EU remains for backing the pipeline, rigidities will endure to heighten transversely the area, precisely the Cyprus Question. The Cyprus Question stands an alarm since the Turks existing on the northern part of the island too hold privileges on the natural resources within the basin of GASC, the same resources that remain premeditated for the transportation to European markets through pipeline. Türkiye has spoken up on these numerous periods. As stated by the 1959–1960 London-Zurich Treaties, Turkish Cypriots stand one of the two originators of the island (Atun, 2021: 63-159), and it remains incorrect for Turkish Cypriots to hand over their privileges regarding the energy resources. Türkiye has, nevertheless, situated Naval Forces to watch its drilling ships by promoting from unmanned aircrafts/weaponized-unmanned aircrafts along with in recent years, it has correspondingly been rising diplomatic initiatives.

A judgmentally noteworthy initiative was put forward by Türkiye and Libya on November 27, 2019. On this date, the Turkish government, and the Libyan government, recognised by the United Nations and under the leadership of Fayeze al-Sarraj, would sign a Memorandum of Understanding (MoU) on the description of EEZs among them. The pact is labelled as “Restriction of Marine Jurisdictions”, for the continuance of the security and military teamwork amid Türkiye and Libya. Likewise, Türkiye has projected an EM settlement to converse all associated subjects by the contribution of sides within the area. Nevertheless, there has not befallen somewhat constructive progress thus far (The Times of Israel, 2022; Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 214).

Turkish President Erdoğan has commented on the countries’ attitude concerning the contemporary energy-linked developments within the EM as: “The sole purpose of our hydrocarbon exploration efforts in the Eastern Mediterranean is to protect the interests of our country and the TRNC. As we always say, no project which excludes Türkiye in the EM has a chance to be put into effect economically, legally, and diplomatically...” (Aydoğan, 2023; Bardakçı, 2022: 520-522 Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 216). The EastMed pipeline appeared as a leading initiative of these local collaboration steps. The creation of a submarine gas pipeline linking Egypt, Israel, Cyprus and Greece has been addressed as a gamechanger in local geopolitics. This pipeline has not individually preordained to progress EU energy security by (Grigoriadis, 2022: 802-820), conveying EM gas indispensable for EU energy security. It has correspondingly been anticipated to hearth a calculated association amongst Egypt, Greece, Israel and Cyprus in terms of the non-appearance or even notwithstanding Türkiye. Greece and also the European gas market will be able to reach into considerable deposits freshly found within the EM (Grigoriadis, 2022: 802-820). This will be lessening EU dependence over Russian gas importations, a matter that has turned out to be even further noteworthy in the aftermath of Russia’s 2022 incursion of Ukraine. Nevertheless, the East Med pipeline has been whatsoever nonetheless a modest initiative.

The practical contests of creating a pipeline subterranean in the Mediterranean have been momentous. The economic practicability of the project has stayed contentious due to the fact that the building charge has been envisaged to stand costly, and the piece charge of gas to stand transferred via the pipeline has not seemed to remain further striking than prevailing substitute possibilities. Unsettling the East Med pipeline project has accordingly grown into an urgency for Ankara. This may well happen also thru distressing the survey actions of energy corporations, which had attained authorizations from GASC, or through directing individual probing actions in the Cypriot EEZ. From time-to-time Ankara has addressed that they have acquired authorizations from the establishments of the 'TRNC' to carry out geological survey. Every so often it has alleged that exploration vessels of Ankara have worked in the Turkish EEZ. Despite the fact that Turkish search actions have been halted after the pressures coming from Brussels, Athens's three-sided political steps have sustained deprived of safeguarding the fiscal and political tools needed for the creation of the East Med pipeline. The outburst of the pandemic and the diminishing projections of the hydrocarbon business in interpretation of the climate emergency and changeover to renewable energy have additionally faded the possibility of the East Med pipeline. A white paper of the US Embassy to Athens in January 2022 has targeted the necessity to cancel pharaonic hydrocarbon projects and also encourage renewable energy initiatives. Yet, Moscow's assault of Ukraine and the Brussels's wish to diminish or abolish its purchases of Russian gas may perhaps aid recuperate projections in terms of the pipeline (Grigoriadis, 2022: 807-809).

Cyprus stands the most significant island for geopolitical and geostrategic position amongst the islands in the EM. Cyprus stands similarly denoted to as an "unchanging warship" by reason of its placement in distinguished sea trade directions and air ways. Within the southern section of the island, England possesses two military establishments within Ağrotur and Dikelya (Örmeci, 2020: 596-598). Türkiye correspondingly holds military establishments of Turkish Armed Forces in the lands of TRNC (Özçelik, 2022: 23-27; Özgen, 2021: 311-329). In the past few years, France and GASC have settled to both benefit from the Evangelos Florakis Naval Establishment located at Mari, as well as to construct original accommodations here with the purpose of sending large ships for the military purposes. With this, Paris and Southern Nicosia contracted a defense collaboration pact in 2017, and this agreement has been operational with full force in 2020. In the pact, it stands specified that the French Navy stays to defend the ships that fit into the TOTAL company that stand exploring natural gas within the Southern Cyprus (Vavasseur, 2020).

On the word of the National Defense Ministry of Republic of Türkiye, the Naval Forces have been shielding Türkiye's drilling ships throughout the sea (Babahanoglu, 2018: 533) and also beneath the water, highlighting that the defensive drones, planes, helicopters, corvettes, frigates, and submarines stay equipped to turn if requirement stay. Consequently, from the international law on Cyprus, Ankara has decided to set up a drone base in Northern Cyprus. Within the Eastern Mediterranean region, the partnership amid Paris and Southern Nicosia initially has commenced with a defense pact in 2007. Subsequently, Paris has begun to sponsor gas exploration within the area of GASC. They have likewise contracted exclusive economic zone agreements concerning Greek Cypriots with states for instance Egypt and Lebanon. It can stand detailed that subsequently the commencement of the 2000s, GASC has realized numerous mutual pacts on the EEZs of Cyprus as well as by these, intends to upsurge its regional power by challenging Türkiye with the powerful states of the EU, specifically, France and Germany. In reality, the pact inked among Paris and

Southern Nicosia within 2017 stands a more modern and exhaustive form of 2007 pact. Additionally, the adoption of a defense arrangement among GASC, Greece, and Israel has stood additional imperative progress. France's strategy over the Eastern Mediterranean intends to obtain some of the energy deposits found within this region, principally subsequently 2010s. With this, as a result of the pact with GASC, TOTAL stays its gas findings and drillings in more than a few positions within the Southern Cyprus. With these changes, one can straightforwardly perceive that Greece and the GASC have not faltered to try to find security substitutions contrary to Türkiye (Örmeci and Yılmaz, 2022: 100-101; Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 219-231).

One of these steps stands the Brussels' sponsorship of them via military means. For example, the EU has agreed to augment its security relationship with the PESCO (Permanent Structured Cooperation Agreement) by 2017. This step comprises 25 EU members, along with Greece and RoC. As a component of this partnership, relocating French and German naval forces to the region remained measured, and an economic backing plan was pondered for the RoC. The association has been named in the Greek Cypriot media as "The Protection Shield Agreement for Cyprus" (Efstathiou, 2019: 3-4).

GASC demands to reinforce its condition counter to Türkiye by snowballing its linking with other nations. One of them has been the military agreement among the Defense Ministers of GASC and France on May 15, 2019. In this deal, France does use Evangelos Florakis Naval Base being in the Mari region of GASC. Besides, it has been supposed that this naval base will stand refurbished with the intention of helping the steady occurrence of the French Navy in the region. Correspondingly within this deal, France will deliver the essential resources. Accompanied by the pact, the unrestricted deployment of French Charles de Gaulle aircraft carrier is intended. Also, the French Navy pledges to guard the ships belonging to TOTAL that are discovering hydrocarbons around Cyprus (Brief Cyprus, 2019). Similarly, Paris and Southern Nicosia will join forces to counter the actions of the Turkish Navy within the region. It stands specified that France will stand stringent with the military stations sited at the Greek part of the island. They will similarly aid advancement of the artillery arrangements of Greek National Guard Army, along with upsurging the quantity of joint trainings. However, this agreement stands an open abuse of the Security and Guarantee Agreements that created the 1960 Cyprus Republic. Additionally, France has facilitated the GASC's involvement into the PESCO, resting on its participation in 8 programs in this initiative. On January 29, 2020, Greece's Prime Minister, Kyriakos Mitsotakis, has greeted France's exertions to conveyance war frigates to the Eastern Mediterranean as an impasse with Türkiye regarding local energy deposits intensifies. With the stiffness among Athens and Ankara rising worldwide fear, Mitsotakis has termed the vessels as "guarantors of peace" and emphasised that "The only way to end differences in the Eastern Mediterranean is through international justice. Greece and France are pursuing a new framework of strategic defense". Macron has stated the following: "We have seen during these last days Turkish warships accompanied by Syrian mercenaries arrive on Libyan soil. This is an explicit and serious infringement of what was agreed [at last week's peace conference] in Berlin. It's a broken promise." (Rose and Pineau, 2020).

Notwithstanding the non-existence of settlement on the Cyprus Question, along with the nonexistence of reciprocated contract vis-à-vis the sea demarcation areas amongst whole coastal states, TOTAL has been dynamically participated in the energy research and drilling actions in numerous parcels. In common with quite a few energy firms, conspicuously Italian ENI, American ExxonMobil, Noble Energy, Israeli Delek, South Korean Kogas,

Russian Novatek, English BG Group, and Qatari Qatar Petroleum, TOTAL has effectively found energy deposits within the area. Nonetheless, Türkiye and France remain still in dissimilarity over the former's announcement of these agreements as flawed, besides Türkiye has been supporting that it does/will not permit the turning out to be operative of the pacts which it is bypassed. Correspondingly, it ought to be declared that in the EM, France anticipates to upsurge its market benefits and military occurrence owing to its close relationships with GASC. Additionally, it ought to be recalled that Türkiye stands one of the sponsor nations of the 1960 Cyprus Republic with Greece and the United Kingdom/England. Correspondingly, contrasting with France, it remains a bordering state to Cyprus (Bardakçı, 2023: 238-253).

Turkish statesmen have severely disapproved France's strategy on the Eastern Mediterranean within the few past terms. For example, ex-Turkish Defense Minister Hulusi Akar has mentioned that connection amid Macron, GASC, and Greece would be measured with the progresses in France's internal strategy. He has correspondingly stated that Macron trails an anti-Türkiye strategy with the intention of covering up his fiascos. The individual struggle amid Erdoğan and Macron stands manipulating the stiffness amid Türkiye and France, nevertheless in fact, France has been targeting to turn out to be a foremost power in the EM subsequently Nicholas Sarkozy's era. Similarly, owing to France's frustration with Türkiye, France has augmented its engagement in the region and avowed its ambitions in the region through an important activism. the French President stands indebted to display flag in the Eastern Mediterranean. In proportion to these examinations, Turkish Ministry of Foreign Affairs Spokesman Hami Aksoy has criticized France for "not behaving wisely and to get above yourself/itself". In contradiction of these disapprovals, the French President Emmanuel Macron, assesses his country's strategies concerning this subject as right and starkly condemns Türkiye's strategies (Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 231-233). For example, notwithstanding the nonexistence of concurrence concerning the sea delimitation zones and exclusive economic zones amid the wholeness of the regional countries, Macron perceives Ankara's engagement in the Eastern Mediterranean as "the defilement of sovereign privileges of Greece and GASC". Correspondingly, in a reply to Türkiye's strategies, they have augmented their military existence in the EM, putting on the "red line policy" on the way to Türkiye, addressing that "Türkiye just understands from actions not from words" (Gözkaman, 2022: 156-157). Along with this, Macron has declared that "Türkiye's actions within the EU seawaters must be penalized", articulating the enactment of EU sanctioning strategies in the direction of Türkiye (European Council-Council of the European Union, 2023).

Holding a limited shoreline in the Mediterranean, the requests of Greece do not embrace a sensible basis. Instead, the dispute made known by France concerning the EU-combined coastal zone management (ICZM) comprises lawful wedges as well. It stands specified by John Gibson that albeit international law complements an appreciated feature to nation-wide and EC legislature, it stands not a self-reasonable foundation for ICZM. Furthermore, Türkiye has avowed ab initio and ipso facto rights within the Eastern Mediterranean centred on the coordinates of "32 Degrees 16 minutes 18" East and "33 Degrees 40 minutes" North. If an agreement of restraint stands practical in this region, it must comprise all the countries within the region. It should be underlined within this context that the GASC stands not the only representative of the entire Cyprus, as the TRNC must stand participated within the process as well. Because of Türkiye's not standing one of the countries inked the United Nations Convention on the Law of Sea (UNCLOS) in 1982,

the fallouts of this agreement concerning sea limitations cannot be practical to Türkiye. It must stand recalled that from December 21, 1995, Türkiye has declared to the UN Secretariat that “the signing and approval of the Convention by Greece and the following announcement with this context shall neither prejudice nor disturb the present privileges as well as legal rights of Türkiye in terms of maritime jurisdiction zones within the Aegean” which comes into the meaning that the Seville Map was not even deliberated with Türkiye. In this sense, Türkiye has completely reserved its rights on account of universal law. Meanwhile the legal disagreement among RoC, Greece, and Türkiye stands meticulously affiliated with the continental shelf where gas deposits are located, Paris’s support of Athens and Southern Nicosia has not persisted a conclusive one (Papanikos, 2023: 5-9, Kısacık, 2022: 245-248, Kısacık and Helvacıköylü, 2022: 230).

Conclusion

Since the beginning of human life in the world, some regions have come into the forefront when compared with other regions. In that context, the Mediterranean Region has been the one that emerges in terms of world’s geopolitical, geoeconomic, geocultural and also geostrategic considerations. This region has always persisted to stand one of the strategic regions that includes Middle East and Northern Africa as well as including some Western states. This region’s possession of strategic energy deposits, critical chokepoints for the world economy and also including huge civilizations have been transforming it to stand one of the critically imperative for the international relations.

Within this region, the eastern section of it, known as EM that encompasses Middle East, Northern Africa have increased its tactical prominence due to its inclusion of several hotspots in the world and alternative natural gas deposits since the beginning of 2000s. Within the 2000s, there has been occurring a wide-range competition/collaboration between regional states and outer-regional states on the commercialization of these natural gas deposits discovered in primarily Israel, Egypt, Cyprus, Lebanon and so on. Within this framework, two pipeline and also one liquefied natural gas transportation projects aimed at European markets holding an ever-increasing dependence on Russian gas as well as searching for new alternatives in this context. However, on account of several impediments namely the non-existence of mutually agreed exclusive economic zones, Cyprus Question, Israel-Palestine Question, Israel-Lebanon Question, it stands highly unlikely that one cannot talk about the marketization of the gas reserves in this region for the next couple of years. Due to the presence of these matters, each party whether or not they are in this region have been pursuing to put forward individual initiatives by benefiting from their own soft power and hard power means. When they develop initiatives for cooperation, they are able to use their soft power means such as diplomacy, agreements. But on the other hand, when they want to protect their interests as well as wish to send warning messages to other parties that consider them as violating their red lines, they do primarily benefit from their hard power tools such as military. This results in the militarization of the EM region’s energy reserves. That also enables the confrontation-collaboration axis much more effective in this region.

Consequently, the drilling as well as marketization of Eastern Mediterranean energy resources have been continuing as a brand-new phenomenon since its discovery between the regional and outer regional states. In that context, the collaboration-rivalry axis on the control/commercialization of energy reserves in the EM in the 21st century will form another sui generis aspect of this conflict-prone region. Whether or not collaboration / antagonism will prevail in that geography will be determined by regional and outer regional countries’ standpoints toward each other.

Kaynakça

- AFD (2022). "Libya, Turkey sign defense deals building on 2019 maritime border agreement", The Times of Israel, <https://www.timesofisrael.com/libya-turkey-sign-defense-deals-building-on-2019-maritime-border-agreement/>, (Accessed: 02.12.2023).
- Alexy, P. (2023). [https://www.ogj.com/drilling-production/drilling-operations/article/14301861/shell-confirms-gas-bearing-reservoir-in-egypts-mediterranean-sea?o_eid=8321F7723501B2C&oly_enc_id=8321F7723501B2C&rdx.ident\[pull\]=omeda|8321F7723501B2C&utm_campaign=CPS231122039&utm_medium=email&utm_source=OGJ+Daily](https://www.ogj.com/drilling-production/drilling-operations/article/14301861/shell-confirms-gas-bearing-reservoir-in-egypts-mediterranean-sea?o_eid=8321F7723501B2C&oly_enc_id=8321F7723501B2C&rdx.ident[pull]=omeda|8321F7723501B2C&utm_campaign=CPS231122039&utm_medium=email&utm_source=OGJ+Daily), (Accessed: 02.12.2023).
- Atun, A. (2021). Kıbrıs Antlaşmaları, Planları ve Önemli BM, AB Kararları, (1571-2020), İstanbul: Hiperyayın.
- Aydoğan, M. (2023). "Türkiye reiterates vow to protect rights in Aegean, Eastern Mediterranean, Cyprus", <https://www.aa.com.tr/en/europe/turkiye-reiterates-vow-to-protect-rights-in-aegean-eastern-mediterranean-cyprus/2782997>, (Accessed: 07.12.2023).
- Babahanoğlu, V. (2018). "Türkiye'nin Enerji Politikalarının İncelenmesi: Kamu Politikası Analizi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Vol: 6, Issue: 83, pp. 525-538.
- Bakhshandeh, E. and Yeganeh, Y. (2023). Geopolitical transformation in eastern mediterranean; restructuring role of greece and the impact of abraham accord. International Studies, Vol: 60, Issue: 2, pp. 231-249.
- Bardakçı, M. (2022). "Turkey and the Major Powers in the Eastern Mediterranean Crisis from the 2010s to the 2020s", Comp. Southeast European Studies, Vol: 70, Issue: 3, pp. 516-539.
- Bardakçı, M. (2023). "Türkiye's Shifting Policies toward The Cyprus Issue and The Eastern Mediterranean Dispute", Dumlupınar University Journal of Social Sciences, Issue: 76, pp. 238-253.
- Brief Cyprus (2019). "Upgrading of Evangelos Florakis naval base linked with France", <https://www.brief.com.cy/english/upgrading-evangelos-florakis-base-linked-france>, (Accessed: 01.12.2023).
- Early Church History (2020). "Map of the Ancient Roman's Trade Routes", <https://earlychurchhistory.org/commerce/roman-empire-worldwide-trade/>, (Accessed: 22.11.2023).
- Erdoğan, A. (2021). "The Legal and Political Aspects of the Eastern Mediterranean: What is at Stake?," Insight Turkey, Vol: 23, Issue: 1, pp. 77-98.
- European Council (2023). "Unauthorised drilling activities in the Eastern Mediterranean: Council prolongs restrictive measures", https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/11/09/unauthorised-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-prolongs-restrictive-measures/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Unauthorised+drilling+activities+in+t

[he+Eastern+Mediterranean%3a+Council+prolongs+restrictive+measures](#),
(Accessed: 25.11.2023).

Geography (T.Y.). "Map of Sea and Land Power", <https://geography.name/heartland/>,
(Accessed: 22.11.2023).

Gözkaman, A. (2022). "'A Constant Duel Between Paris and Ankara' or the 'Impossible Strategic Partnership'", A. Denizeau and O. Örmeci (Eds.), Turkish-French Relations: History, Present, and the Future, 1. Edition, Cham, Switzerland: Springer Nature.

Güçyetmez, F. (2021). "Doğu Akdeniz'de Güç Dengesi ve Güvenlik", M. H. Caşın (Ed.) Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası Doğu Akdeniz, İstanbul: İdeal Kültür Publish.

Güçyetmez, F. (2021). "Yeni Hegemonya Alanı: Arktika", Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol: 7, Issue: 1, pp. 153-177.

Karbuç, S. (2021). "Key Challenges Facing the Eastern Mediterranean Gas", Insight Turkey, Vol: 23, Issue: 1, pp. 115-138.

Kısacık, S. (2022). "21. Asırda Doğu Akdeniz Bölgesel Enerji Güvenliği Konusunda Bir Vaka Çalışması Olarak Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İttifakının Politikalarını Anlamlandırmak", Yeni Türkiye, Vol: 28, Issue: 128, pp. 39-73.

Kısacık, S. (2022). "Existing and Prospective Central Paradigms of Eastern Mediterranean Energy Geopolitics in the 21st Century: Do / Will All the Related Parties Seek for Collaborations or Confrontations?", H. Çomak, B. Ş. Şeker and M. Ö. Ultan (Ed.), Global Maritime Geopolitics, pp. 231-267, London: Transnational Press London.

Kısacık, S. and Helvacıköylü, G. (2022). "A Comparison of Turkish and French Approaches on Energy-Related Developments in the Eastern Mediterranean: Reconciliation of Interests or Continuation of Clash of Interests?", A. Denizeau and O. Örmeci (Eds.), Turkish-French Relations: History, Present, and the Future, 1. Edition, Cham, Switzerland: Springer Nature.

Nick Nutter (T.Y.). "Maritime Trade Routes in the Mediterranean in Ancient Times", <https://nuttersworld.com/ancient-trade-routes-mediterranean-sea/ancient-maritime-trade-routes-mediterranean-sea/>, (Access: 30.11.2023).

Örmeci, O. (2020). İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti, İstanbul: Urzeni Yayınevi.

Örmeci, O. and Yılmaz, E. A. (2022). "Turkish-French Relations in the Post-Cold War Era", A. Denizeau and O. Örmeci (Ed.), Turkish-French Relations: History, Present, and the Future, 1. Edition, Cham, Switzerland: Springer Nature.

Örmeci, Ö. (2021) "Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikasını ve Türkiye İle Yaşanan Güncel Gerginlikleri Anlamak", UPA Strategic Affairs, Vol: 2, Issue: 2, pp. 96-118.

Özçelik, S. (2022). "Soğuk Savaş Sonrasından Günümüze Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs Politikası", S. Yılmaz, Ş. Ateş, V. B. Yılmaz, M. Küçükylmaz and M. Kıratlı (Eds.), Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya, 1. Edition, Ankara: Nobel Akademik Publish.

Özdemir, Ç. (2020). "The United States-backed containment of Turkey in the Eastern Mediterranean", Insight Turkey, Volume: 22, Issue: 2, pp. 111-126.

- Özertem, H. (2016). "Turkish foreign policy and the energy bonanza in the eastern mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol: 18, Issue: 4, pp. 361-374.
- Özgen, C. (2021). "KKTC'de Deniz ve Hava Üssünün Kurulması Analizi", T. Arı and M. H. Caşın (Eds.), *Doğu Akdeniz: Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası*, 1. Edition, İstanbul: İdeal Kültür Publish.
- Papanikos, G. T. (2023). "The Eastern Mediterranean Is on Fire Once More", *Athenian Academic Periodical*, Volume: 3, Issue: 2, pp. 5-9.
- Procyk, A. (2023). "Shell confirms gas-bearing reservoir in Egypt's Mediterranean Sea", *Oil & Gas Journal*, [https://www.ogj.com/drilling-production/drilling-operations/article/14301861/shell-confirms-gas-bearing-reservoir-in-egypts-mediterranean-sea?o_eid=8321F7723501B2C&oly_enc_id=8321F7723501B2C&rdx.ident\[pull\]=omeda|8321F7723501B2C&utm_campaign=CPS231122039&utm_medium=email&utm_source=OGJ+Daily](https://www.ogj.com/drilling-production/drilling-operations/article/14301861/shell-confirms-gas-bearing-reservoir-in-egypts-mediterranean-sea?o_eid=8321F7723501B2C&oly_enc_id=8321F7723501B2C&rdx.ident[pull]=omeda|8321F7723501B2C&utm_campaign=CPS231122039&utm_medium=email&utm_source=OGJ+Daily), (Accessed: 02.12.2023).
- Rose, M. and Pineau, E. (2020). "France's Macron says he set red lines with Turkey in eastern Mediterranean", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-france-macron-turkey-idUSKBN25O2OO/>, (Accessed: 07.12.2023).
- Rubin, A. and Eiran, E. (2019). "Regional Maritime Security in the Eastern Mediterranean: Expectations and Reality", *International Affairs*, Volume: 95, Issue: 5, pp. 979-997.
- Sall, P. (2022). "DNV further confirms feasibility and maturity of the EastMed pipeline", *DNV*, <https://www.dnv.com/news/dnv-further-confirms-feasibility-and-maturity-of-the-eastmed-pipeline-226712>, (Accessed: 07.12.2023).
- Tamçelik, S. (2022). "Türkiye'nin Orta Doğu, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Stratejisine Bütüncül Yaklaşım Önerisi: Bütünleşik OD-DA (ODA) ya da OD-DA-K (ODAK) Diplomasisi", *Yeni Türkiye*, Volume: 28, Issue: 128, pp. 11-38.
- Tziarras, Z. (2021). "International Competition and Cooperation in the New Eastern Mediterranean", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, Volume: 6.
- Vavasseur, X. (2020). "Defense Cooperation Agreement Between Cyprus and France Comes into Force", *Naval News*, <https://www.navalnews.com/naval-news/2020/08/defense-cooperation-agreement-between-cyprus-and-france-comes-into-force/>, (Accessed: 07.12.2023).
- Yvonni-Stefania, E. (2019). "PESCO: The Cyprus Perspective", *Armament Industry European Research Group Policy Paper*.
- Yvonni-Stefania, E. (2019). *PeSCo The Cyprus Perspective*, <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2019/02/Ares-35.pdf>, (Accessed: 25.11.2023).

Neoklasik Realizmin Çin Dış Politikasına Uygulanabilirliği: Kazakistan Örneği*

Applicability of Neoclassical Realism to Chinese Foreign Policy: The Case of Kazakhstan

Figen AYDIN**

Özet

Uluslararası sistemde dönüşüm yaratan 20. Yüzyılın en önemli siyasî olaylarından biri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Dönemin etkili dış politika teorisi olan neorealizmin Birliğin dağılması karşısında yeterli açıklamalar getiremediği görülmüştür. Devletlerin dış politikasının analiz edilmesi ve yorumlanması için yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğunun anlaşılması ile neoklasik realizm, bir dış politika analizi teorisi olarak geliştirilmiştir. Neoklasik realizm, bir devletin dış politikasının, ara değişkenlerin etkisi ve bağımsız değişkenlerin dâhilinde oluştuğunu değerlendirmektedir. Bu nedenle bağımlı değişken olarak ifade edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Çalışma, bir dış politika analizi kuramı olan neoklasik realizmin Çin dış politikasının incelenmesinde geçerli bir teori olup olmadığını sınamaktadır. Bunun yanı sıra Çin'in Kazakistan siyasetinde de belirleyici unsurların Çin'e dair yerel faktörler olduğunu iddia etmektedir. Çin'in Kazakistan dış politikası neoklasik realizmin önem verdiği yerel faktörler etrafında örnek olarak incelenmiştir. Kuramsal incelemeler sonucunda Çin dış politikasının sadece küresel sistemden gelen etkiler sonucu değil, yerel faktörlerin dâhilinde oluştuğu tespit edilmektedir. Çin'in Kazakistan siyasetinde de yerel faktörlerin etkili olduğu belirlenmiştir. Nitekim Çin'in genel dış politikasında Kazakistan'ın yerini açıklarken neoklasik realizm teorisinin getirdiği analizlerin kullanılabilirliği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik Realizm, Dış Politika Analizi, Çin, Kazakistan

Abstract

One of the most important political events of the 20th century that transformed the international system was the dissolution of the Soviet Union. It has been seen that neorealism, the influential foreign policy theory of the period, could not provide adequate explanations for the dissolution of the Union. With the understanding that a new perspective was needed to analyze and interpret the foreign policies of states, neoclassical realism was developed as a theory of foreign policy analysis. Neoclassical realism claims that a state's foreign policy is formed under the influence of intermediate variables and independent variables and should be evaluated as a dependent variable. The study tests whether neoclassical realism, a theory of foreign policy analysis, is a valid theory in examining Chinese foreign policy. In addition, it claims that the determining factors in China's Kazakhstan policy are local factors related to China. China's foreign policy in Kazakhstan has been examined as an example around the local factors that neoclassical realism attaches importance to. As a result of theoretical analysis, it is determined that Chinese foreign policy is formed not only as a result of influences from the global system, but also within local factors. In addition, it has been determined that local factors are effective in China's Kazakhstan policy. Infact, the analysis of neoclassical realism the oryproved useful in explaining Kazakhstan's place in China's overall foreign policy.

Keywords: Neoclassical Realism, Foreign Policy Analysis, China, Kazakhstan

* Çalışma yazar tarafından 02.12.2022 tarihinde tamamlanan "Türkiye ve Çin'in Dış Politika Yaklaşımında Kazakistan: Neoklasik Realist Bir Karşılaştırma (2010-2020)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, aydinfigen@windowslive.com, ORCID: 0000-0003-1777-278X

Giriş

Bir devletin dış politikası, uluslararası sistemde gerçekleştirdiği eylemlerin toplamıdır. Dış politika analizi ise söz konusu eylemleri anlamlandırmaktadır. Dinamik bir yapı arz eden uluslararası ilişkiler disiplininin en öncelikli çalışma alanlarından biri dış politika analizi uygulamalarıdır. Bu amaçla dış politika analizi, devletlerin hem karmaşık uluslararası siyasal sistem dâhilinde hem de kendi aralarında nasıl ilişki kurduklarını kavramaya ve mâkûliyet kazandırmaya çalışmaktadır.

Dış politikasından söz edilebilecek en önemli aktörün hâlâ devlet olduğu kabulü üzerine, dış politika analizlerinin tutarlı, kapsayıcı ve dış politika sorularına cevap verebilir olması teorilerin geçerliliği için ilk şart olarak görülmektedir. Birbirine benzer ve birbirinden farklı uygulamalara dayanan dış politika analizi teorilerinin en kapsayıcı olanı ise realizm teorisinin üçüncü evresi olarak geliştirilen neoklasik realizm olmuştur. Bu noktada iki yazardan söz etmek yerinde olacaktır. Shi-Xin Tang 2023 yılındaki “Neoclassical Realism: Methodological Critiques and Remedies” isimli makalesinde neoklasik realizmi dış politika analizindeki titizlik eksikliği nedeniyle eleştirmektedir. Neoklasik realizminin ana yöntemi olan karşılaştırmalı vaka çalışmalarının eksiklikleri olduğunu savunmaktadır. Elias Götz ise “Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries” makalesinde neoklasik realist çalışmalarda üç nedensel faktörü tanımlamakta, açık ayrımlara duyulan ihtiyacı vurgulamakta, araştırma tasarımları konusunda yol göstermekte ve neoklasik realizmin paradigmatik sınırlarını tanımlayarak kuramsal gelişime katkıda bulunmaktadır.

Klasik realizm, neorealizm ve son aşama olarak neoklasik realizm ismiyle kuramlaştırılan teori, devletlerin dış politikasının sadece küresel sistemden gelen baskılamalar sonucunda oluşmadığını savunmaktadır (Gvalia vd. 2019; Kevin, 2017). Neoklasik realizme göre bir devletin dış politikası, dışarıdan gelen baskıların iç faktörler ile harmanlanması sonucu oluşmaktadır. Bunun yanı sıra neoklasik realizm aslında uluslararası politika teorisi olarak değil, bir dış politika analizi teorisi olarak geliştirilmiştir. Devletlerin aynı uluslararası sistem içerisinde neden ve nasıl farklı tepkiler verdiğini açıklamaya çalışması; bunu yaparken de ülkelerin iç dinamiklerine değer vermesi, neoklasik realizmi, realizmin diğer iki evresinden temel olarak ayırmaktadır. Bütünleştirici bakışı, iç dinamikler sayesinde devletlerin kısa vadedeki farklı politikalarını açıklanabilir kılmıştır.

Sovyetlerin dağılması sonrası geliştirilen neoklasik realizm, farklı devletlerin aynı gelişmeler karşısında verdikleri tepkilerin nedenlerine ve bir ülkeye yönelik politikaların yerel sebeplerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ana konusunu neoklasik realizm teorisinin Çin dış politikasının incelenmesinde geçerli bir kuram olduğunu ortaya koymak oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Çin’in Kazakistan dış politikasının kuram ile incelenebilir olduğu ifade edilecektir. Çalışmanın temel amacı, Çin’in dış politikalarının oluşumunda ülke içi faktörlerin hangi noktalarda ve ne derecede etkili olduklarının belirlenmesidir. Söz konusu etkilerin neler olduğu belirlenirken Kazakistan, örnek ülke olarak seçilmiştir.

Neoklasik realizm teorisinin kuram olarak belirlenmesinin asıl nedeni ara değişkenlere (yerel faktörler) verdiği önemdir (Ripsman vd. 2016). Lider etkisinin yanı sıra her ülkenin kendi kapsamında yerel faktörlerinin belirlenebilmesine müsaade etmesi Çin’in yerel faktörler ile Kazakistan dış politikasının analiz edilebilmesine imkân tanımaktadır.

Nitekim Çin'in dış politika analizinde neoklasik realizmin uygun bir teori olduğu kabulü çalışma çerçevesinde sınanacaktır.

Kazakistan'ın hedef ülke olarak seçilmesinin nedeni ise Çin'in dış politikasında hassasiyetinin olduğu, sınır komşusu olarak amaçlarının bulunduğu ülkelerden biri olmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılarak Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren inceleme sunulacaktır. Böylece literatürdeki neoklasik realizm kuramınca yapılan analizlere farklı bir bakış açısı eklenmiş olacaktır. Çin'in, küresel diplomasiye değer katan devlet olarak dış politikalarının oluşmasındaki iç etkenlerin belirlenmesi literatüre sunulacak önemli katkılardan biridir.

Çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeveyi oluşturan ve bakış açısı sunan neoklasik realizm teorisi ele alınacaktır. Teorinin unsurları olan bağımlı, bağımsız ve ara değişkenler ifade edilecektir. Sonraki bölümde neoklasik realizmin Çin dış politikasına uygulanabilirliği değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise Çin'in Kazakistan dış politikasının oluşmasında etkili olan yerel faktörlerin neler olduğu tespit edilecektir. Nitekim neoklasik realizm teorisinin, Çin'in genel dış politikası ve özelde Kazakistan siyaseti incelenirken tercih edilmesinde doğru bir kuram olduğunun sağlanması yapılabilecektir.

1. Dış Politika Analizi Kuramı Olarak Neoklasik Realizm

Bir devletin dış politikasına istikamet veren asıl etkenin devletin uluslararası sistemden aldığı baskılar mı yoksa karar alıcı liderlerin etkileri gibi yerel faktörler mi olduğu konusu tartışmalıdır (Sönmezoğlu, 2019: 262). Klasik realizm bu konuya karar alıcı liderleri merkeze alarak cevap aramaktadır. Realizmin ilk evresine göre bir devletin dış politikasını belirleyen asıl etmen liderdir. Lider ve liderin algısının uluslararası sistemden gelen baskıların tehdit ya da fırsat olarak görülmesinde temel faktör olduğu kabul edilmektedir. Teorisyen Hans Morgenthau'ya göre karar alıcı lider algısı, siyasal sistemi güç çıkarları kapsamında değerlendirerek, gelişmeleri tehdit ya da fırsat olarak almakta ve devletin dış politikasının oluşmasında temel etken olarak ortaya çıkmaktadır (Morgenthau, 1948; Harknett ve Yalçın, 2012).

Klasik realizmden sonra geliştirilen realizmin ikinci evresi ise neorealizmdir. Neorealizm, bir devletin dış politikasının oluşmasında asıl etkenin uluslararası siyasal sistem olduğunu iddia etmektedir. Buna göre bir devletin dış politika kararları yerel faktörlerinden görece bağımsız olarak, küresel sistemin tetikleme ile alınmaktadır. Teorinin önde gelen temsilcilerinden Kenneth N. Waltz, Soğuk Savaş sürecinde neorealizmi sistemleştirerek çift kutuplu sistem üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Dönemin şartları değerlendirildiğinde neorealizmin bir devletin dış politika davranışını açıklamadaki yetisi, klasik realizmden daha çok anlamlı bulunmuştur (Waltz, 1979).

20. Yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı sonrası küresel sistemi etkileyen en önemli konu Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Sovyetlerin dağılmasında bir yandan küresel sistemde yaşanan gelişmeler etkili olurken bir yandan karar alıcı liderin sürdürdüğü politikalar etkili olmuştur. Uluslararası sistemden gelen baskılar ve yerel faktörlerden lider etkisi sonucu Sovyetlerin dağılması, devletlerin dış politika analizi yapılırken farklı bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasında Sovyet lider Gorbaçov'un, karar alıcı lider olarak sürdürdüğü politikalarının etkili olması, bir devletin dış politika kararlarının sadece küresel sistemden alınan etkiler sonucu oluşmadığını göstermiştir (Kotz ve Weir, 2012).

Neorealizmin Sovyetler Birliği'nin dağılışı karşısında yeterli ve kapsamlı açıklamalarda bulunamaması, dış politikaların belirlenmesinde görece tek etkili faktörün

uluslararası yapı olmadığını ortaya çıkarmıştır (Erişen, 2015: 5). Birim düzeyde etkisi görülen faktörlerin de dış politikaların oluşmasında katkısının olduğu anlaşılmıştır. Yapısal faktörlerle açıklanamayan süreçlerin yaşanması neorealizmin sorgulanmasına neden olmuştur.

Küresel sistemde yaşanan gelişmelere neorealizmin cevap verememesi, üstelik sistemin değişmesinin nedenlerinin içerisinde yerel faktörlerin etkili olması yeni ve daha kapsamlı bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Koukoudakis, 2022). İhtiyaç duyulan kapsamlı bakış açısı World Politics dergisinin editörü Gideon Rose'un 1998 yılında yayınladığı "Neoklasik Realizm ve Dış Politika Teorileri" isimli makalesi ile literatüre kazandırılmıştır (Rose, 1998: 144-172).

Realizmin son aşaması olarak teorileştirilen neoklasik realizm, ilk iki evreyi reddetmemekte sadece eksik olarak yorumlamaktadır. Neoklasik realizme göre, realizm ve neorealizm devleti temel alan politika teorileridir. Ancak iç-dış politika ilişkilerinin birbirlerini etkilediği ve bir arada dış politika oluşturdukları gerçeğine dikkat vermemektedirler. İç-dış politika bütünlüğünün sistemleştirilememesi dış politika analizlerinin de hatalı yapılmasına neden olmaktadır (Rose, 1998: 146).

Nitekim Sovyetlerin dağılışı ile netleşen çağdaş uluslararası sistemin çok boyutlu bir çözümlenmeye ihtiyacı olduğu gerçeği, neoklasik realizmin geliştirilmesini sağlamıştır. Teorisyen Rose, daha önce yapılan tek merkezli analizlerin hatalı olduğunu belirterek, dış politika analizlerine geniş bir perspektif sunmuştur. Devletlerin dış politikasının sadece uluslararası sistemin baskıları sonucu oluşmadığını ya da sadece yerel faktörlerin dış politika oluşturmada yeterli olmadığını ifade ederek, neoklasik realizmin bütünleştirici analizini makalesinde açıklamıştır.

Gideon Rose, neoklasik realizmi, realizm kuramının devamı olarak ifade etmiştir. Bunun nedeni klasik realizmin ve neorealizmin kabullerini bir arada sunmasıdır. Küresel sistemin hiyerarşik bir yapısı olduğunu ve devletlerin güç kapasiteleri çerçevesinde dış politika kararları ürettiğini belirtmektedir. Ancak Rose, küresel sistemin baskılarının ve göreceli güç kapasitesinin dış politika oluşturmada tek faktör olmadığını iddia etmektedir. Rose'a göre bir devletin dış politikası, küresel sistemden aldığı baskıların ara değişkenlerin süzgecinden geçtikten sonra oluşmaktadır. Dış etkenler, yerel faktörler ile harmanlanmakta ve dış politikaya dönüşmektedir. Karma metodolojisi ve kapsayıcılığı nedeniyle Gideon Rose, teoriye neoklasik realizm ismini verdiğini belirtmektedir (Rose, 1998: 146-149).

Üç sacayağı şeklinde yöntemleştirilen neoklasik realizm, bir dış politika kararının, küresel sistemden gelen baskıların, iç dinamiklerin süzgecinden geçtikten sonra alındığını belirtmektedir. Bu nedenle ilk sacayağı devletlerin dış politika kararları olarak sunulan bağımlı değişkendir. Bağımlı değişkenlere, yani devletlerin dış politika kararlarına, küresel sistemden gelen baskılara (dış etkenlere) ve yerel faktörlere (iç etkenlere) bağlı şekilde ortaya çıktığı için bu isim verilmiştir.

Bağımsız değişken ise küresel sistem olarak analize dâhil edilmektedir. Uluslararası sistemin ve sistemden gelen baskıların bağımsız olarak değerlendirilmesinin nedeni her devletin baskıları farklı yorumlaması ve geri beslemelerin farklı olacağı kabulünden kaynaklanmaktadır (Lobell vd., 2009: 19). Neoklasik realizme göre her devlet küresel sistemden gelen baskılara farklı yanıtlar vermektedir. Bir devletin tehdit olarak yorumladığı baskıyı bir başka devlet fırsat olarak görebilmektedir. Neticede söz konusu baskıya karşı farklı cevaplar verileceği için neoklasik realizm dış politika analizi yaparken küresel sistemden gelen baskıları bağımsız değişken olarak değerlendirmektedir.

Yerel faktörler ise üçüncü sacayağı olarak ifade edilen ara değişkenlerdir. Neoklasik realizmin asıl önemli gördüğü ve bir dış politika analizi için mutlaka ön plana alınması gerektiğini belirttiği ara değişkenler, teorinin temelini teşkil etmektedir. Realist teorinin sentezi olan neoklasik realizm, ara değişkenler ile bir dış politika analizi teorisi halini almakta ve diğer türevlerinden ayrılmaktadır (Vasileiadis, 2023).

Analizin belirleyici faktörü olan ara değişkenler, devletlerin iç dinamikleridir ve her devlet için kendisine özel dinamikler belirlenmektedir. Böylece neoklasik realizm, ara değişkenlerin neler olması gerektiğine dair olan tartışmaları neticelendirmektedir (Ripsman vd., 2016: 123). Neoklasik realizm literatürü incelendiğinde ara değişkenlerin daha makul bir analiz sunabilmek adına iki başlık altında toplandığı görülmektedir. İlki, lider etkisi olarak karar alıcı liderlerin dış politikaya ve uluslararası ilişkilere olan etkisini incelemektedir. Neoklasik realizm, ara değişkenler içerisinde bulunan lider etkisine özellikle dikkat vermektedir. Çünkü dış politika kararlarının lider etkisi sonucu oluştuğunu, liderin her önemli dış politika kararında etkili olduğunu belirtmektedir.

Lider etkisinin dışındaki her ara değişken ise yerel faktörler olarak tek başlıkta toplanmaktadır (Zakaria, 1998: 42). Bir devletin siyasi rejiminden jeopolitiğine, ekonomik gücünden askerî işbirliklerine, toplum yapısından sivil toplum örgütlerine kadar her şeyin yerel faktörler içerisinde değerlendirilebileceğini kabul etmektedir. Bu noktadaki ayırım her devletin yerel faktörlerinin kendi ekseninde belirlenmesidir. Zira bir devlet için önemli olan faktör bir başka devlet için önem arz etmeyebilir. Bu nedenle her devlet için analize dâhil edilebilen ortak dinamikler olduğu gibi dış politika kararlarına etkisi olduğu düşünülen farklı dinamiklerde analize dâhil edilebilmektedir.

Sonuçta bir dış politika analizi kuramı olarak geliştirilen neoklasik realizm teorisi, dış etkenlerin devletlerin politikalarının oluşmasında tek etken olmadığını; aynı zamanda iç/yerel faktörlerinde devletlerin dış politikasının oluşmasında etken dinamik olduğunu beyan etmektedir. Teorinin geliştirilmesinde etkili olan Sovyetler Birliği'nin dağılması, kuramın dayanak noktası olarak değerlendirilmektedir.

2. Çin Dış Politikasının Neoklasik Realizm Kuramı Bağlamında İncelenmesi

Küresel ölçekte etkisi olan ülkeler içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti, Asyalı büyük bir güçtür. Kurulduğu günden bu yana geçen yetmiş beş yıllık süreç içerisinde yığılmalı olarak siyasi ve iktisadî gücünü artırmayı başarmıştır. Bugün için dünyanın en büyük ekonomilerinden birini yönetmeyi sürdüren Çin'in, dış politikasını nasıl sürdüreceği ve nasıl bir dış politika karar alma sürecine sahip olduğu uluslararası ilginin odağındadır. Bu nedenle Çin dış politikasının oluşmasında etkili olduğu düşünülen yerel faktörler sırasıyla değerlendirilecektir.

İlk olarak Çin dış politikasının en belirleyici etkeninin, Çinli liderler olduğu ifade edilmelidir. Dış politika karar alıcılarının alguları ki bilhassa Çin Komünist Partisi Genel Başkanları, Çin'in hem uluslararası sisteme geri beslemelerinin hem de ülke içi siyasetinin ana aktörüdür. Kurucu başkan Mao Zedong'dan günümüz lideri Xi Jinping'e kadar süren "lider algısı" her Çin dış politikasında mutlak surette etkisini hissettirmiştir (Shambaugh, 2021). Bir örnek olarak Deng Xiapoing'in ekonomi reformu ile ideolojinin etkisini düşürerek dışa açılma programını hayata geçirmesi örnek gösterilebilir (Vogel, 2018: 450-460). Xiapoing'in algısı, Çin'in ekonomik zemininin sağlamlaştırılması için ideolojik baskının gevşetilmesi yönündeydi.

Çin'de karar alma süreci ise Çin Komünist Partisi'nin oluşumu ve işleyişi ile epey karmaşık ve geniş tabanlı bir yapıya sahiptir. Karar alma sürecine, Çin Komünist Partisi ile

beraber Çin Halk Kurtuluş Ordusu, Ulusal Halk Kongresi, Merkez Komite, Dış İşleri Bakanlığı, Küçük Öncü Gruplar gibi bürokratik ve siyasi pek çok kademe dâhil olmaktadır. Kimi zaman rekabet halinde bulunan Çinli elit sınıfın dış politika karar alma sürecine olan etkisi değerlendirildiğinde Çin'in kendine has dış politika yapımında iç dinamiklerin etkisi daha da net anlaşılmaktadır.

Liberal demokratik rejimlerin aksine otoriter bir yönetim biçimine sahip ülkeler, güç politikası, sınırsız egemenlik, reelpolitik, muhafazakârlık, etki alanı gibi ilke ve değerlere daha sıkı bağlanmaktadır (Panova, 2023). Bunun en önemli nedeni rejim güvenliğini her şeyin üstünde tutmalarıdır. Çin'de de rejim güvenliği, ekonominin, enerji kaynaklarına devamlı ulaşımın, siyasi güç ve nüfuzun, hatta güvenliğin dahi bağlayıcı unsurudur. Ulusal çıkarlardan daha fazla önem atfedilen rejim güvenliği adına, dış politikalar, gerçekçi bir anlayışla operasyonel mantık üzerine inşa edilmektedir (Oğuzlu, 2018: 84).

Komünist Parti rejiminin yanı sıra ideoloji, Çin dış politikasını derinden etkileyen ara değişkendir. Bir birim değişken olarak Çin dış politikasına etki eden ideoloji, sosyalizmi yaşatmak anlayışıyla sürdürülmektedir. Çin tarzı küreselleşme yani serbest piyasa modeli, otoriter siyasi devlet ile beraber sürdürülmeye çalışılmaktadır. Sabit ideolojik duruş, toplum içerisinde aktarılırken Çin dış politikasını farklı evrelerde şekillendirmektedir.

Çin dış politikası için geçerli olan temel ara değişkenlerden birisi de tarihsel hafızanın neticesinde ortaya çıkan Çin milliyetçiliğidir. Çin'in siyasi olarak etkilerini hissettiği fark edilen, geçmişte yaşadığı küçük düşürülme, işgal edilme, egemenliğe müdahale gibi deneyimleri bugünkü dış politikasının temkinli oluşunu açıklamakta ve iç işlere müdahaleye yüksek tepki anlayışını taze tutmaktadır. Çinli yöneticilerin, Çin dış politikasını, millî güvensizlik duygusunu bertaraf edecek şekilde ve milliyetçi duyguları törpülemekten oluşurması gerekmektedir. Daha kapsamlı olarak stratejik kültürün parçası olan söz konusu ara değişkenin, Çin'in askeri yeteneklerini etkilediği, emperyalist güçlere karşı tavrını sabitlediği belirlenirken, Çin'in uluslararası ilişkilerde daha az görev ve sorumluluk almasını açıklamaktadır.

Çin için geçerli olan bir başka tarihsel deneyim ise Doğu Asya'da güçlü bir politik kültüre sahip olmasıdır. Bugün için bölgesel güç olarak kabul edilen Çin'in, kültürünün temel değerlerini ve fikirlerini hala korumakta olduğu kabul edilmektedir. Yeniden güçlü bir liderlik yakalamak istediğini (Thayer ve Friend, 2019) belirten Çin, bölgesinin yerli ve tek büyük gücü olabilmek için liderlik rolünü artırmaya çalışmaktadır. Ulusal rol kavramlaştırmasının yanı sıra uluslararası sistem içerisinde bölgesini şekillendirmeye ve kontrol etmeye yönelik girişimleri mevcuttur. Etki düzeyi tartışmaya açık olan Şanghay İşbirliği Örgütü gibi işbirlikleri ile bölgesinin birlikteliğini sağlamaya ve liderlik rolünü üstlenmeye çalışmaktadır (Aydın, 2022: 130)

Fikir geleneklerinin etkisi ile Çin, dünyayı bilhassa Batılı ülkelerden daha farklı değerlendirmekte ve dış politikasını buna göre sürdürmektedir. Konfüçyüsçülük anlayışı, uluslararası sistemi hiyerarşik bir yapı olarak kabul etmektedir. Anarşikten ziyade, gücü olanın ve daha çok güç toplayanın yükseleceği ve basamakları çıkacağı bu hiyerarşik yapı anlayışı, Çin'i, dış politikasında strateji belirleme noktasında etkilemektedir (Yu-Lan, 2019).

Jeopolitik, Çin dış politikasının belki de en çok güvenlik zafiyeti yaşadığı olgusudur. On dört ülkeyle sınırdaş olmak, hem deniz hem kara ülkesi olmak ayrıca geçmiş tecrübelerde kuşatma ve işgal zihniyetinden muzdarip olmak neticesinde Çin jeopolitiği, dış politikanın karar mekanizmalarından biri olarak görülmektedir. Egemenliğine ve toprak bütünlüğüne dair tartışmalı bölgelere sahip olmak Çin'in, savunma maksatlı dış

politika izleme eğilimlerini açıklamaktadır. Dünyanın en büyük nüfuslarından biri olan Hindistan, hem sınır komşusudur hem de tarihi düşmandır. Japonya çok yakın bir komşu olmakla beraber yine tarihî bir düşmandır ve Güney Çin Denizi ile Doğu Çin Denizi çıkmazında hak iddiaları mevcuttur. Rusya, bölgenin hala kabul edilebilir en büyük gücü ve geçmişte hem işbirlikçi hem de tehdittir. Doğu bölgesinin deniz olması Çin'e göre bir tehdittir. Aynı zamanda batı bölgesinin kara kilit olması ekonomik bir sorundur. Dahası bir halk cumhuriyeti olan Çin için Uygur, Tibet ve Tayvan bölgeleri hem ekonomik hem de jeopolitik tehdit ve avantajdır. Deniz ve kara sınırlarında yaşadığı jeopolitik ve etnik zafiyet algısı, Çin'i bu bölgelerde ve içeride aşırı hassasiyetli davranmaya itmektedir. Çıkarları ve devamlılığı noktasında zor bir jeopolitiğin içerisinde konumlanan Çin, ulusal güvenlik politikalarını ve dış politikalarını söz konusu hassasiyetlerin üzerinde yürütmektedir (Aydın, 2022: 120)

Sonuç itibariyle Çin dış politikasının liderler, parti, ideoloji, jeopolitik, güvenlik, tarihsel hafıza, politik kültür gibi pek çok yerel faktörün etkisi ile ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Çin dış politikasının oluşumu, ülke içi etkilerle şekillenmektedir. Tarihinden bugüne dış politika sürecinin sadece tepkisel boyutlarına göz atmak dahi, yerel faktörlerin Çin dış politikasında ne derecede etken olduğunu anlamak için yeterlidir. Çin dış politikasının, iç dinamiklerin etkisinden bağımsız yorumlanmasının yanlış/eksik bir açıklama olacağı kabul edilmektedir. Bu nedenle Çin dış politikasının neoklasik realizm ile analiz edilmesi doğru bulunmaktadır. Pekin'in ürettiği dış politikaların, uluslararası sistemin etkileri ve iç dinamiklerin kesişmesinin bir sonucu olduğu tespit edilmektedir.

3. Çin'in Kazakistan Dış Politikasının Neoklasik Realizm Kuramınca İç Dinamikleri

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Çin'e bölgesel nüfuzunu radikal bir şekilde iyileştirebilmek ve yeni bir yükseliş ivmesi yakalayabilmek fırsatı sunmuştur. Bağımsız olan ülkeler içerisinde sınırlar, etnik kökenler gibi Çin dış politikası adına birkaç önemli başlıkta bölgenin en büyük ülkesi Kazakistan merkezî bir rol oynamıştır. Çin'in Kazakistan siyasetine ihtimam göstermesinin küresel ve bölgesel pek çok sebebi bulunmaktadır.

Çin'in, Kazakistan dış politikasında neoklasik realizmin ön plana aldığı iç dinamiklerin etkisinin görüldüğü, Çin'in Kazakistan dış politikasının uluslararası sistemin katkısı dâhilinde, Çin'in yerel dinamiklerinin etkisiyle meydana geldiği belirlenmektedir. Bu nedenle Çin'in Kazakistan dış politikalarında neoklasik realizmin önem verdiği ara değişkenler tespit edilecektir.

Çin'in Kazakistan dış politikasını etkileyen en önemli iç dinamik, hiç şüphesiz, Çin içerisinde bulunan Kazak nüfustur. Çin'in, Han Çinlileri dâhil elli altı etnik grubundan biri olan Kazaklar, etnik olarak Türk olmanın yanı sıra Müslüman'dırlar. Rus Devrimi ve Sovyetler Birliği sürecinde Ruslardan kaçarak Çin içerisine yerleşen Kazaklar, bugün, Çin'in Kazakistan ile ilişkilerinde önemli bir yerel dinamiktir. Çin, etnik gruplarından biri olarak kabul ettiği Kazaklara karşı iç politikasını, Kazakistan'a yönelik avantaj ve dezavantaj olarak kullanabilmektedir. Söz konusu avantaj ve dezavantajların Kazakistan ile ilişkilerin kimyasını bozması, Çin'in hanesine eksi olarak kaydedilecektir (Dillon, 2004: 30-31).

Çin iç-dış politikasının handikaplarından birisi çok fazla etnik kökene sahip olmasıdır. Çin vatandaşı Kazaklar ve Uygur Türklerinin Kazakistan ile yakın tarihsel, dilsel ve kültürel bağları, iç politikanın olduğu kadar dış politikanın da birer konusu olmaktadır. Bu nedenle Çin vatandaşı Kazaklara ve Uygur Türklerine hassasiyetle yaklaşılmaktadır.

Zira Kazakistan'ın sınır olması nedeniyle hem Uygur Türkleri hem anavatana göç etmeyen Kazakların Çin'de kalan aileleri, Çin nazarında dışarıdan gelebilecek tahriklere daha açıktır. Çin'in Kazakistan dış politikasının iç politikalar ile doğrudan bağlantılı olması, Çin'e göre, iç güvenlik konusunda dış güvenlikten daha hassas olunması gerektiğini göstermektedir (Aydın, 2022: 116).

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması sonrası uluslararası sistem içerisinde yürüttüğü dış politikalar, Çin'in dış politika kararları/ortaklarından istekleri ile örtüşmektedir. Barışçıl, şeffaf, katılımlı, açık diplomasi yürütülmesi, kazan kazan işbirliklerine yakın olması gibi faktörler Çin dış politikasında Kazakistan'a dikkat verilmesinin nedenleri içerisinde yer almaktadır (Heriawan, 2022: 10-11). Çin her ne kadar şeffaf ve şüphe uyandırmayan bir dış politikaya sahip olmasa da işbirliği içerisinde olduğu ülkelerden, özellikle bölgesindeki komşularından, dış politikada açıklık ve işbirliğine yatkın olmalarını beklemektedir. Bunların yanı sıra Kazakistan'ın bölgesel işbirliklerine olumlu yaklaşımı Çin'in Şanghay İşbirliği Örgütü dâhilinde genişletmek istediği nüfuzuna uygun görülmektedir. Çin'in bölgesel liderliği yeniden yakalama hedefi doğrultusunda Kazakistan, Çin için vazgeçilmez bir katılımcıdır.

Kazakistan'ın bölgesinin en büyük ülkesi olması ayrıca siyasî olarak en geniş etkiye sahip olması, Çin nazarında Kazakistan'ı bir adım öne çıkarmaktadır. Kazakistan Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Türk Keneşi, Bağımsız Devletler Topluluğu, İslam İşbirliği Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü, IMF gibi bölgesel ve küresel ortaklıklara sahiptir. Çin, Kazakistan birlikteliği/siyasî ortaklığı sayesinde uluslararası, özellikle Orta Asya bölgesinde, kendisine yönelik olumsuz algıları kırmak, sinofobiyi aşmak ve diğer Orta Asya ülkelerinin kendisine siyasî güven duymalarını sağlamaya çalışmaktadır. Çin korkusu olarak bilinen sinofobi, bir anlamda Çin kültürünün ve nüfusunun yayılmacılığında duyulan endişeyi ifade etmektedir. Sinofobinin yayılmasının, Çin'in toplumlar arası ilişkilerini zedeleyeceği öngörülmektedir. Bunların yanı sıra tarihinde aşağılanmayı ve işgali yaşamış Çin için Kazakistan, en kısa tanımıyla, bir tehdit olarak görülmemektedir. Barışçıl politikaları ve Sosyalizm'e karşı pratikte olumsuz olmayan duruşu, bir sınır komşusu olarak Çin'i, Kazakistan'a bölgesel ortaklık bağlamında yaklaştırmaktadır.

Ekonomi her ülke için göz ardı edilemez bir yerel faktördür (Zakaria, 1998: 42). Sovyetlerin dağılması sonrası Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını değiştirmek isteyen Kazakistan, dış ticaret yelpazesini genişletmiştir ve Çin ile ekonomik ortaklıkları yıllar içerisinde artmıştır. Nitekim Kazakistan-Çin ticareti Kazakistan-Rusya ticaretine yaklaşmış durumdadır. Çin'in yatırım gücü yüksek bir ülke olmasının ve ekonomik-siyasî bölgesel birlikteliklerini arttırmak isteği, Kazakistan'ın Rusya dışında ortaklık kurmak ve bağımlılığını azaltmak isteği ile örtüşmektedir. Söz konusu ekonomi temelli karşılıklı dış politika, Çin'in Kazakistan'a yönelik iç dinamiklerinden biridir.

Ara değişken olan ekonomi, Çin'in Kazakistan dış politikasında fazladan bir etkiye sahiptir. Kazakistan, Hazar kıyısında bulunan bir ülke olmasının yanında kendi doğal kaynakları bakımından dünya sıralamalarında üst sıralardadır (Ahrend ve Tompson, 2017: 171). Doğal kaynakların zengin bulunması ve siyasî istikrarın korunabilmesi Türk devletleri arasında Kazakistan'ı daha nitelikli hale getirmektedir. Ancak ülkenin yatırım çekmek, sürdürülebilir bir ekonomik refah için ihracatçıları çeşitlendirebilmek ve ürünlerini dünya pazarlarına ulaştırma (Yalçınkaya, 2019: 110) noktasında yaşadığı problemleri uzun vadede aşması gerekmektedir. Rusya'ya bağımlılığın aşılması noktasında bir iç dinamik olarak ekonomiyi köprübaşı yapan Çin, Kazakistan'a bölgesindeki en büyük destekçidir. İktisadî

adımları iyileştirmek ve biçimlendirmek konusunda Çin tarafından verilen krediler ve yapılan yatırımlar, gelecekteki neticesi belirsiz olsa bile bugün için Kazakistan'ın ihtiyaçlarına cevap verebilir niteliktedir.

Çin ve Kazakistan'ın sınırdaş olması jeopolitik ve güvenlik söz konusu olduğunda Çin'in Kazakistan dış politikasında yerel faktörler içerisinde bulunmaktadır. Çin, on dört ülke ile sınırdaşlığı ve Doğu yakasının deniz olmasını, güvenlik adına devamlı bir handikap olarak değerlendirmektedir. Batı yakasında Kazakistan gibi rejimi adına tehdit olmayan bir ülke ile sınırdaş olmasının Çin adına olumlu ve olumsuz getirileri vardır (Svetlana, 2020: 39). Olumsuz noktasını, kendi etnik gruplarından biri olan Kazaklardan duyduğu endişe ve Orta Asya'dan sirayet ettiğini düşündüğü köktendincilik olarak belirlemek mümkündür. Olumlu noktası ise bölgesel birliktelik olasılığı ve Batı'ya açılan ilk durağın Kazakistan olmasıdır. Jeopolitik gerçekler devletleri reelpolitik davranmaya yönlendirmektedir. Çin'i Avrupa'ya sorunsuz bağlayabilecek olan Kazakistan, batısında Avrupa güneyinde Ortadoğu'ya uzanan, jeopolitik önem arz eden bir unsurdur. Jeopolitiğin getirisi olan olumlu ve olumsuz tüm durumlar Çin'in, Kazakistan'a yönelik dış politikasının yerel faktörleri içerisinde yer almaktadır.

Neoklasik realizmin belirlediği yerel faktörler içerisinde bulunan lider etkisi Kazakistan dış politikasında da sık sık görülmüştür. Sovyetlerin dağılmasıyla Çin, devletini, öncelikle bölgesinde, daha büyük bir güç olarak görmeye/yorumlamaya başlamıştır. Benimsenmeye başlanan 'büyük güç kimliği' Deng Xiaoping ve Jiang Zemin liderliğinde kendisini göstermiştir (Vogel, 2018: 380-382).

Çin'in Kazakistan dış politikasına etki eden ara değişkenlerden biri, komşuları tarafından tarihinde aşağılanmaya ve işgale (Eberhard, 2018) maruz bırakılmış olmasıdır. Her devletin dış politikasına etki eden, toplum ve tarih konularında Kazakistan, en kısa tanımıyla, bir tehdit olarak görülmemektedir. Kazakistan'ın bölgesel ve küresel barışçıl politikaları ve Sosyalizm için olumsuz bir söylemde bulunmaması, Çin'i sınır komşusu olarak güvenli kılmaktadır. Kazakistan'ın bu anlamda sürdürdüğü ikili ve bölgesel dış politikalar olumlu karşılanmış ve Çin dış politikaları ile örtüşmüştür.

Bunun yanı sıra Kazak hükümeti bölgesel olarak dengeli bir siyaset yürütmeyi başarmıştır. Sovyetlerin dağılışı sonrası Rusya'ya bağlı tutumunu siyasi denge kurarak hafifletmiştir. Rus nüfusu konusunda ise Rusya'yı yatıştırma politikalarını istikrarlı sürdürebilmiştir. Kazakistan'ın bir devlet olarak bölgesel ilişkilerde pasif kalmayan tutumu Çin'in Kazakistan dış politikasını ilerletmesine destek olmuştur.

Çin'in Kazakistan dış politikasının iç dinamiklerden beslendiği/etkilendiği, Çin'in genel dış politika oluşum süreci göz önüne alındığında anlaşılabilir. Çalışmada, Çin'in Kazakistan dış politikasının, neoklasik realizme göre ara değişkenlerin etkisi ile nasıl belirlendiği tespit edilmiştir. Ara değişkenlerin her devletin kendi özellikleri doğrultusunda belirlenmesi neticesinde, Çin dış politikasında Kazakistan'ın farklılıkları ortaya konmuştur. Çin dış politikasının neoklasik realizm ile çalışılabilirliği sınanmıştır. Teorinin, her ülkenin kendi özelinde iç dinamiklerin çalışılabilmesine olanak tanınması (Ripsman vd. 2016), Kazakistan siyasetinin irdelenmesine imkân vermektedir. Bu nedenle Çin için ekonomi, jeopolitik, rejim güvenliği, etnik gruplar gibi iç dinamikler çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır. Çin'in Kazakistan dış politikasının yerel dinamiklerin özelinde değerlendirilmesinin dolayısıyla neoklasik realizmin kuram olarak belirlenmesinin uygunluğu kanıtlanmıştır.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı küresel sistemde cevaplanamayan soruların varlığı, devletlerin dış politikalarının anlaşılabilir olması için farklı bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Uluslararası sistem merkezinden ya da devletlerin dış politikası merkezinden yapılan yorumların küresel düzenin evrildiği durumu açıklayamaması üzerine karma bir metodolojiyi takip eden neoklasik realizm teorisi geliştirilmiştir. Realizm kuramının en son evresi olan neoklasik realizm, kendisinden önceki evre olan neorealizmin, Sovyetlerin dağılışı karşısında analiz yapamaması ve kuramın tekrar gözden geçirilerek sarsılması neticesinde gün yüzüne çıkmıştır.

Çalışmada neoklasik realizm kuramının Çin dış politikasının izah edilmesinde kullanılabilir bir teori olduğu tespit edilmiştir. Çin'in dış politika kararlarının ara değişkenlerden etkilenecek oluşturulduğu iddiası sınanmış ve kabul edilmiştir. Böylece çalışmanın mihenk taşı olan teorinin, Çin dış politikasına uygunluğu/uygulanabilirliği netleştirilmiştir. Zira Çin dış politikasında tespit edilen iç dinamikler, dış politikanın oluşumunda yüksek oranda etkilidir.

Ülkenin dış politikası geçmişten bugüne lider öncelikli şekillenmektedir. Komünist parti lideri ülkenin de lideri olarak kabul edilmektedir. Bu durum ülkenin dış politika kararlarının yerel faktörler dâhilinde açıklanması gerektiğini göstermektedir. Çin dış politikası, Kazakistan özelinde değerlendirilirken, iç dinamiklerin etkisinin olduğu, dolayısıyla neoklasik realizmin, kuram olarak belirlenmesinin doğru bir seçim olduğu anlaşılmıştır. Ekonomi, jeopolitik, rejim güvenliği, etnik gruplar gibi başlıklarda Çin'in Kazakistan dış politikasının yerel dinamiklerin özelinde değerlendirilmesi kuramın doğruluğunu kanıtlanmıştır.

Çalışma kapsamındaki diğer çıkarımlar şöyledir: Çin'in etnik kökenlerinden biri Çin vatandaşı Kazaklar olurken bir diğeri ise Uygur Türkleridir. Etnik kökenlerin, özellikle güvenlik ve ekonomi konularında, gelecek yıllarda Çin'in Kazakistan dış politikasını şekillendiren dinamikler arasında olacağı değerlendirilmektedir. Jeopolitik ve ekonomik kaygılar ve fırsatlar Çin'in Kazakistan dış politikasının en önemli dinamikleri ve temelidir. Ancak Çin'in, Kazakistan siyasetini sürdürürken jeopolitiğin ve ekonominin ötesine geçmek istediği anlaşılmaktadır. Kazakistan'ın gelişen bölgesel nüfuzunun ve güçlü şekilde yürüttüğü küresel diplomasisinin Çin dış politikaları için önem arz edeceği öngörülen bir başka faktördür.

Kaynakça

- Ahrend, R. ve Tompson, W. (2007). "Caspian Oil in a Global Context", *Transition Studies Review*, Cilt: 14, ss. 163-187.
- Aydın, F. (2022). *Türkiye ve Çin'in Dış Politika Yaklaşımında Kazakistan: Neoklasik Realist Bir Karşılaştırma (2010-2020)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Millî Savunma Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Anabilim Dalı: İstanbul.
- Bradley, A. T. ve Friend, J. M. (2018). "The World According to China", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/10/the-world-according-to-china/>, (Erişim Tarihi: 28.10.2023).
- Dillon, M. (2004). *Xinjiang-China's Muslim Far Northwest*, Durham East Asia Series, Routledge: New York.
- Eberhard, W. (2018). *Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları*: Ankara.

- Erişen, C. (2015). "Dış Politika Analizi ve Kuramsal Yaklaşımlar", (Ed. Mehmet Murat Erdoğan), Dış Politika Analizi, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Ankara: 11-43.
- Giorgi, G., Bidzina, L. ve Siroky, S. D. (2019). "Neoclassical Realism and Small States: Systemic Constraints and Domestic Filters in Georgia's Foreign Policy", East European Politics, Cilt: 35, Sayı: 1, ss. 21-51.
- Götz, E. (2021). "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries", Foreign Policy Analysis, Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 35-48.
- Harknett, R. J. ve Yalcin, H. B. (2012). "The Struggle for Autonomy: A Realist Structural Theory of International Relations", International Studies Review, Cilt: 14, Sayı:4, ss. 499-521.
- Heriawan, F. A. (2022). "China's Maritime Ambiguity: A Neoclassical Realist Analysis and How it Shaped the Theatre of Conflict In the Disputed Seas", Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Cilt: 628, ss. 9-15.
- Kevin, N. (2017). "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism", International Security, Cilt: 42, Sayı: 2, ss. 155-190.
- Kotz, D. M. ve Weir, F. (2012). Gorbacov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu- Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya, Kalkedon Yayınevi: İstanbul.
- Koukoudakis, G. (2022). "A Defence of the Relevance of Neorealism in the Post-Bipolar World", Irish Studies in International Affairs, Cilt: 33, Sayı: 1, ss. 11-26.
- Morgenthau, H. (1948). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Alfred A. Knopf: New York.
- Oğuzlu, T. (2018). "Factor Determining Foreign Policy", (Ed. Çağrı Erhan, Erhan Akdemir), Foreign Policy Analysis, Anadolu University: Eskişehir: 76-98.
- Panova, I. O. (2023). "Typology and Characteristics of Authoritarian Political Regimes", Business Inform, Cilt: 5, Sayı: 544, ss. 6-11.
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W. ve Lobell, S. E. (2009). Neoclassical Realist Theory of International Politics, Oxford University Press: England.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", World Politics, Cilt: 51, ss. 144-172.
- Shambaugh, D. (2021). China's Leaders: From Mao to Now, Polity Books: United Kingdom.
- Sönmezoğlu, F. (2019). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Der Yayınları: İstanbul.
- Svetlana, G. (2020). "Main Features of China-Kazakhstan Economic Integration", Science Review, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 34-41.
- Tang, S. (2023). "Neoclassical Realism: Methodological Critiques and Remedies", The Chinese Journal of International Politics, Cilt: 16, Sayı: 3, ss. 289-310.
- Vasileiadis, P. (2023). "Reconstructing Neoclassical Realism: A Transitive Approach", International Relations, Cilt: 0, Sayı: 0, ss. 1-25.
- Vogel, E. F. (2018). Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü, (Çev. Mehveş Leliç), İstanbul: Modus Kitap.
- Waltz, K. (1979). Theory of International Politics, New York: McGraw Hill.

Yalçınkaya, A. (2019). "Kafkaslar ve Orta Asya Ülkelerinin Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Dış Politikaları", (Ed. Hulusi Kılıç, Elif Toprak), Orta Asya ve Kafkaslarda Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir: 97-121.

Yu-Lan, F. (2019). Çin Felsefesi Tarihi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikasında Yeni Dönem: Uluslararası Siyasette Ankara'nın Artan Etkisi

New Era in the Foreign Policy of the Republic of Turkey: Ankara's Increasing Influence in International Politics

Anıl Çağlar ERKAN*

Özet

100 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca Türk dış politikasında önemli değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Söz konusu değişim ve dönüşümler kimi zaman radikal kimi zaman da manevra değişikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika kapsamında önemli adımlar atıldığına tanıklık edilmektedir. Dolayısıyla geçmiş dönemlere nazaran daha farklı bir döneme geçişten söz etmek mümkündür. Türk dış politikasıyla ilişkili bu yeni dönemde en göze çarpan kuşkusuz daha aktif bir sürece geçiştir. 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hemen akabinde Türkiye Cumhuriyeti'nin temasları bunun göstergelerindedir. Tüm bunların ışığında çalışmada aktif bir Türk dış politikasına geçiş süreci ve bunun gelecek dönemlerdeki yansımaları ele alınmaktadır. Bu kapsamda süreçteki gelişmeler uluslararası siyasette Ankara'nın artan etkisinin başladığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ankara, Türk Dış Politikası, Kazan-Kazan, Kalpgah

Abstract

During the 100-year history of the Republic, important changes and transformations have been experienced in Turkish Foreign Policy. These changes and transformations sometimes appear as radical and sometimes as a change of maneuver. In this direction, it is witnessed that important steps have been taken within the scope of the foreign policy of the Republic of Türkiye after the 2023 Presidential elections. Therefore, it is possible to talk about a transition to a different period compared to previous periods. The most striking thing in this new era of Turkish foreign policy is undoubtedly the transition to a more active process. The contacts of the Republic of Türkiye right after the 2023 Presidential elections are indicators of this. In the light of all these, this study deals with the transition process to an active Turkish foreign policy and its reflections in the future. In this context, the developments in the process indicate that Ankara's increasing influence in international politics has begun.

Keywords: Türkiye, Ankara, Turkish Foreign Policy, Win-Win, Heartland

*Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, acerkan@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9693-6556

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti (Türkiye) 100 yıllık tarihi boyunca hemen hemen her dönemde uluslararası siyasetin gündeminde bir şekilde en üst sıralarda yer alan aktörlerdendir. Bununla birlikte gerek Soğuk Savaş dönemi gerekse ertesinde uluslararası siyasetin ana gündemini teşkil eden hadiselerde Türkiye'nin bir şekilde konuya dâhil olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu durumunu iki başlık temelinde açıklamak mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye'nin kuruluşundan bu yana yaşanan kritik hadiselerin ülke coğrafyasına yakın yerlerde olmasıyken bir diğeri tarihleri boyunca Türklerin dış ilişkilerdeki etkin rolleridir. Öyle ki Türkiye coğrafyası son derece kritik bir lokasyondadır ve bu durum Türklerin siyasi yetenekleriyle birleşince Türkiye'nin küresel ölçekte en önemli aktörlerden birisi olması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Türkiye'nin küresel siyasetteki öneminin tartışmasızdır. Şüphesiz başta Ankara olmak üzere devlet idaresi bunun bilincinde hareket etmektedir. Ankara'nın dış politikaya yönelik hassasiyeti ve stratejik yaklaşımı söz konusu farkındalığın göstergelerindedir. Bununla birlikte Türkiye'nin dış siyasetteki hassasiyeti ve stratejik yaklaşımı sadece teoride kalmamaktadır. Dolayısıyla pratikte de birçok gelişmede Türkiye'nin hassasiyetleri ve yaklaşımları açıkça görülmektedir. Bu doğrultuda en önemli göstergelerin başında "Türk Dış Politikasının (TDP)" çağın gerekliliklerine uygun olarak revize ediliyor olması gelmektedir. Bu bağlamda TDP'nin dinamik bir nitelik taşıdığını ifade etmek mümkündür. TDP'nin söz konusu niteliği bu alanın tamamen ülkenin ulusal çıkarlarına hizmet etmesi ve dolayısıyla devletin bekası için hayati önem taşımasıyla ilişkilidir. Öyle ki özellikle son birkaç yıldan bu yana yaşananlar Türkiye'nin dış siyasetteki gelişimini ve ilerleyişini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin elde ettiği kazanımlar da şüphesiz doğru yolda olduğu anlamına gelmektedir. Öyle ki eldeki veriler uluslararası siyasette Ankara merkezli bir döneme geçildiğine işaret etmektedir. Tüm bunlar ışığında çalışma kapsamında yeni dönemde TDP'nin temel karakteristiği ve uluslararası siyasette Ankara'nın artan etkisine doğru gidişat süreci analiz edilmektedir.

1. Türk Dış Politikası ve Değişimin Dinamikleri

TDP'nin değişim ve dönüşüm geçirmesini salt dönemsel bir takım gelişmelerle açıklamak son derece yanlıştır. Zaten TDP'nin en temel özelliği dinamizmdir. Dolayısıyla TDP için değişim ve dönüşüm beklenmedik bir durum değildir. Hatta uluslararası ilişkiler açısından bu son derece olağandır. Öyle ki uluslararası ilişkiler kapsamında genellemelerden ve sabit durumlardan söz etmek son derece güçtür. Hatta imkânsız gibi bir şeydir. Bu doğrultuda TDP'nin değişim ve dönüşüm geçirmemesi yönündeki bir beklenti içine girmek son derece irrasyoneldir. Kısacası TDP'nin değişim ve dönüşümünü çağın dinamizminden kaynaklanan bir zorunluluk olarak değerlendirmek daha doğrudur.

TDP'nin değişim ve dönüşümünde bir takım dinamiklerden söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda Türkiye için devletin ulusal çıkarlarını ve ulusal güvenliğini olumsuz yönde etkileyecek bir takım dinamikler ön plana çıkmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimi bunlardan sadece bir tanesidir. Buna karşın 15 Temmuz darbe girişimi sürecinde yaşananların TDP'nin son dönemlerdeki değişim ve dönüşüm süreci açısından tartışmasız en önemli dinamiktir. En başta Türkiye, yaşanan bu hadiseyle birlikte başta "Batıya" körü körüne bağımlılık gibi kendisine zarar verebilecek daha birçok prensipten vazgeçmiştir. Bu noktada 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişimi Türkiye'de karar alıcıların ulusal güvenlik endişelerini arttıran gelişmelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 2022: 1173). Yaşanan bu gelişme zaten Türkiye için var olan Batılı müttefiklerine karşı hayal

kırıklıklarının daha da çoğalmasına neden olmuştur. Bu süreçte hayal kırıklığına neden olan müttefiklerin başında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gelmektedir. Bu bağlamda ABD'nin gerek 15 Temmuz hadisesi sürecindeki isteksiz tavrı ve PKK'nın Suriye kolu YPG'ye destek veren gibi bir anlayış benimser hale gelmesinin Türkiye karar alıcıları için bir ulusal güvenlik sorununa dönüşmesi gibi daha birçok hadisenin batıya karşı hayal kırıklığına neden olduğunu ifade etmek mümkündür. Böylesi bir ortamda TDP'nün değişim ve dönüşümü de kaçınılmaz hale gelmektedir.

2. Türk Dış Politikasında Yeni Dönem

TDP'nün yeni dönemi kapsamında öne çıkan bir takım özellikleri göze çarpmaktadır. Söz konusu özelliklerden bazıları proaktif, girişimci, aktif ve pragmatik anlayışın benimsenmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

2.1. Proaktif Türk Dış Politikası

Proaktiflik kavramı, genel anlamıyla “ön almak” demektir. Dolayısıyla “proaktif dış politika” uluslararası arenadaki her türlü gelişmeyi önceden görüp, beklenmedik çıktılarının meydana gelmesini engellemek, bu minvalde önlemler almak ve/veya daha avantajlı bir konum elde etmek maksadıyla daha ilk andan itibaren belirgin bir tutum takınmak, reaksiyona geçmek anlamı taşımaktadır (Şener, 2013).

Uluslararası ilişkiler düzeninin küresel bir hal almaya başladığı aşikârdır. Bununla ilişkili olarak diplomasi kurumunda da benzer bir dönüşümden söz etmek mümkündür. Küresel diplomaside belki de en önemli tartışma 21.yy'dan itibaren diplomaside iki taraflılıktan çok taraflılığa doğru evrim çerçevesindedir (Baba, 2017: 575). Bu bağlamda evrimle birlikte bir nevi yeni sürüm diplomasi kavramından söz etmek mümkündür. Bu yeni sürümle birlikte, “yeni” çok taraflılık olarak nitelendirilen diplomasinin ortaya çıkmasında ve uygulanmasında git gide daha fazla paydaş yer almaktadır (Baba, 2017: 575). Örneğin “yeni” diplomasiyle devlet-devlet arasındaki ilişkiler halk-halk arasındaki ilişkilerle birleşmiştir. Böylesi bir ortamda proaktif bir dış politika davranışı geliştirmek zorunlu hale gelmiştir. Baba (2017: 575)'in “*Politika yapıcılar için etkili proaktif diplomatik davranış geliştirmek için 'sıradan insanlar' ile ilgili diplomatik uygulamalar geliştirmek neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir*” şeklindeki ifadeleri söz konusu düşünceyi desteklemektedir.

Sonuç olarak TDP'nün geçtiğimiz yüzyılın üçüncü çeyreğinde belirginleşen geleneksel karakteristiğine nazaran son birkaç on yıllık dönemde daha çok boyutlu, proaktif ve düzen üretici bir yapıya evirildiği konusunda akademik ve politika odaklı çevrelerde geniş bir konsensüs oluşmuştur. Türkiye'nin yeni milenyumun ilk on yılından itibaren görünür hale gelen ana öncelikleri, teorik temelleri ve söylemleri bunun göstergelerindedir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri eski Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun “Biz de büyük Türkiye'ye yakışır çok yönlü proaktif dış politika izlemeye çalışıyoruz” şeklindeki ifadelerini bu kapsamda ele almak mümkündür (Anadolu Ajansı, 2017).

2.1. Girişimci ve İnsani Dış Politika

Küresel ölçekte yaşanan sorunların neden olduğu belirsizlik ortamı ve jeopolitik mücadelelerin yeniden ortaya çıkması gibi geçmişten kalan problemler devletlerin politika yapıcıları ve karar alıcılarının basiretli olmasını zorunlu hale getirmektedir. Öyle ki başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere uluslararası organizasyonların devletlerin ulusal güvenlikleri açısından birincil tehditler arasında yer alan savaşlar, iklim değişikliği, terörizm, ırkçılık, gıda ve enerji güvenliği gibi günümüzün sorunlarına etkili karşılıklar ve kalıcı çözümler bulmakta yetersiz kalmaktadır. Ancak çok taraflılığın ve kolektif işbirliğinin

küresel ölçekli krizler başta olmak üzere devletlerin ulusal güvenliğini tehdit eden başlıca sorunların çözümü bakımından yetersiz kalması, söz konusu mekanizmaların işlev ve fonksiyonları ya da önemlerini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Tam aksine söz konusu kurum ve kuruluşlar hâlihazırda da uluslararası siyasetin en önemli oluşumlarıdır. Buna karşın bir takım revize ve değişikliklerle daha işlevsel hale getirilmeleri gerekmektedir. Türkiye'nin "Girişimci ve İnsani Dış Politika" anlayışı bu noktada devreye girmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın 2023 yılı Mali Bütçe Teklifi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık'ta Türkiye'nin bu yöndeki gayeleri şu şekilde ifade edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022: 4);

"Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100'üncü yıldönümüne yaklaştığımız bu dönemde 2023 hedeflerimiz doğrultusunda takip ettiğimiz dış politika anlayışı gerek kendi çevremizde gerek ötesindeki tüm gelişmeleri yakından takip ederek ortaya çıkabilecek sorunlara en erken aşamada müdahil olunmasını ve böylece ulusal çıkarlarımızın korunmasını hedeflemektedir."

Küresel ölçekte krizlere neden olan ve hemen hemen her devletin ulusal güvenliğini tehdit eden sorunların çözümünde başta BM olmak üzere uluslararası organizasyonların nispeten etkisiz kaldığı böylesi bir ortamda Türkiye, girişimci ve insani dış politikasıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Dünya Beşten Büyüktür" şiarı ve "Daha Adil Bir Dünya Mümkün" anlayışıyla bir taraftan daha adil bir dünya inşa edilmesi için kapsayıcı, şeffaf ve hesap verebilir bir küresel yönetim sistemi tesis edilmesi için çaba sarf etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022: 4). Diğer taraftan Türkiye, krizlerle çevrili bir coğrafyada milli çıkarlarıyla tarihi sorumlulukları çerçevesinde sahada ve masada etkin varlık göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022: 4). Bu bağlamda 2022 yılında Türkiye, uluslararası hukuk, meşruiyet ve diyaloga öncelik veren, insan odaklı, bölgesel istikrarı gözeten ve değişen şartlara anında mukabele edebilen yerli ve milli dış politika anlayışını kararlılıkla hayata geçirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022: 4-5).

Köklü bir diplomasi geleneğine sahip olan Türkiye, dış politikasında merkezi coğrafi konumu, tarihi zenginliği, kuvvetli kurumları, güçlü insan kaynakları ve dinamik ekonomisinin de aralarında yer aldığı birçok unsurdan güç almaktadır. Böylece gelenek ile gelecek arasında köprüler kurulmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023). Bu doğrultuda en doğudaki Avrupa ve en batıdaki Asya ülkesi olan Türkiye mevcut stratejik ilişkilerini güçlendirmeyi ve yenilerini geliştirmek gayesindedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023). Türkiye'nin bu yöndeki gayesi küresel ölçekte devletlerin ulusal güvenlikleri için tehdit unsuru haline gelen krizlerin çözümü noktasında kolektif işbirliği mekanizmalarını işlevsel hale getirmek ve çok taraflılığı teşvik etmektir. Çünkü bir takım sorunların çözüme kavuşturulması sadece kolektif işbirliği ve çok taraflılık gibi mekanizmalarla mümkündür. Dolayısıyla Türkiye kimi zaman söz konusu mekanizmalarla kimi zaman da bireysel girişimleriyle bu denli kritik önemdeki sorunların çözüme kavuşturulması yönünde ciddi bir efor sarf etmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin kıtımızı etkileyen başta kitlesel göç hareketleri ve enerji güvenliği gibi alanlarda girişimlerde bulunduğu tanıklık edilmektedir. Enerji hatlarının merkezi ve transit ülkesi konumundaki Türkiye'nin, Avrupa ve dünyanın enerji güvenliğinde hayati rol oynar hale gelmesini bu kapsamda ele almak mümkündür (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023).

3. Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Başarısı ve Arka Plan

Türkiye'nin uluslararası arenada daha da etkin bir aktör haline gelmesi şüphesiz yeni dönem TDP'nin başarısı ve elde edilen kazanımlarla ilişkilidir. Çünkü böylesi bir yükselişin tesadüflere dayandırılması hem imkânsız hem de akılcı değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin yükselişi, yeni dönem TDP'nin başarısı ve uluslararası arenadaki etkinlik arasındaki bir bağlantı söz konusudur. Öyle ki gelinen son noktada Türkiye, Avrupa Birliği (AB) üyeliği için kapıda bekletilen, denge siyasetiyle varlığını devam ettirmeye çalışan bir aktör olmanın çok ötesindedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın "Dünya Beşten Büyüktür" ilkesiyle başta Güvenlik Konseyi olmak üzere BM ve diğer çoktarafli kurumların günümüzün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde reforma tabi tutulmasını savunması (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023), Türkiye'nin hali hazırdaki seviyesinin göstergelerindedir. Bununla ilişkili olarak diğer bir takım göstergeler de mevcuttur. Bu doğrultuda Türkiye'nin çatışmaların çözümü, arabuluculuk, etnik ve dini nefret, gıda güvenliği, aşırı cılık, yabancı düşmanlığı, İslam karşıtlığı ve terörizm gibi daha birçok günümüzde insanlığın müzdarip olduğu sorunların çözüme kavuşturulması noktasındaki etkin rolünü bu kapsamda ele almak mümkündür.

Başarılı dış politikanın bir takım gerekliliklerin yerine getirilmesiyle mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu gerekliliklerin başında şüphesiz dışa bağımlılığın ya ortadan kaldırılması ya da en alt düzeye indirilmesi gelmektedir. Çünkü özellikle karşılıklı bağımlılık ilişkisinde Türkiye'nin bir diğer aktöre (dışa) bağımlılığı en başta diplomaside pazarlık gücünü olumsuz etkilemekte ve dolayısıyla bağımsız bir dış politika seyrini sekteye uğratma tehlikesi gibi bir ulusal güvenlik sorunu ortaya çıkması ihtimali taşımaktadır. Dolayısıyla son yıllarda başta TDP olmak üzere güvenlik ve savunma politikasına damga vuran doktriner değişimin¹ başarıya ulaşması noktasında Türkiye'nin öncelikle bağımsızlaşma mücadelesindeki başarısının altını çizmekte fayda vardır. Örneğin Türkiye'nin savunma sektöründeki gelişiminin proaktif dış politika açısından ciddi oranda katkı yaptığını söyleyebiliriz. Bu kapsamda özellikle yerlilik, millilik ve stratejik otonomi hedefleri doğrultusunda savunmaya yüksek bütçeli mali kaynakların aktarılması sağlanırken; mevcut siyasi irade, ülke içerisinde savunma ekosisteminin teşekkülünü hem Türkiye'nin öz savunması hem savunma pazarının ihracat potansiyeli açısından elzem görerek istikrarlı bir teşvik mekanizmasını hayata geçirmiştir (Anadolu Ajansı, 2017).

Türkiye'nin savunma sanayisindeki son yıllarda yakaladığı yükselişin birbiriyle bağlantılı iki önemli etkisi vardır. Bunlardan ilki artık Türkiye küresel savunma pazarında bir oyuncu haline gelmesi ve oyun değiştirici bir sonuç üreten aktöre dönüşmesiyle bir diğeri -bununla bağlantılı olarak- Ankara'nın bu alandaki özgüveninin TDP'na yansımalarıdır. Dolayısıyla giderek çeşitlenen ürün skalasıyla askeri teknolojinin TDP'na hizmet etmeye başladığını söyleyebiliriz (Yeşiltaş, 2022).

Türkiye'nin savunma sanayisindeki gelişimi ve ilerleyişi uluslararası siyaset kapsamında iki açıdan son derece önemlidir. Bunlardan ilki Türkiye'nin bu alandaki bağımsızlığı materyal gücün öneminin göreceli olarak devam ettiği bir ortamda askeri güç kapasitesini arttırmayıken bir diğeri ekonomik güç açısından da kazanımlar elde etmesidir. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde Türkiye'nin gücün sert ve yumuşak unsurları noktasındaki kazanımı dolayısıyla akıllı güç bakımından da avantajlı konuma gelmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin dışa bağımlılığın azaltılmasıyla akıllı güç sahibi

¹ 2002 sonrası dönemde ekonomik stratejiyle dış politika yapımı arasındaki üretken sinerjinin en önemli yönlerinden biri, içe dönüklükten geçiş yaşayan birçok ülkede olduğu gibi, proaktif ve çok boyutlu bir dış politika yaklaşımının benimsenmesidir. İthal ikameci rejimler, dışa dönük ihracatı teşvik stratejilerine dönüşmektedir (Ünay, 2010: 29).

bir aktöre dönüşümü ise doğrudan diplomasideki pazarlık gücünü ve uluslararası arenadaki pozisyonundaki yükselişi anlamına gelmektedir. Böylesi bir ortamda TDP'nun başarısı kaçınılmazdır.

Yeni dönem TDP'nun başarısındaki bir diğer bağımsızlık alanı karşılıklı bağımlılık ilişkisinin hemen hemen bütün unsurlarını yansıtan ve ulusal güvenliğin en önemli bileşenlerinden birisi haline gelen enerji sektörüdür. Bilindiği üzere yakın tarihe kadar Türkiye'nin enerji sektöründeki faaliyetleri sismik araştırmaların ötesine geçememiştir. Bu durum tamamen sektöründeki imkânların kısıtlı olmasından kaynaklanmıştır. Ancak Türkiye'nin özellikle yakın tarihte uygulamaya koyduğu "Milli Enerji ve Maden Politikası" strateji belgesiyle enerji alanında yeni bir döneme geçilmiştir.

Türkiye'nin enerji sektöründeki gelişimi doğrultusundaki ilk aşama, enerji ithalat bağımlılığının azaltılmasına yönelik girişimlerden meydana gelmektedir. Bu doğrultuda belki de en etkili strateji, çeşitlendirmedir. Çeşitlendirme stratejisi ise birden fazla alandaki uygulamalarla mümkündür. Bununla birlikte çeşitlendirmenin sadece bir boyutuna ağırlık verilmesi kısa vadede başarı gibi görülse de orta ve uzun vadede tamamen zarar haline dönüşebilmekte, dolayısıyla enerji güvenliği gibi kritik bir yaşamsal ulusal güvenlik tehdidi meydana gelebilmektedir. Türkiye açısından ele alındığında Ankara'nın bunun bilincinde hareket ettiği görülmektedir. Bu bağlamda enerji ithalat bağımlılığının azaltılması kapsamında çeşitlendirme stratejilerini hem kaynak hem de tedarikçiler boyutları göz önüne alınarak gerçekleştirilmesinin Türkiye'nin enerji alanındaki gelişimine ciddi ölçüde katkı yaptığını söyleyebiliriz. Türkiye'nin çeşitlendirme stratejileri kapsamındaki başlıca uygulamalarını Akkuyu Nükleer Santral inşası, TANAP, Türk Devletleri Teşkilatı'yla temaslar, LNG alanındaki girişimler olarak sıralayabiliriz.

Türkiye'nin enerji alanındaki gelişimine giden ikinci aşama, sektörün işlevsel hale getirilmesidir. Bu doğrultuda özellikle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ciddi bir gelişim göstermiştir. Türkiye artık enerji sektörü açısından kritik önem taşıyan teknolojik donanımı büyük oranda yerli ve milli olarak elde etmiş ve yürüttüğü faaliyetlerle kısa bir sürede bu alanda ciddi kazanımlar elde etmiştir. Karadeniz'de keşfedilen doğal gaz, Doğu Akdeniz'deki arama ve sondaj faaliyetlerini ve Gabar'da keşfedilen petrol söz konusu kazanımların bir bölümüdür. Türkiye'nin enerji alanındaki en büyük kazanımı ise şüphesiz ithalat bağımlılığının gerek kaynak gerekse donanım açısından ciddi oranda azaltılmasıdır. Zira son zamanlarda Türkiye, sadece sınırları içerisinde enerji faaliyetleri yürüten bir aktör olmanın ötesine geçerek başta başta teknoloji olmak üzere ihracatçı haline gelmiştir.

Türkiye'nin enerji alanındaki gelişimine giden üçüncü aşama yenilenebilir enerjiyle ilişkilidir. Yenilenebilir enerjideki gelişim iki açıdan önemlidir. Bunlardan ilki kaynak çeşitlendirmesiyken, diğeri enerji dönüşümünün yaşandığı geçiş sürecine uyum sağlanmasıdır. Dolayısıyla Türkiye, bu alandaki ilerleyişiyle hem fosil enerjiye olan ithalat bağımlılığını azaltırken, küresel iklim değişikliği sorununun çözümüne katkı yapmaktadır. Buna karşın Türkiye'nin bu alanındaki gelişimi sadece tüketimdeki artışla sınırlı değildir. Öyle ki Türkiye aynı anda bu alandaki gerekli olan teknoloji ve hammadde açısından da ilerleme kaydetmektedir. Hâlihazırda Türkiye özellikle rüzgâr enerjisi teknolojileri ve bütün yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimi için gerekli olan hammaddeler konusunda önemli çalışmalar yürütmektedir. İzmir'in rüzgâr enerjisi pervanelerinde Avrupa pazarının %40'ına sahip olması ve Eskişehir'de dünyanın en büyük nadir toprak elementleri ve kritik minarel rezervlerinin keşfini bu kapsamda ele almak mümkündür.

Türkiye'nin enerji alanındaki gelişimine giden dördüncü aşama, enerji merkezi gagesidir. Türkiye bir süredir bu alanda ciddi bir efor sarf etmektedir. Türkiye'nin enerji merkezi haline gelmesi birçok açıdan önemli kazanımlar anlamına gelmektedir. En önemli kazanım şüphesiz Türkiye'nin dünya enerji piyasalarına yön veren başlıca aktörlerden biri haline gelmesidir.

Türkiye'nin başta savunma ve enerji alanlarındaki bağımsızlık süreci birçok açıdan önemlidir. Türkiye'nin uluslararası arenadaki güç, prestij ve pozisyonundaki yükselişle birlikte yeni dönem TDP'nin başarısını bu kapsamda ele almak mümkündür. Eldeki veriler kısa ve orta vadede uluslararası siyasetin Ankara merkezli hale geleceği yönündedir.

4. Proaktif Türk Dış Politikası Örnekleri

Türkiye'nin proaktif dış politika seyrini kanıtlayan bir takım örneklerden söz etmek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu örneklerin küresel siyasetin Ankara merkezli bir döneme geçişin zeminini oluşturduğu görülmektedir. Bu doğrultuda başlıca örnekler Türkiye'nin enerji merkezi olmak gagesi kapsamındaki başlıca girişimleri, Türk Devletleri Teşkilatı'yla (TDT) yakın ilişkiler, Mısır ve İsrail gibi ülkeler başta olmak üzere Doğu Akdeniz üzerindeki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik temaslar, Körfez ülkeleriyle işbirliğine yönelik temaslar ve Yunanistan ile görüşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Enerji Merkezi Olma Yolunda Türkiye

Bağımsız bir dış politika yürütülebilmesi için en başlıca gerekliliklerden birisi karşılıklı bağımlılığın giderek daha karmaşık hale geldiği ve diplomaside pazarlık gücünün hayati önem taşıdığı bir uluslararası ilişkiler ortamında dışa bağımlılığın en alt düzeye indirilmesidir. Zira enerjideki dışa bağımlılığın minimum seviyelere düşürülmesi ulusal güvenlik ve uluslararası arenada Türkiye'ye kazanç sağlayacaktır. Son yıllarda Ankara bunun bilincinde hareket etmektedir. Enerji merkezi olmaya yönelik girişimler buna işeret etmektedir.

Türkiye'nin izafi konumundan kaynaklı kazançları bir takım projelerle jeopolitik getiriye dönüştürerek, başta enerji güvenliğinin arz boyutunu güvence altına almasını sağlayacak ve bu süreçte enerjide hem geçiş (transit) ülkesi hem de ticaret merkezi olma yolunda emin adımlarla ilerlediği bilinmektedir (Karagöl, 2016). Ancak bu çok kolay değildir. Bu noktada bir takım zorunlu nitelikler ve gereklilikler devreye girmektedir. Söz konusu niteliklerden birisi enerji merkezi ülkenin, enerji kaynaklarının akışını kendisine yönlendirebilecek bir coğrafi konumda olmasıdır. Türkiye'nin coğrafi konumu buna uygundur. Öncelikle Türkiye coğrafi açıdan, Dünya'daki petrol ve doğal gazın yaklaşık yüzde 75'ine en yakın konumdadır (Karagöl, 2016). Bu kapsamda Türkiye fosil enerji kaynakları açısından henüz tadarikçi konumda değildir ancak bu kaynakların uluslararası pazarlara transferinde ve ciddi oranda bir tüketici olması gibi unsurlarla ön plana çıkmaktadır (Karagöl, 2016).

Türkiye'nin enerji merkezi olma gagesi açısından "transfer" çok önemli olsa da tek başına yeterli değildir. Çünkü bu Türkiye'yi en fazla enerji koridoru pozisyonuna getirecektir. Bu ise Türkiye'nin enerji zengini Orta Asya ve Orta Doğu'dan Avrupa'ya petrol ve doğal gazın transfer edildiği sıradan bir enerji koridoru olarak kalması demektir. Dolayısıyla enerji merkezi olmak için ayrıca kendi enerji ihtiyaçlarını karşılaması da gerekmektedir (Şahin, 2017). Bu doğrultuda Türkiye'nin enerji merkezi olabilmesi için sırasıyla enerji koridoru ve enerji hubü süreçlerinden geçmesi gerekmektedir.

Teknik olarak, bir enerji merkezi olmak, bir enerji geçiş koridoru olmaktan daha karmaşık bir sistemdir (Akyener ve Apaydın, 2016: 33). Herşeyden önce enerji merkezi, petrol ve gaz boru hatları, nükleer santraller, hidro santraller ve diğer enerji kaynakları yoluyla enerji dağıtımının kontrol mekanizmasını içermektedir (Akyener ve Apaydın, 2016: 33). Ayrıca yurt içi ihtiyaçların yanı sıra ihracat veya satış seçenekleri de sunmaktadır (Akyener ve Apaydın, 2016: 33). Bu nedenle, mevcut bir ithalatçı olan bir ülkenin enerji üssü olabilmesi ve ihracatçı düzeyine çıkabilmesi için kaynak çeşitliliğine sahip olması gerekmektedir (Akyener ve Apaydın, 2016: 33). Çeşitlilik, ulusal ve uluslararası bölgelerde inşa edilen devasa depolama kapasitelerini ve ticaret merkezlerini içermektedir (Akyener ve Apaydın, 2016: 33).

Eldeki veriler ışığında Türkiye'nin halihazırda ikinci aşamanın sonuna geldiğini söyleyebiliriz. Çeşitlendirme bağlamında ele alındığında Türkiye'nin gerek fosil enerji kaynakları açısından üretici konumuna gelmesi gerekse yenilenebilir enerji kaynakları ve nükleer enerji alanındaki atılımları milli kaynaklarının payının artması anlamına gelirken, alternatif tedarikçilere yönelmesi son derece önemli bir aşamanın geride bırakılması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin merkez olma yolundaki adımları için bir diğer önemli husus, depolama kapasitesi ve ticaret merkezlerinin inşa edilmesi kapsamında karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Türkiye, halihazırda başta depolama tesisleri olmak üzere ticaret merkezi açısından da son derece ileri bir seviyededir. Depolama açısından ele alındığında 2007 yılından bu yana kapasitesini yüzde 187 oranında arttırmıştır (BOTAŞ, 2022). Halihazırda Türkiye'nin önemli doğal gaz depolama merkezleri Marmara Ereğlisi LNG terminali, Silivri doğal gaz depolama tesisi, Tuz Gölü doğal gaz depolama tesisi, Dörtyol Yüzer LNG Depolama ve Gazlaştırma (FSRU) Gemisi ve Saros FSRU tesisleridir. Silivri ve Tuz Gölü tesisleri doğal gazın depolanması, Dörtyol ve Saros FSRU tesisleri ise LNG faaliyetleri açısından son derece önemlidir. Öyle ki Silivri doğal gaz depolama tesisi Avrupa'nın en büyük kapasitesine sahip konumdadır. Söz konusu tesis Türkiye'de tüketimin en fazla yaşandığı dönemde bile doğal gaz talebinin yüzde 25'ini tek başına karşılayabilecek niteliktedir (Dünya Gazetesi, 2022). Öte yandan bir diğer önemli tesis olan Tuz Gölü Yeraltı Doğal Gaz Depolama Tesisinde yürütülen genişletme çalışmaları son aşamaya gelmiştir. Çalışmalar tamamlandığında mevcut durumdaki 1,2 milyar metreküp olan kapasitenin 5,4 milyar metreküpe yükselmesi söz konusudur (Dünya Gazetesi, 2022).

Türkiye'nin enerji merkezi olma gayesi doğrultusunda atmış olduğu adımlardan bir diğeri bu alandaki ticari faaliyetler için gerekli olan altyapı ve mekanizmaların inşasıdır. Bu kapsamda Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. (EPIAŞ) önemli bir aktördür. EPIAŞ, Türkiye'nin "enerji ticaretinde merkez olma" hedefi doğrultusunda, enerji piyasalarının etkin, şeffaf, güvenilir, öngörülebilir ve sürdürülebilir biçimde işletilmesi ve geliştirilebilmesi için çalışmaktadır (EPIAŞ, t.y.). Tüm bunlar ışığında Avrupa'nın en büyük dört doğal gaz piyasalarından birisi olan, bölgenin en büyük LNG ve boru hattı giriş, iletim, dağıtım ve yer altı doğal gaz depolama kapasitesine sahip ülkesi olan, mevzuat ve düzenlemeler açısından ileri ve EPIAŞ gibi günden güne büyüyen ve oturmuş bir enerji borsasına sahip Türkiye'nin, potansiyeliyle Güneydoğu Avrupa ve Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret merkezi olmaya hazır olduğunu söyleyebiliriz (Danış, 2023).

Türkiye enerji merkezi olmaya son derece yakındır. Basitçe enerji merkezi olmak, enerji hub faaliyetlerinden bir ileri seviye olarak tanımlanabilir (Akyener ve Apaydın, 2016: 33). Ayrıntılı olarak, bir enerji merkezi, nükleer enerji santralleri inşa etmek, kapsamlı petrol ve doğal gaz boru hattı altyapısı, artan sayıda rafineri, LNG terminalleri, doğal gaz

depolama tesisleri vb. gibi yüksek düzeyde enerji yatırımına ihtiyaç duymaktadır (Akyener ve Apaydın, 2016: 33). Ayrıca, bir enerji merkezi sürdürülebilir bir enerji sistemi ve yeterli enerji yoğunluğu sağlamalıdır. Bir enerji merkezi, enerji piyasasının fiyatlandırılması ve düzenleyici eylemler yoluyla bölgesel veya küresel enerji sektörüne liderlik etme yetkisine ve gücüne sahiptir (Akyener ve Apaydın, 2016: 33). Bu bağlamda Türkiye'nin gelinen noktada enerji merkezi olmaya hazır bir aktör olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'nin enerji alanındaki devam eden gelişiminin kendisini enerji merkezi haline getireceği tartışmasızdır.

Türkiye'nin gerek enerji sektöründeki gelişimi gerekse enerji rezervleri bakımından gelişimi ve çevre ülkelerle ilişkileri, coğrafi konumuyla birlikte değerlendirildiğinde enerji merkezi olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Türkiye açısından bu durum birçok noktada kazanca dönüşebilme potansiyeline sahiptir. Kısa vadedeki kazanımlar bunun örneklerindedir. Fakat asıl önemlisi Türkiye'nin küresel enerji denkleminin oyun kurucularından birisine dönüşüm sürecinin başlangıcıdır. Bu süreçte en önemli dinamiklerden birisi proaktif yeni dönem TDP'sının kapsamındaki stratejik hamlelerin başarıyla hayata geçirilmesidir.

4.2. Türk Devletleri Teşkilatıyla Yakın İlişkiler

İlk yıllarında uluslararası alanda tam anlamıyla etkili olamayan TDT, giderek tanınan bir işbirliği modeline dönüşme yolunda ilerlemektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2019). TDT'nin temelindeki fikri zeminin kadim bir tarihe dayanması ve üyelerinin nitelikleri göz önüne alındığında ciddi bir potansiyel taşıdığı anlaşılmaktadır (Kocaman, 2022). Bu doğrultuda TDT'nin taşıdığı potansiyelinin göstergelerinden bazılarını üye ülkelerin coğrafi konum, ekonomi, yeraltı ve yerüstü zenginlikler şeklinde sıralamak mümkündür.

TDT üyelerinin son derece kritik önemdeki Orta Asya'da bulunmaları coğrafi açıdan potansiyel göstergelerindedir. Zira tarihte bir zamanlar bu coğrafya medeniyetin beşiği ve dünyanın kalbi olarak lanse edilmiştir. Tarihi İpek Yolu'nun bu betimlemedeki önemli etkisi tartışmasızdır. Bununla birlikte Tarihi İpek Yolu'nun tekrardan hayata geçirilmesine yönelik girişimlere tanıklık edilmektedir. Bu kapsamda Tarihi İpek Yolu'nun devamı olarak nitelendirebileceğimiz Trans-Hazar Koridoru'nun da giderek Avrupa ve Asya arasındaki ticareti en güvenilir, kısa ve hızlı hale getirecek olmasını da bölgenin coğrafi açıdan önem kazanması kapsamında ele almak mümkündür (Kocaman, 2022).

TDT'nin potansiyeliyle ilişkili bir diğer husus üye ülkelerin coğrafi konumuyla bağlantılıdır. Tarihi İpek Yolu gibi önemli ticaret güzergahlarının yeniden hayata geçirilmesini TDT üyeleri için bir bakıma ekonomik potansiyel olarak nitelendirmek mümkündür. Uluslararası Para Fonu (IMF)'na bildirilen resmi veriler, TDT üye ve gözlemci ülkelerinin 2010-2021 arası dönemde uluslararası ticaretteki paylarının arttığı yönündedir (Kocaman, 2022). Bu ise söz konusu ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonunun arttığı anlamına gelmektedir (Kocaman, 2022). Bununla birlikte üye ülkelerin sahip oldukları ekonomik güç ayrı bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Eldeki veriler 2020 yılında TDT üyesi devletlerin toplam GSYİH'sının yaklaşık bir trilyon doları bulduğu yönündedir (Demir, 2022, s. 49). Bu ise Avrupa ve Orta Asya'nın toplam GSYİH'sının yaklaşık yüzde 4,5'ini ve dünyanın toplam GSYİH'sının yaklaşık yüzde 1,2'sine karşılık gelmektedir (Demir, 2022: 49). Ayrıca TDT üyelerinin toplam GSYİH'sının 2023'te oldukça yüksek bir büyüme oranıyla 1,3 trilyona çıkması beklenmektedir (Demir, 2022: 49).

TDT üyelerinin potansiyeliyle ilişkili bir diğer husus yeraltı ve yerüstü kaynaklarıdır. Zira coğrafyası muazzam enerji rezervleri ve stratejik öneme sahip enerji nakil yolları, teşkilat açısından önemli bir güç unsurudur. Örneğin Kazakistan'ın sahip olduğu petrol rezervi Avrasya'da ikinci, dünyada onikinci sıradadır (Demir, 2022: 49-50). Ayrıca doğal gaz ve kömür başta olmak üzere diğer enerji kaynakları açısından Kazakistan için benzer şeyleri söylemek mümkündür. Ülkenin halihazırda yaklaşık elli yıl yetecek doğal gaz, 250 yıl yetecek kömür ve dünyanın en büyük ikinci uranyum rezervlerine sahip olduğu bilinmektedir (Demir, 2022: 50). Bununla birlikte günümüzde dünyanın en önde gelen uranyum üreticilerinden birisi olan Kazakistan'ın enerji potansiyelinin sadece fosil kaynaklarla sınırlı olmadığını ve muazzam bir yenilenebilir enerji potansiyeline de sahip olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir (Demir, 2022: 50). Bu tabloya Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan ve kısa bir zaman diliminde teşkilata üye olması beklenen Türkmenistan eklendiğinde TDT'nin enerji konusundaki taşıdığı potansiyel daha anlaşılır hale gelmektedir.

TDT'nin sahip olduğu potansiyel teşkilatın gelişimi için şüphesiz tek başına yeterli değildir. Öyle ki bu alandaki faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve kazanca dönüştürülmesi noktasında bir takım unsurlar devreye sokulmalıdır. Söz konusu unsurların başında enerji faaliyetleri için teknolojik donanım, finansal destek ve pazar ihtiyacıdır. Bu noktada bölge ülkeleri önemli ölçüde sıkıntı çekmektedir. Çünkü bölge ülkelerinin neredeyse tamamı hemen hemen her alanda ya Çin'e ya da Rusya'ya asimetrik şekilde bağımlı konumdadır. Böylesi bir ortamda pazarlık gücü bakımından yetersizlik gibi bir durum ortaya çıkmakta dolayısıyla bölge devletleri dış etkilere açık hale gelmektedirler. Böylesi bir ortamda TDT için Türkiye'nin bir nevi lokomotiflik misyonu üstlenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Türkiye'nin özellikle son dönemlerdeki girişimlerini bu kapsamda ele almak mümkündür. 2009 Nahçıvan Anlaşması'yla kurulan Türk Konseyi'nin 2021 yılındaki İstanbul Zirvesi'nde TDT'ye dönüşmesi Türkiye'nin oluşum için önemini ve gösterdiği hassasiyeti gözler önüne sermektedir (Yüce, 2022). Tüm bunlar ışığında Türkiye, TDT üyelerinin daha öncede değinilen sorunlarına kalıcı çözümler getirebilecek girişimlerinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Orta Asya doğal gazının TANAP üzerinden Avrupa'ya taşınması, dış yatırımların çekilmesi gibi batıya açılma kapsamındaki birçok girişimde bulunduğu bilinmektedir.

4.3. Körfez Ülkeleriyle İlişkiler

Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkileri -Katar ve Kuveyt hariç tutulduğunda- inişli çıkışlı bir görünümde (Rakipoğlu, 2023). Özellikle son yıllardaki inişli çıkışlı seyrin en başlıca nedenlerinden birisi Arap devrimleri süresince gün yüzüne çıkan ideolojik temelli ayrışmaların neden olduğu kampaşmadır (Rakipoğlu, 2023). Bununla birlikte Temmuz 2023'e kadar ki süreç için de Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan'la Türkiye arasında bir rekabet ve çatışma ilişkisinin varlığından da söz etmek mümkündür. Tüm bunlara karşılık Temmuz 2023 itibariyle Türkiye ve Körfez ülkeleri arasında yeni bir dönemin başlangıcı söz konusudur. Yeni dönemin temel karakteristiğini de ilişkilerin tekrar yakınlaşması olarak nitelendirmek mümkündür. Taraflar arasındaki ilişkilerin yakınlaşma trendine doğru ilerleyişinde önemli faktörlerin etkisi söz konusudur. Bunlardan ilki konjonktürle ilişkili dinamikler iken bir diğeri yeni dönem TDP'nin proktif niteliği kapsamında karşımıza çıkmaktadır. Konjonktürle ilişkili başlıca dinamiklerin başında tarafların "kazan-kazan" anlayışını benimsemesi gelmektedir.

Türkiye'nin başta BAE ve Suudi Arabistan olmak üzere diğer Körfez Ülkeleri'ne ymmelik Temmuz 2023 tarihinden itibarenki temasları geçmişteki sıkıntıların aşıldığı yeni

bir döneme geçildiği izlenimi uyandırmaktadır. Taraflar arası ilişkilerdeki “kazan-kazan” anlayışı tamamen konjonktürle ilişkilidir. Rakipoğlu (2023: 9)’un “Türkiye ile Körfez ülkelerini yakınlaştıran temel unsur 2020’nin başından beri süregelen ve inşa edilen yeni bölgesel düzenle doğrudan ilintilidir” şeklindeki ifadeleri söz konusu düşünceyi destekleyici niteliktedir. Bu bağlamda yeni bölgesel düzenin Türkiye’nin BAE ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini yakınlaştırdığı, Katar ile ilişkilerini derinleştirdiğini ifade etmek mümkündür (Rakipoğlu, 2023: 9).

Rakipoğlu (2023: 9-10) “Söz konusu yakınlaşma ve işbirliğinin tahkim edildiği süreci yeni bölgesel düzenin şu üç boyutu üzerinden açıklanabilir olduğunu ifade etmektedir: i) Arap devrimleri ve bölgesel diplomasi, ii) stratejik otonomi arayışı ve güvenlik, iii) ekonomiyi öncelikle ve işbirliklerini derinleştirme”. Yeni bölgesel düzenle ilişkili bu boyutların ortak noktası bölge ülkelerinin takip ettiği politikalarının neden olduğu sonuçların kendilerine zarar verici yönde olduğunun farkına varılmasıdır. Bu bağlamda son birkaç yıldan bu yana ilk aşamada ortaya çıkan bölgesel aktörler arasındaki normalleşme sürecinin sonraki aşamada Türkiye ile yakınlaşmaya dönüşmesini yeni bölgesel düzenle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye açısından ele alındığında Körfez ülkeleriyle yakınlaşma sürecinin en temel dinamiği proaktif yeni dönem TDP’dir. Bu süreçteki gelişmeleri, Türkiye’nin uluslararası siyasetteki artan etkisi ve proaktif dış politika anlayışının başarısı olarak nitelendirmek mümkündür. Bu noktada Türkiye’nin öncelikle yeni bölgesel düzenin gerekliliklerini ve ortaya çıkan boyutlarını çok iyi analiz ettiği görülmektedir. Daha açık bir deyişle Ankara, bölgesel aktörlerle işbirliği yürütmeyi öncelleyen Körfez ülkelerinin, yeni bölgesel düzende ve uluslararası siyasette Türkiye ile işbirliğini önemli gördüğünü farkında hareket etmektedir (Rakipoğlu, 2023: 11).

Körfez ülkelerinin yeni bölgesel düzenin gereklilikleri birçok açıdan Türkiye için fırsat anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve Körfez ülkeleri arasındaki yakınlaşma sürecinin Ankara açısından çok önemli kazançları beraberinde getireceği tartışmasızdır. Bununla birlikte söz konusu kazançların Türkiye’nin uluslararası arenada başka bir seviyeye geçmesine neden olacak boyutlarda olduğunu ifade etmek mümkündür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Temmuz 2023’teki Körfez turu sırasındaki temasları kapsamında yaşanan gelişmeler bunun göstergelerindedir. Bilindiği üzere Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Körfez turunda üç ülkeyle işbirliğini güçlendiren anlaşmalar imzalanmıştır (Tosun, 2023). Öyle ki Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Körfez ziyaretinde yatırımdan sanayiye, savunmadan sağlığa, yenilenebilir enerjiden uzay endüstrisine birçok alandaki onsekiz anlaşma ve bir ortak bildiri imzalanmıştır (Tosun, 2023). Bu süreçteki imzalanan anlaşmalar ve ortak bildiri şu şekildedir: Diplomatik ilişkilerin kurulmasının 50. yıl dönümü dolayısıyla Katar’la imzalanan ortak bildiri, BAE ile 50,7 milyar dolarlık anlaşma ve ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine çıkartılmasına neden olan önüç belge, Suudi Arabistan’la imzalanan beş² mutabakat zaptı (Tosun, 2023).

Körfez ülkeleriyle yakınlaşma sürecinin Türkiye’ye sunduğu fırsat ve getirilerini iki başlıkta ele almak mümkündür. İlki ekonomi boyutudur. Milyarlarca dolar değerindeki anlaşmalar ve Körfez ülkelerinden üçünün Türkiye’de ciddi yatırımlar yapacak olmasını bu kapsamda ele almak mümkündür. Bir diğer başlık, yeni dönem TDP’nün başarı ve Türkiye’nin geleceğiyle ilişkilidir. Zira Türkiye bölge ülkelerinin kendisine ihtiyacının farkındalığıyla hareket etmiş ve enerji, savunma sanayii ve iletişim gibi kritik alanlardaki

² Bkz. (Tosun, 2023).

yükselişini uluslararası alanda da sürdürdümesine etki edecek düzeyde kazanım elde etme imkânına sahip olmuştur (Michalski ve Krzyżanowska, 2023).

4.4. Doğu Akdeniz Kapsamındaki Girişimler

Proaktif anlayış temelli yeni dönem TDP çerçevesinde Türkiye için bir diğer önemli konu Doğu Akdeniz meselesidir. Doğu Akdeniz meselesini önemli kılan başlıca unsurlar, enerji ve deniz ulaşım güzergâhlarıyla ilişkilidir. Fakat en önemli unsurun enerji olduğu tartışmasızdır. Çünkü Doğu Akdeniz'deki enerji rezervleri, en başta bölgedeki devletlerin enerji güvenliğinin arttırılması ve ekonomik kalkınmayı yönlendirmesi için inanılmaz derecede önemlidir (Güneş, 2022: 364). Hâlihazırda söz konusu coğrafya küresel petrol rezervlerinin yüzde 48'ini, doğal gaz rezervlerinin yüzde 40'ını barındırmakla birlikte Avrupa ve Ortadoğu gibi dünyanın önde gelen iki tüketici ve üreticisine komşu konumundadır (Güneş, 2022: 364). Bu stratejik coğrafya, sekiz havzayı (Kıbrıs havzası, Eratosthenes High, Lazkiye havzası, Levant havzası, Judea havzası, Nil Deltası havzası, Batı Arap vilayeti ve Zagros vilayeti) içermektedir (U.S. Energy Information Administration, 2013: 2). Ancak tarihsel hidrokarbon üretiminin çoğunluğu ve yakın dönemdeki gelişmeler göz önüne alındığında başlıca dört enerji bölgesinden söz etmek mümkündür. Afrodit, Leviathan, Nil ve Herodot söz konusu bölgelerdir (Güneş, 2022: 370).

Enerji kapsamında Doğu Akdeniz için 2009 yılı önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kapsamda Amerikan Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS)'nin yapmış olduğu çalışmalar neticesinde yayımlanmış olduğu rapor yeni bir sürece geçişi de beraberinde getirmiştir. USGS'nin raporunda yer alan Levant Havzası'nda toplamda 1,7 milyar varillik iki petrol rezervi ve çoğunluğu deniz yatağında olan çıkarılabilir doğal gaz rezervinin 3,45 trilyon metre küp olduğuna dair tahmini hesaplamalar tüm dünyada yankı uyandırmıştır (Alhan, 2021: 1442). Dolayısıyla böylesi bir ortamda başta "Uluslararası Enerji Şirketleri (UAŞ)" olmak üzere küresel aktörlerin bölgeye yönelik girişimlerde bulunması ve Doğu Akdeniz'in uluslararası siyasetin başlıca gündem maddelerinden birisi haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Doğu Akdeniz'e yönelik girişimlerde bulunan aktörlerden birisi Türkiye'dir. Zira Türkiye, yakın coğrafyasındaki gelişmelere son derece hızlı bir reaksiyon göstermiştir. Bu doğrultuda Doğu Akdeniz'de var olduğu kanıtlanan enerji kaynağı rezervlerinin deniz yatağında oluşu ve bu kaynakların tüketim sürecine kadar uzanan aşamalarda faaliyetlerin başlıca konusunu denizin teşkil ediyor olması Türkiye'nin konuya ilişkin girişimlerinin ana çerçevesini teşkil etmiştir. "Mavi Vatan" konsepti bu süreçte son derece önemlidir. Bilindiği üzere 2006 yılında ulusal literatüre giren, 2019 yılına gelindiğinde uluslararası literatürde sıklıkla kullanılmaya başlayan ve Türkiye'nin denizlerdeki yetki alanlarını tanımlayan "Mavi Vatan" konsepti, Türkiye'nin denizlerdeki egemenlik alanlarını ve deniz stratejisinin önemli bir yönünü temsil etmektedir (Tutak ve Koçer, 2023: 6). Bu noktada Türkiye'nin proaktif TDP anlayışının bir başka yönü gün yüzüne çıkmaktadır. "Mavi Vatan" konseptinin benimsenmesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin devletler arasındaki paylaşımına ilişkin esas meselenin, kıyıdaş devletlerin deniz yetki alanlarının belirlenmesindeki öneminin farkında olduğunun göstergelerindedir. Dolayısıyla Türkiye'nin egemenlik haklarını uluslararası hukuk nezdinde güvence altına aldığını söyleyebiliriz. Örneğin Türkiye, Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) 2003 yılında Mısır'la, 2007 yılında Lübnan'la ve 2010 yılında da İsrail'le yaptığı münhasır ekonomik bölge (MEB) anlaşmalarına kendisinin ve KKTC'nin egemenlik haklarına, çıkarlarına ters olduğu ve uluslararası hukuka uygun olmadığı gerekçesiyle itiraz etmesini bu kapsamda ele almak mümkündür (Tok, 2021: 6).

Türkiye bölgeyle ilişkili meselelerin ilerleyen dönemlerde diğer ülkeler arasındaki anlaşmalara itirazın yeterli olmayacağını farkındalığında hareket etmektedir. Örneğin diğer ülkelerin uluslararası hukuk ihlallerine karşılık Türkiye, KKTC'yle Eylül 2011'de Akdeniz'de Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşması imzalamıştır (Tok, 2021: 6). Anlaşmanın hemen akabinde yapılan müzakereler neticesinde KKTC'nin TPAO'na petrol ve doğal gaz faaliyet ruhsatları vermesiyle Türkiye, Akdeniz'de sismik arama faaliyetlerine başlamıştır (Tok, 2021: 6). Dolayısıyla Türkiye gerek kendi gerek KKTC'nin egemenlik haklarının uluslararası hukuk nezdinde savunulması kapsamında faaliyete geçtiğine tanıklık edilmiştir.

Türkiye bölgedeki girişimleri kapsamında ayrıca kendi deniz egemenlik alanlarında sondaj faaliyetleri başlatmıştır. Bu doğrultuda Abdülhamid Han, Doğu Akdeniz'de petrol ve doğal gaz sondajı için Ağustos 2022'de ilk görevine uğurlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022). Buna karşın Abdülhamid Han'ın faaliyetlerine başlaması Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki ilk sondaj çalışması değildir. Türkiye bunun öncesinde de bölgede sondaj faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı süreçte kesintiler söz konusu olmuştur. Fakat bunun nedeni 2019 yılında Türkiye'nin bölgede yürüttüğü sondaj faaliyetlerine karşılık AB'nin yaptırım kararı değildir. Türkiye'nin AB'nin yaptırım kararına vermiş olduğu yanıt bunun en önemli delillerindedir. Öyle ki Türkiye Dışişleri Bakanlığı 28 Şubat 2020 tarihindeki açıklamasında "27 Şubat tarihli söz konusu yaptırım kararı, Doğu Akdeniz'de hem kendi haklarımızı hem Kıbrıs Türklerinin haklarını korumak konusundaki kararlılığımızı etkilemeyecek, bilakis daha da güçlendirecektir" şeklindeki ifadeleriyle böylesi bir olasılığı ortadan kaldırmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020). Sürecin aksamasının asıl nedeni ise Covid-19 salgınıdır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'le ilişkili girişimleri sadece enerji faaliyetleriyle sınırlı kalmamıştır. Zira Türkiye enerji diplomasi kapsamında da önemli girişimlerde bulunmuş ve birtakım kazanımlar elde etmiştir. Bunlardan en önemlisi Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Bilindiği üzere aynı deniz alanına kıyıdaş olan devletler arasında, kıta sahanlığı ya da MEB sınırlarının oluşturulması, uluslararası hukukun hem ilgili yapılageliş hukuku kuralına hem de 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 74. ve 83. Maddelerine göre "anlaşma ile" yapılacaktır (Acer, 2020: 1). Bu hüküm temelinde hareket eden Türkiye, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile 27 Kasım 2019 tarihinde iki ülkenin Uluslararası Hukuk'tan doğan haklarının muhafazası için "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalamıştır (Acer, 2020: 1). Bu anlaşma doğrultusunda iki ülke Akdeniz'de karşılıklı kıyıları arasında deniz yetki alanları sınırını belirlemiştir (Acer, 2020: 1). Başta Yunanistan olmak üzere birçok ülke anlaşmaya karşı çıkmıştır. Buna karşılık dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu BM Genel Sekreteri'nin imzasını taşıyan 30 Eylül 2020 tarihli onay belgesini kamuoyuyla paylaşmış (Acer, 2020: 3). Dolayısıyla Türkiye-Libya arasındaki anlaşmanın BM tarafından tescil edilmesiyle Türkiye çok önemli bir kazanım elde etmiştir.

Türkiye-Libya arasında imzalanan ve BM tarafından tescil edilen deniz sınırı anlaşmasında da görüldüğü üzere başta kıyıdaş ülkeler olmak üzere daha birçok aktör, Türkiye'nin bölgedeki girişimlerine karşı çıkmıştır. Bu kapsamda söz konusu aktörlerin yalnızlaştırılmaya varan boyutlarda Türkiye'yi hedef aldığına tanıklık edilmiştir. Türkiye'nin yalnızlaştırılması kapsamındaki girişimler de cabasıdır. Bunun en önemli örneklerinden birisi şüphesiz Doğu Akdeniz Gaz Forumu'dur (EMGF). EMGF'nin yalnızlaştırılma gayesinin başlıca göstergesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki doğal gaz

çıkarma tartışmasında, Ankara'nın bölgesel rakiplerini bir araya getiriyor olması ve oluşumun dışında bırakılmasıdır (BBC Türkçe, 2020). Kökyay (2021: 231)'in Shama (2019: 10)'dan aktardığı "EMGF bölgesel gerilimleri hafifletmek yerine, mevcut sorunları ve kutuplaşmaları sürdürmektedir. Aslında, forum özünde bir Türk karşıtı eksene benziyor" şeklindeki ifadeleri bunun delillerindedir.

Enerjiyle ilişkili yaşanan gelişmeler doğrultusunda stratejik önemi daha da artan Doğu Akdeniz, tarafların uluslararası hukuk çatısı altında bir anlaşmayı tesis etmekten çok uzak olmaları nedeniyle kısa sürede anlaşmazlık konusu haline gelmiştir. Bununla birlikte özellikle kıyıdaş ülkelerin birbirinden ayrı ya da tüm kesimlerin dâhil edilmediği projeler üretilmeye başlanmıştır. Örneğin East-MED gibi üretilen projeler daha en başta "ölü" doğmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin dışarıda bırakılması, bölgedeki zenginliğin kazanca dönüştürülememesine neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen Türkiye başta Doğu Akdeniz olmak üzere diğer egemenlik alanlarındaki faaliyetlerine ve enerji sektörünü geliştirmeye devam etmiştir. Karadeniz'de keşfedilen doğal gaz rezervlerini ve yeni nesil enerji teknolojilerine sahip konuma gelmesini bunun örneklerindedir. Bu bağlamda Türkiye'nin, enerji krizi gibi sorunların çözümünde kendisine kilit roller atfedildiği güçlü bir aktör haline geldiğini söyleyebiliriz. Zira Rusya-Ukrayna çatışmalarının başlamasıyla patlak veren enerji krizinin, kısa sürede sınır aşan sorun haline dönüşmesiyle birlikte örneğin AB'nin Türkiye'nin kapısını çalması bunun göstergelerindedir. Öyle ki Doğu Akdeniz'deki enerji faaliyetlerinin sponsorlarından AB, enerji krizinin zarar vermeye başlamasıyla birlikte Türkiye karşıtı tutumundan bir nevi "U" dönüşü yapmıştır. Bu doğrultuda başta Fransa olmak üzere Türkiye'nin yalnızlaştırılması çabası içerisindeki AB, artık "Doğu Akdeniz'de Türkiye'siz bir çözüm imkânsız" sloganları atmaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte ABD'nin EastMed projesine verdiği destekten vazgeçtiğini açıklamasıyla da ütöpik proje adeta çöpe atılmıştır (YeniAkit, 2022).

Bu süreçte Türkiye'ye yönelik tutumunu değiştiren aktörler sadece AB ve ABD değildir. Birçok bölge ülkesi bu süreçte tutumlarını değiştirmişlerdir. Bunlardan en önemlileri bölgedeki enerjiyi hâlihazırda tüketim aşamasına getiren İsrail ve Mısır'dır. Bilindiği üzere Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Mısır Devlet Başkanı Abdülfettah es-Sisi'nin Dünya Kupası açılışı için gittikleri Katar'da el sıkışıp görüşmeleri, 2013 yılından bu yana buzdolabında olan Ankara-Kahire ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir (BBC News Türkçe, 2022). Yaşanan bu gelişme şüphesiz tarafların enerji alanındaki girişimlerini de etkileyecektir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Sisi'yle görüşmesi sırasındaki "Akdeniz'de barışı ikame edelim ve onunla beraber inşallah yolumuza devam edelim" şeklindeki ifadeleri bunun göstergelerindedir (BB CNews Türkçe, 2022). Erdoğan'ın ifadeleri Mısır cephesinden olumlu karşılanmıştır. Bunun akabinde ikili ilişkiler tekrardan büyükelçilik düzeyine çıkartılmıştır.

Türkiye'le yakınlaşma sürecine giren diğer ülke İsrail'dir. Bilindiği üzere geçmişte yaşanan birçok gelişme ikili ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Bununla birlikte Doğu Akdeniz'deki anlaşmazlıkların Türkiye'siz çözülemeyeceğinin anlaşılmasıyla birlikte Ankara-Telaviv ilişkilerinde tekrar ısınma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Öyle ki İsrail, Türkiye karşıtı tutumunu değiştirmeye başlamıştır.

Yaşanan son gelişmeler Türkiye'nin bazen tek başına kalarak sürdürdüğü ve bazı kesimlerce "kıymetli yalnızlık" olarak adlandırılan politikanın ne kadar haklı olduğunu göstermektedir (Oruç, 2022). Zira AB ve İsrail gibi Türkiye karşıtı aktörler, artık bölge ülkelerini Ankara'yla ilişkilerini yakınlaştırmaya teşvik etmeye başlamıştır. Bu kapsamda dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ve İtalya Başbakanı Mario

Draghi'nin İsrail ziyareti son derece önemlidir (Pınar, 2022). Ziyaret kapsamındaki görüşmelerde ithalat için Türkiye üzerinden bir boru inşası masaya getirilmiştir. Ayrıca bu gelişmelerin yaşandığı bir süreçte dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Herzog 2022 yılında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve 28 Temmuz 2023 tarihinde de Başbakan Netenyahu'nun ziyareti ise İsrail'in iç sorunları ve sağlık nedenlerinden dolayı ertelenmiştir. Buna karşın iptal edilmemiştir. Dolayısıyla İsrail'in Türkiye ile yakınlaşma girişimlerinin önümüzdeki dönemlerde de devam edeceği tartışmasızdır.

4.5. İsveç'in NATO Üyeliği ve Türkiye

Türkiye, NATO'ya üye olmasıyla birlikte organizasyonun niteliğini ciddi ölçüde daha ileri bir seviyeye yükseltmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin NATO nezdindeki önemi her geçen gün artarak devam etmektedir. Rusya-Ukrayna arasındaki silahlı çatışma sürecinde Türkiye'nin ittifak nezdindeki önemi bir kez daha doğrulanmıştır. Çünkü NATO'nun Ukrayna'daki çatışmalarla Rusya'ya karşı cephe hattını genişletmek isterken kendi geleceğini Avrasya coğrafyasında görmektedir (Kaya, 2023). Dolayısıyla tarihsel süreçte yaşanan hemen hemen her hadisede olduğu gibi bu süreçte de Türkiye, NATO için kritik derecede önemli bir aktör olmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz NATO, Türkiye'nin gücünün sadece sınırlarla ve askeri gücüyle sınırlı olmadığını bilincindedir. Öyle ki Türkiye özellikle yeni dönem TDP kapsamında yakın çevresi başta olmak üzere bir takım coğrafyalarda etki sahası inşa etmektedir. Türk Dünyası ve Doğu Akdeniz bunun örneklerinden sadece bir kaçıdır. Dolayısıyla NATO'nun Avrasya stratejileri kapsamında Doğu Akdeniz'i kapsayacak şekilde Büyük Orta Doğu'ya hâkim olmak gayesi Türkiye'nin ittifak nezdinde çok daha önemli bir konuma gelmesinin önünü açmaktadır (Kaya, 2023). Bu bağlamda Türkiye'nin NATO açısından ittifakın vazgeçilmez bir üyesi ve kaybedilemeyecek kadar stratejik bir güç olduğunu söyleyebiliriz (Kaya, 2023). Ancak sanılanın aksine NATO, diğer hadiselerden farklı olarak bu dönemdeki önemini biraz geç farkına varmıştır. Öyle ki Türkiye, ittifaka üye olmasından bu yana NATO'nun kaidelerini sonuna kadar yerine getiriyor olsa da maalesef kendi ulusal güvenlikleri noktasında beklenen cevabı ve karşılığı özellikle son yıllarda bulamamıştır (Kaya, 2023). Bunun en önemli örneklerinden birisi terör konusunda Türkiye'nin değerli bir yalnızlık içinde mücadele verme sürecinden geçmesidir. Bu süreçte Türkiye, NATO tarafından hem yalnız bırakılmış hem de "yeni osmanlılık" ve "yayılmacılık" gibi uluslararası arenada Ankara'nın prestijini ve imajını zedeleyecek ithamların hedefi olmuştur. Fakat beklenenin aksine Türkiye bu süreçten zarar almak yerine daha da güçlenerek çıkmıştır. Bu noktada yeni dönem TDP çok önemli bir kılavuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin kendisini hedef alan söylemler, ithamlar ve yalnız bırakıldığı bir ortamda gerek alternatiflere yönelerek gerekse kendi savunma gücünü çok ileri seviyelere taşımasında yeni dönem TDP'nin yapmış olduğu katkılar tartışmasızdır. Öyle ki Türkiye s-400'ler gibi savunma sistemleri gibi başta Rusya'dan olmak üzere çeşitli aktörlerden NATO'ya alternatif silah sistemleri temin etmiş ve aynı zamanda özellikle insansız hava araçları (İHA), silahlı hava araçları (SİHA) gibi daha birçok alanda yerli ve milli imkânları temelinde geliştirerek sistemin başlıca güçlerinden birisi haline gelmiştir. Öyle ki son günlerde Türkiye'nin "oyun kurucu" rolüne hazır olduğu dile getirilmeye başlanmıştır.

NATO'nun Türkiye'yi yalnızlaştırması gibi girişimleri, beklenenin aksine daha da güçlenmesine ve dışa bağımlılığının önemli ölçüde azaltılmasına neden olmuştur. NATO geç de olsa bunun farkına varmıştır. NATO özellikle Rusya-Ukrayna arasındaki silahlı çatışmalardan bu yana Türkiye'ye ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi Finlandiya ve İsveç'in ittifaka üye olması sürecindeki gelişmelerdir.

Bu süreçte özellikle İsveç'in ittifaka üye olması kapsamındaki gelişmeler son derece önemlidir. Çünkü İsveç'in ittifak üyeliğine son derece önem veren NATO, Türkiye'nin onayına ihtiyaç duymaktadır. Bu ise İsveç'in üyeliği için çaba gösteren NATO'nun, Türkiye'yi ikna etmek zorunda olduğu anlamına gelmektedir. Zira Türkiye, İsveç'in üyeliğini başta terör unsurlarına verdiği destek gibi bir takım gerekçelerle onaylamayacağını ilan etmiştir. Bununla birlikte NATO-Türkiye-İsveç arasında diplomasi trafiği süreci gün yüzüne çıkmıştır.

İsveç'in NATO'ya üyeliği kapsamında gerçekleştirilen diplomatik temasların birçoğunda Türkiye, buna onay vermeyeceğini ve Ankara'nın öne sürdüğü şartlara yönelik somut adımlar atılmasının zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir. İlk aşamada Türkiye'nin şartları karşılık bulmamış olsa da NATO ve İsveç kısa bir sürede bu anlayışından vazgeçmiştir. Halihazırda geline noktada Türkiye, İsveç ve NATO görüşmesinde İsveç'in Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve vize serbestisi dâhil Türkiye'nin AB üyelik sürecine aktif destek vereceğini bildirmiştir (Anadolu Ajansı, 2023). Bununla birlikte NATO da benzer şekilde Türkiye'nin talepleri doğrultusunda somut adımlar atmıştır. NATO tarihinde ilk kez Terörle Mücadele Özel Koordinatörü pozisyonunun kurulması bunun örneklerindedir. Ancak Türkiye'nin öne sürdüğü şartlar sadece İsveç ve NATO'yla sınırlı değildir. Bu doğrultuda ABD'den de somut adımlar atması talep edilmiştir. ABD'nin Türkiye'ye yönelik F-16 satışını engellemekten vazgeçmesi gibi daha birçok şartı bu kapsamda ele almak mümkündür. Ama yine de Türkiye'nin süreçte önemli kazanımlar elde etmiş olması İsveç'in NATO'ya üyeliğini onayladığı anlamına gelmemektedir. Öyle ki Türkiye bu sürecin gidişatına sadece "yeşil ışık" yakmıştır. Dolayısıyla Türkiye henüz elindeki kozların tamamını kullanmış değildir. Çünkü Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İsveç'in NATO'ya üye olmasıyla ilişkili Parlamento'yu işaret etmesi son derece kritik bir hamledir. Dolayısıyla hâlihazırda İsveç NATO'ya üye olmamış sadece Türkiye, İsveç'in ittifaka katılım protokollerini TBMM'ye sevk etme kararı almıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin ittifak nezdinde daha da vazgeçilmez bir aktör haline geldiğini ifade etmek mümkündür.

4.6. Tahıl Koridoru

Rusya-Ukrayna arasındaki anlaşmazlıkların 24 Şubat 2022'de silahlı çatışmaya dönüşmesi birçok alanda küresel ölçekli krize neden olmuştur. Bunlardan belki de en önemlisi küresel gıda krizidir. Çünkü söz konusu çatışmalar dünyanın önde gelen tahıl üreticilerinden birisi olan Ukrayna coğrafyası merkezlidir. Yaşanan bu gelişmeler Ukrayna gibi dünyanın önde gelen tahıl tedarikçisinin üretimini durma noktasına gelmesi ve halihazırdakilerinin de ihraç edilmeme tehlikesidir. Ukrayna, dünyanın dördüncü büyük tahıl ihracatçısıdır. Ayçiçek yağının yüzde 42'si, mısırın yüzde 16'sı, buğdayın yüzde 9'u Ukrayna tarafından üretilmektedir (BBC News Türkçe, 2022). Dolayısıyla Rusya'nın Ukrayna gibi bir küresel tahıl tedarikçisiyle silahlı çatışmaya girişmesinin küresel ölçekte bir krize dönüşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Rusya-Ukrayna arasında yaşanan silahlı çatışmalar süreci, sadece Ukrayna'nın tarım sistemini işleyişini sekteye uğratmamış aynı zamanda küresel gıda piyasalarını ve küresel gıda güvenliği üzerinde eşi benzeri görülmemiş zararlara neden olmuştur (Welsh, 2023). Bununla birlikte Rusya'nın Ukrayna'nın tarım sektörüyle bağlantılı çiftlikler ve altyapısına yönelik geniş çaplı saldırılar düzenlemesi durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Zira Ukrayna'nın tarım sektörüne yönelik saldırılar uydu görüntülerince kanıtlanmıştır (Welsh, 2023). Bu kapsamda resmi tahminlerine göre, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden bu yana 84.200 adet tarım makinesi tamamen veya kısmen hasar görmüş, dört milyon ton tahıl ve yağlı tohum tahrip edilmiş veya çalınmıştır. Bununla birlikte 9,4 milyon ton tarım ürünü

deposu hasar görmüş veya tahrip edilmiştir (Welsh, 2023). Ancak tarım sektöründeki tahribat sadece krizin sadece bir boyutudur. Dolayısıyla diğer bir takım faktörlerin krize katkısı söz konusudur. Bunlardan en önemlisi Ukrayna tahılının dünya pazarlarına ulaştırılmasının önündeki engellerdir. Zira Ukrayna tahılının önemli bölümü dünyaya ulaştırıldığı Karadeniz güzergâhı çatışmalar nedeniyle güvenlik tehdidi altındadır. Tüm bu şartlar bir araya geldiğinde ise küresel gıda krizi kaçınılmaz hale gelmektedir. Örneğin Nijerya'da makarna ve ekmek fiyatları yüzde 50'lere kadar artmış, Suriye'de iki katına çıkmış ve BM'ye göre Ukrayna'dan yılda bir milyon tona kadar buğday ithal eden Yemen'de tedarikteki düşüş nedeniyle un fiyatları yüzde 42 ekmek fiyatları ise yüzde 25 artmıştır (BBC News Türkçe, 2022). Bu bağlamda Ukrayna tahılının dünya pazarlarına erişiminin kısıtlanması ve sekteye uğraması gibi bir durumun başta Ortadoğu ve Afrika'daki birçok ülkede ciddi gıda sorunları yaşanmasına neden olabileceğini söyleyebiliriz (BBC News Türkçe, 2022).

Rusya-Ukrayna arasındaki silahlı çatışmaların tetiklediği küresel gıda krizi karşısında kısa vadede atılacak en rasyonel adım, en azından hâlihazırda üretilmiş olan tahılın dünya pazarlarına ulaştırılmasının önündeki engellerin kaldırılmasına yöneliktir. Ancak Rusya daha askeri müdahalesinin en başından itibaren başta Odesa, Çornomorsk ve Yujniy olmak üzere ülkenin önemli bir bölümünü abluka altına almıştır (Candan ve Halhallı, 2022: 368). Bu aşamada Türkiye'nin kilit rolü ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Moskova-Kiev arasında patlak veren silahlı çatışmalar sürecinde önemli girişimlerde bulunduğu tanıklık edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin süreçteki girişimleri gıda krizi ihtimalinin ortaya çıkmasının çok daha öncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Kiev-Moskova arasındaki gerginliklerin daha tırmanma aşamasından itibaren sürece dâhil olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultuda çatışmaların topyekün bir savaşa dönüşmesine Türkiye'nin engel olduğu dâhil iddia edilebilir. Zira Türkiye en başta iki tarafı aynı masada buluşturabilen yegâne aktörlerdendir. Çünkü diğerlerinin bu yöndeki çağrılarına ve arabuluculuk girişimlerine kayıtsız kalan taraflar, Türkiye'nin davetiyle bir araya gelmişlerdir.

Moskova'nın güven duyduğu bir ülke olarak Türkiye neredeyse çatışmaların başında Ukrayna tahılının dünyaya ihracı adına Karadeniz'deki güvensiz ortamın giderilmesine çabalamıştır (Acer, 2023: 1). Bu kapsamda gösterilen çabaların en önemli kazanımlarından birisi 22 Temmuz 2022 tarihinde imzalanan ve kısaca tahıl koridoru anlaşmasıdır (Acer, 2023: 1). Anlaşma iki ayrı belgeden oluşmaktadır. Bunun nedeni tarafların aynı belgede biraraya gelmek istememeleridir (Acer, 2023: 1). Anlaşma kapsamındaki belgelerden ilki Rusya-BM-Türkiye arasında ikincisi ise Ukrayna-BM-Türkiye arasında imzalanmıştır. İlk aşamada dört ay boyunca geçerli olması ve sonrasında tarafların itirazı olmadığı takdirde yenilenmesi kararlaştırılan anlaşmayla birlikte her iki ülkenin Karadeniz limanlarına ulaşan üç güvenli koridor oluşturulmuş, İstanbul'da da tüm tarafların temsilcilerinden oluşan ve gıda yüklü gemilerin güvenli geçişini koordine ederek silah ve askeri malzeme taşınmasını engelleyecek bir ortak koordinasyon merkezi kurulmuştur (Acer, 2023: 2). Buna karşın uygulama aşamasında anlaşmanın Rusya'yla ilişkili bölümü tam anlamıyla uygulanmamıştır. Zira Rus ürünlerini de kapsamına rağmen uygulamaya gelindiğinde Moskova'ya yönelik yaptırım uygulamaları ve gübre taşıyan boru hattının saldırılar sonucu kullanılamaz hale gelmesinin anlaşmanın bir bölümünün uygulanmasına engel teşkil etmiştir. Ama yine de Rusya, Türkiye'nin taleplerini karşılar şekilde hareket etmiştir. Öyle ki Rusya'nın şartlar değişmemesine

rağmen anlaşmanın üç kez uzatılmasına onay vermiştir. Fakat Temmuz 2023'te Rusya'nın kendi talepleri karşılanana kadar anlaşmayı askıya alması engellenememiştir.

Rusya'nın tahıl koridoru anlaşmasını askıya alması tüm dünyada yankı uyandırmıştır. Öyle ki askeri çatışmaların şiddetinin daha da arttığı bir dönemde tahıl akışının durdurulması küresel gıda krizini bir kez daha gündeme getirmiştir. Yaşanan bu gelişme sonrasında sürecin eskisi gibi devam etmesi için ilk işaret edilen Türkiye olmuştur. Başta BM, ABD ve AB gibi küresel güçler olmak üzere neredeyse tüm dünya Türkiye'ye çağrıda bulunmuştur. Zaten bunların çok öncesinde harekete geçmiştir. Ancak Türkiye'nin bu girişimlerinin diğerlerinin çağrılarının aksine, tamamen insani, girişimci ve proaktif yeni dönem TDP'nin gerektirdiği şekilde hareket edilmesinin bir gerekliliği olduğunun vurgulamak gerekmektedir. Zira Türkiye artık dış etkilerin yönlendirebileceği bir aktör değildir. Aksine bağımsız ve küresel güç olmak yolunda ilerleyen bir aktördür. Yakın tarihteki her krizde tüm dünyanın Türkiye'nin kapısını çalması bunun göstergelerindedir.

Sonuç

Türkiye'nin özellikle son on yıllık bir zaman diliminden bu yana ulusal ve uluslararası alanda ciddi bir gelişim gösterdiği tartışmasızdır. Bu bağlamda ülke içindeki gelişimin dış politikaya etkisinden söz etmek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'nin ülke içerisindeki gelişiminin doğrudan uluslararası alanda da kazanımı beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Çünkü yurtiçindeki siyasette ve ülkenin kritik sektörlerindeki yerlilik ve millilik anlayışının Türkiye için uluslararası arenada da kazanıma dönüştüğü açıkça görülmektedir. Yerlilik ve millilik anlayışının benimsenmesinin uluslararası alandaki gelişime belki de en önemli katkısı yeni dönem TDP'nin etkin bir şekilde uygulanması imkânının elde edilmesidir. Çünkü şüphesiz uluslararası siyasetteki etkinlik ve başarılar için salt politika belgeleri yayınlamak yeterli değildir. Bunun da ötesinde söz konusu politika belgesinin hayata geçirilmesi noktasında bir takım yeterlik ve niteliklere sahip olunması gerekmektedir. Türkiye açısından söz konusu gereklilikler büyük oranda yerlilik ve millilik anlayışı doğrultusunda kazanılmıştır.

Yeni dönem TDP'nin en önemli niteliği Cumhuriyet'in kurucu unsurları ve dış politika anlayışının temel direklerine sadık kalınmış olması ve bunlara dönemin şartlarıyla uyumlu ilkelerin eklenmesidir. Bu doğrultuda yeni dönem TDP'nin kurucu değerleri benimseyen, proaktif, girişimci ve insani nitelikleri taşıyan bir yapıya dönüşmesinden söz etmek mümkündür. Dolayısıyla bu denli nitelikli bir yeni dönem TDP kılavuzluğunda hareket eden Türkiye'nin uluslararası alanda yükselişi engellenemez hale gelmektedir.

Yeni dönem TDP'nin Türkiye'nin uluslararası alandaki yükselişi kapsamında birbiriyle ilişkili iki boyutundan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye'nin dış siyasette elde ettiği başarılarla orantılı artan etkisiyken bir diğeri uluslararası ilişkilerin oyun kurucu aktörlerinden birisi haline gelmesine giden sürecin büyük oranda tamamlanmasıdır. Türkiye'nin bu yöndeki gelişimini destekleyici birçok argüman mevcuttur. Küresel ölçekli krizlerin çözüme kavuşturulması için dünyanın neredeyse tamamının Türkiye'nin kapısını çalması bunların sadece bir bölümüdür. Ama daha da önemlisi küresel siyasette Ankara'nın artan etkisine yönelik bulguların gün yüzüne çıkmaya başlamasıdır. Dolayısıyla Türkiye gelişimini bu yönde sürdürdüğü sürece kısa vadeden itibaren uluslararası siyasetin Ankara'nın artan etkisi de kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Acer, Y. (2020). "Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tescilinin Önemi", <https://setav.org/assets/uploads/2020/10/P298.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Acer, Y. (2023). "Tahıl Koridoru Anlaşmasının Uzatılması ve Türkiye'nin Rolü", <https://setav.org/assets/uploads/2023/03/P361.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Akyener, O., ve Apaydın, M. (2016). "Comments On The Role Of Turkey As An Energy Center" Energy Policy Turkey, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 32-41.
- Alhan, M. A. (2021). "Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Ekseninde, Türkiye, Avrupa ve ABD Basınındaki Haber Başlıklarının Karşılaştırmalı Duygu Analizi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 42, ss. 1438-1466.
- Anadolu Ajansı. (2017). "Çavuşoğlu Biz De Büyük Türkiye'ye Yakışır Çok Yönlü Proaktif Bir Dış Politika İzlemeye Çalışıyoruz", [https://www.sondakika.com/haber/haber-cavusoglu-biz-de-buyuk-turkiye-ye-yakisir-cok-9253838/](https://www.sondakika.com/haber/haber-cavusoglu-biz-de-buyuk-turkiye-ye-yakisir-cok-yonlu-proaktif-bir-dis-politika-izlemeye-calisiyoruz/), (Erişim Tarihi: 03.08.2023).
- Anadolu Ajansı. (2023). "Türkiye, İsveç ve NATO Görüşmesinde İsveç'in Türkiye'nin AB'ye Üyelik Sürecine Aktif Destek Vereceği Bildirildi", <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-isvec-ve-nato-gorusmesinde-isvecin-turkiyenin-abye-uyelik-surecine-aktif-destek-verecegi-bildirildi-/2941905>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Baba, G. (2017). "The Waves Of Turkey's Proactive Foreign Policy Hitting South-Asian Coasts, Turkey-Bangladesh Relations", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 30, ss. 573-584.
- BBC News Türkçe. (2022). "Tahılın Ukrayna'dan Çıkarılması Dünya İçin Neden Önemli?", <https://www.bbc.com/turkce/articles/cndy1jr6n8po>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- BBC Türkçe. (2020). "Doğu Akdeniz Gaz Forumu, Türkiye'ye Rakip Altı Ülke Bölgesel Kuruluş İçin Anlaşma İmzalarını Attı", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54252161>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- BBC News Türkçe. (2022). "Türkiye-Mısır Yakınlaşması Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi Nasıl Etkileyecek?", <https://www.bbc.com/turkce/articles/c90yke2xxvdo>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- BOTAŞ. (2022). "Enerji Merkezi Olma Yolunda BOTAŞ'tan Dev Adım", <https://www.botas.gov.tr/Icerik/enerji-merkezi-olma-yolunda-bo/700#s~,s.text=Depolama%20Kapasitesinde%20%187%20Artis&text=Böylece%20Tesisin%202021%20yılında%20ulaşilan,yüzde%208%27ine%20karşılık%20gelmekt edir>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).
- Candan, T., ve Halhallı, O. E. (2022). "Uluslararası Hukuk Açısından Tahıl Koridoru Andlaşması'nın Kısa Bir Analizi", Ankara Barosu Dergisi, Cilt: 80, Sayı: 4, ss. 363-404.
- Danış, E. E. (2023). "Gaz Ticaret Merkezi Olarak Türkiye", <https://kriterdergi.com/dosya-enerji/gaz-ticaret-merkezi-olarak-turkiye>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- Demir, C. (2022). "The Organization of Turkic States, Implications For The Regional Balance Of Power", Güvenlik Stratejileri Dergisi, TDT Özel Sayısı, ss. 39-71.

- Doğan, Z. (2022). "Küresel, Bölgesel ve Ulusal Gelişmeler Bağlamında 2014 Sonrası (Erdoğan Dönemi) Türk Dış Politikası", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 3, ss. 1155-1182.
- Dünya Gazetesi. (2022). "Avrupa'nın En Büyük Gaz Depolama Merkezi Açıldı", <https://www.dunya.com/ekonomi/avrupanin-en-buyuk-gaz-depolama-merkezi-acildi-haberi-677748>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- Elmalı, B. (2023). "The Post-Election Trajectory Of Turkish Foreign Policy", https://researchcentre.trtworld.com/wp-content/uploads/2023/06/Post-Election-Trajectory_V2-1.pdf, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).
- EPIAŞ. (tarih yok). "Hakkımızda", <https://www.epias.com.tr/epias-kurumsal/hakkimizda/>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- Güneş, A. (2022). "Deniz-Enerji Güvenliği İlişkisi Bağlamında Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Enerji Politikalarının Analizi", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 363-391.
- Karagöl, E. T. (2016). "Türkiye Enerji Merkezi Olma Kapısını Aralıyor", <https://www.setav.org/turkiye-enerji-merkezi-olma-kapisini-araliyor/>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- Kaya, F. (2023). "3 Soruda-Türkiye'nin NATO Serüveni ve İttifaktaki Rolü", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-turkiyenin-nato-seruveni-ve-ittifaktaki-rolu/2862843>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Kocaman, Ö. (2022). "Türk Devletleri Teşkilatı, Stratejik Bir Bakış", <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-devletleri-teskilati-stratejik-bir-bakis>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- Kökyay, F. (2021). "Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu", Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 216-239.
- Michalski, A., ve Krzyżanowska, Z. (2023). "Erdoğan Visits The Gulf States, Closer Cooperation", <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-07-24/erdogan-visits-gulf-states-closer-cooperation>, (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
- Oruç, H. (2022). "Türkiye-İsrail Normalleşmesinin Enerji Boyutu", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-israil-normallesmesinin-enerji-boyutu/2531776>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Pınar, Ö. (2022). "AB ve İsrail'in Gaz Ticareti İçin Türkiye'den Geçecek Boru Hattı Da Masada", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61800510>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Rakipoğlu, M. (2023). "Türkiye-Körfez ilişkilerinde Yeni Dönem Çok Boyutlu İş Birlikleri ve Fırsatlar", <https://www.setav.org/analiz-turkiye-korfez-iliskilerinde-yeni-donem-cok-boyutlu-is-birlikleri-ve-firsatlar/>, (Erişim Tarihi: 12.08.2023).
- Shama, N. M. (2019). "The geopolitics of a Latent International Conflict in Eastern Mediterranean", <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2019/12/geopolitics-latent-international-conflict-eastern-mediterranean-191223074025635.html>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).

- Şahin, T. (2017). "Is Turkey Becoming an Energy Hub?", <https://www.trtworld.com/turkey/is-turkey-becoming-an-energy-hub-11912>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- Şener, B. (2013). "Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasında Proaktiflik Yitimi", <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/arap-bahari-surecinde-turk-dis-politikasinda-proaktiflik-yitimii>, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).
- Tok, A. (2021). Uluslararası Hukuka Göre Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Statüsü, İstanbul: İNSAMER.
- Tosun, M. (2023). "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Körfez Turunda 3 Ülkeyle İşbirliğini Güçlendiren Anlaşmalar İmzalandı", <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaşkanı-erdoganin-korfez-turunda-3-ulkeyle-isbirligini-guclendiren-anlasmalar-imzalandi/2950193>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Tutak, E., ve Koçer, G. (2023). "21. Yüzyıl Deniz Gücünün Askeri ve Ticari Perspektiften Analizi İçin Yeni Bir Yaklaşım Önerisi, Türkiye Örneği", Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1, ss. 1-17.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2019). "Türk Devletleri Teşkilatı", <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022). "Türkiye'nin Dördüncü Sondaj Gemisi Doğu Akdeniz'de", https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiyenin-4-sondaj-gemisi-dogu-akdenizde, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2020, Şubat 28). Sayı: 58, 28 Şubat 2020, Doğu Akdeniz'deki Sondaj Faaliyetlerimiz Nedeniyle Avrupa Birliği'nin Aldığı Yaptırım Kararına İlişkin Listenin Onaylanması Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_58_-dogu-akdeniz-sondaj-faaliyetlerimiz-hk.tr.mfa, (Erişim tarihi: 13.08.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). Dışişleri Bakanlığı'nın 2023 Yılı Mali Bütçe Teklifinin TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2023). "Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası", <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- U.S. Energy Information Administration. (2013). Overview Of Oil And Natural Gas In The Eastern Mediterranean Region, Washington DC: U.S.AYI: Energy Information Administration.
- Ünay, S. (2010). "Economic Diplomacy For Competitiveness, Globalization And Turkey's New Foreign Policy", Perceptions, Cilt: 15, Sayı: 3-4, ss. 21-47.
- Welsh, C. (2023). "Russia, Ukraine, and Global Food Security, A One-Year Assessment", <https://www.csis.org/analysis/russia-ukraine-and-global-food-security-one-year-assessment>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).

- Yeni Şafak. (2023). "NATO Üyesi En Güçlü Ülkeler, Türkiye Zirveye Yaklaşıyor", <https://www.yenisafak.com/foto-galeri/ekonomi/turkiye-natonun-en-guclu-kacinci-ulkesi-turkiyenin-askeri-personelinin-sayisi-kac-turkiyenin-savunma-butcesi-ne-kadar-4517099/1>, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Yeşiltaş, M. S. (2022). "Türk Dış, Güvenlik ve Savunma Politikalarının Doktriner Değişimi", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-dis-guvenlik-ve-savunma-politikalarinin-doktriner-degisimi/2738309>, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).
- Yüce, M. (2022). "Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Devlet Başkanları 1. Zirvesi ve Türk Dünyasına Etkisi", <https://www.setav.org/turkiye-azerbaycan-turkmenistan-devlet-baskanlari-1-zirvesi-ve-turk-dunyasina-etkisi/>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).

Makale Türü/ Article Type	Başvuru Tarihi/ Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published Date
Araştırma Makalesi	26.01.2024	29.02.2024	30.06.2024

Çin Dış Politikasında Lider Profilleri ve Algılarının Karşılaştırmalı Analizi

Comparative Analysis of Leader Profiles and Perceptions in Chinese Foreign Policy

Zeynep ÖZALP KAYA*

Özet

Uluslararası ilişkilerde birey düzeyli yaklaşımlar ve karar verme mekanizmasında bulunan liderlerin algıları son dönem Uluslararası İlişkiler disiplininde en çok tartışılan meselelerdendir. Özellikle 1949'dan günümüze kadar Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politika strateji ve ilkelerinin belirlenmesinde liderlerin çok kilit bir konumda olduğu görülmektedir. Bu makalede beş farklı kuşağı temsil eden ve özgün strateji ve söylemleri ile Çin dış politikasını dönüştüren Mao, Deng, Jiang, Hu ve Xi örnekleri üzerinden Çin'in dış politika algısı ölçümlenmeye çalışılmıştır. Bu liderlerin dünyaya karşı geliştirdikleri perpektifleri/algıların analiz edilmesi Çin dış politikasının anlaşılmasında son derece önemlidir. Bu makalenin temel argümanı; 1949'dan günümüze Çin dış siyasetinin sabit bazı ilkeleri ve hedefleri olmasına rağmen karar vericilerin kendileri ve öteki aktörlerle ilgili geliştirdikleri algılar ve söylemler dış politika stratejilerini ve çıktılarını etkilemektedir. Nitekim hiyerarşik ve revizyonist liderlik tarzını temsil eden Mao ve Jinping dönemine karşın düşük liderlik profili ile Xiaoping, Zemin ve Jintao uluslararası sisteme entegre olma motivasyonu ile dış politika çıktıları üretmişlerdir. Literatürde birincil ve ikincil kaynaklar taranarak bu beş liderin geliştirdiği temel dış politika söylemleri ve algıları analiz edilmeye çalışılmıştır. Temel hedef liderlerin Çin dış politikasını dönüştürücü rolünü karşılaştırmalı bir bağlamda sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: ÇHC, Algı, Liderlik Modelleri

Abstract

Individual-level approaches in international relations and the perceptions of leaders in the decision-making mechanism are the most discussed issues in the recent International Relations discipline. It is seen that leaders have a very key position in determining the foreign policy strategies and principles of the People's Republic of China, especially from 1949 to the present. In this article, China's foreign policy perception has been tried to be measured through the examples of Mao, Deng, Jiang, Hu and Xi, who represent five different generations and transformed Chinese foreign policy with their original strategies and discourses. Analyzing the perspectives/perceptions of these leaders towards the world is extremely important in understanding Chinese foreign policy. The main argument of this article is; Although Chinese foreign policy has had some fixed principles and goals since 1949, the perceptions and discourses developed by decision-makers about themselves and other actors affect foreign policy strategies and outcomes. As a matter of fact, despite the Mao and Jinping era, which represented the hierarchical and revisionist leadership style, Xiaoping, Zemin and Jintao, with their low leadership profile, produced foreign policy outputs with the motivation to integrate into the international system. By scanning primary and secondary sources in the literature, the basic foreign policy discourses and perceptions developed by these five leaders were tried to be analyzed. The main objective is to present the transformative role of leaders in Chinese foreign policy in a comparative context.

Keywords: PRC, Perception, Leadership Models

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, Zeynep.ozalp112@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7289-5531

Giriş

Çin'in kadim devlet tecrübesi, karar alma mekanizması ve liderlerin dış politika davranışları çok geniş çalışmalarla ölçülebilir. Bu makalenin temel konusu dış politikada liderlik analizini ve karar vericilerin algılarını Çin Halk Cumhuriyeti'nin 5 önemli devlet başkanı (Mao, Deng, Jiang, Hu ve Xi) üzerinden analiz etmektir.

Bu makalenin en temel amacı ise tarihsel, kavramsal ve metodolojik bir çerçeve çizdikten sonra Çin dış politikasına yön veren devlet başkanları üzerinden liderlik analizi yapmaktır. Çin dış politikasında liderlere karşılaştırmalı bir bakış açısına sahip olmak ve politik dinamiklerini anlamak için karşılaştırmalı bir bağlam içerisinde tartışmak gerekmektedir. Diğer amaçlar ise dış politikayı algı kavramı üzerinden okuyup birey düzeyli yaklaşımlara dikkat çekmektir.

Geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri (realizm ve liberalizm) liderlerin/ devletlerin pragmatist olduklarını ve akılcı ilkelerle hareket ettiklerini varsayarlar. 1990'lardan itibaren yükselişe geçen çoğulcu yaklaşımlara göre topluluklar siyasal kültür, devlet içi/dışındaki örgütlenme, dünyayı algılayış biçimleri farklılaştığından ürettikleri dış politika sonuçları stabil olmayabilir. Makalede çoğulcu yaklaşımların temel yöntem ve argümanları üzerinden Çin'in kendine özgün siyasal karakteristikleri ve liderlik modelleri tartışılmıştır. Bu konuda sorulması gereken sorular şunlardır: 1978'den itibaren dünyaya entegre olmaya çalışan ve devlet kapitalizmi olarak tanımlanan ekonomik sistemde liderler hangi motivasyon ve çekinceler ile dış politika çıktılarını üretmektedir? Uluslararası sistemde yükselen Çin'in temel dış politikasında gerçeklik ve algı nasıl açıklanabilir? Çin'i dünyanın potansiyel süper güç haline getiren liderlerin algılarını oluşturan duygusal, bilişsel ve psikolojik faktörler nelerdir? Bu doğrultuda beş farklı kuşağı temsil eden Çinli liderlerin mevcut algısını şekillendiren tarihsel travmalar, benzer motivasyonlar ve farklılaşan yönler çeşitli bilimsel metinler ve veriler analiz edilip betimlenmeye çalışılmıştır.

1. Dış Politikada Karar Verme Mekanizması ve Algı Kavramının Teorik İzahı

Dış politika analizi bir devletin uluslararası sistemdeki diğer aktörlerle olan etkileşim sürecini inceler. Waltz dış politikayı temelde birey, devlet ve sistem düzeylerine ayırarak çözümleme yapmıştır¹. Mikro düzeyden makro düzeye doğru bir sıralama yapmak gerekirse: karar vericiler ve liderler üzerinden yapılan analiz düzeyi, temel aktör olarak devletin kabul edildiği yaklaşımlar ve uluslararası sistemin özelliklerinin belirleyici olduğunu kabul eden görüş olarak sıralanabilir (Waltz, 1959). Uluslararası sistemin özelliklerinden ziyade karar vericilerin algılarıyla ve davranışlarıyla ilgilenen birey düzeyli yaklaşımlar son dönem dış politika çalışmalarında oldukça önem kazanmıştır. Karar verme mekanizmasında bireyin rolünü, psikolojik ve zihinsel süreçlerin ve algıların teorik izahını ilk kez Synder, Bruck ve Sapin gibi isimler yapmıştır². Harold ve Margaret Sprout dış politikayı bilişsel psikoloji üzerinde okuyup karar verme mekanizması ile ilgili argümanlar geliştirmişlerdir (Mintz ve Derouen, 2010: 114).

Bilişsel psikolojinin irdelediği algı kavramı son dönemde karar vericiler bağlamında tartışılmaktadır. Algı duyu organları tarafından kavranabilen gerçekliklerin zihin tarafından idrak edilmesi ve yorumlanması olarak tanımlanmaktadır (Hodder, 2000: 5).

¹ Dış politika analiz düzeyleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Waltz, *Man The State And War: A Therotical Analysis* (New York Columbia Unv Pres, 1959).

² *Foreign Policy Decision Making* (2005) adlı kitapta; uluslararası meselelerin kültürel boyutunu, rasyonel seçim ve karar verme süreçlerini problematize etmeyi, Uluslararası İlişkilerin değişen yönlerini ve dinamizm problemini ve devletlerin içsel dinamiklerinin dış politikaya etkisini irdelemişlerdir.

Artık yalnızca maddi güç, çıkar ve akılcı ilkelerle devletlerin politikalarının belirlenmediği, karar vericilerin dünyayı nasıl gördükleri ve algıladıkları önemli bir sorunsal olmaktadır. 21. yy'da liderlerle özdeşleşen devlet politikalarından anlaşılacağı üzere karar verme mekanizmasında bulunan elitin uluslararası sistemi algılayışları giderek önem kazanmaktadır.

Karar vericilerin yanlış anlamaları ve yorumları bir devletin dış politika stratejilerini ve ilkelerini etkileyebilmektedir. Jervis, *Perception and Misperception* adlı çalışmasında liderlerin sahip oldukları inançların ve kabullerin algısal yanlışlıklara ve önyargılara neden olabileceği dolayısıyla dış politika kararlarının da buna göre şekilleneceğini düşünmektedir (2017). Örneğin Trump'a göre Amerika ve Çin arasındaki ekonomik mücadele aslında "açık toplumlar" ve "kapalı otoriter rejimler" arasındaki savaşı temsil etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal anlamda batının demokrasi kültürüne karşı gösterdiği direnç nedeniyle eleştirilmekte ve bir imaj oluşturulmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla ABD ve Çin arasındaki rekabeti "algı savaşı" olarak isimlendirmek mümkündür.

Uluslararası ilişkiler disiplininde karar verme mekanizmasının karmaşık yapısı nedeniyle çoğulcu yaklaşımlar çok düzeyli bir analizle olayları izah edebilmektedir. Pozitivist metodolojiler ve teorilere karşın çoğulcu yaklaşımları benimseyen teorisyenler liderlerin algılarını, sosyo-kültürel ve psikolojik argümanlarla açıklamışlardır. Liderlerin sadece rasyonel ve maddi çıkarlar tarafından değil içinde doğdukları toplumun milli ve kültürel özelliklere ve tarihsel konjonktüre göre imajlar geliştirdiklerini ve uluslararası sistemi bu imajlar aracılığıyla gördüklerini düşünürler. Bu konuda *Phenomenology of Perception* (2012) başlıklı çalışmasında Ponty'e göre bireylerin bulunduğu entelektüel, kültürel, sosyal ve tarihsel özgeçmiş ve anlayışlarının dış dünya algılarını oluşturmaktadır.

2. Dış Politikada Karar Vericilerin Algıları

Uluslararası ilişkilerde geleneksel paradigmlar devletlerin karmaşıklaşan dış politika davranışlarını açıklamada yetersiz kalabilmektedir. Ulusal çıkarların ve gücün apaçık ortada olduğunu varsayan realizm ve liberalizm devletlerin maddi koşullarıyla ve dış politika çıktılarıyla ilgilenirler. Harold ve Margaret Sprout gibi teorisyenler dış politikayı şekillendiren iç unsurlara ve karar verme mekanizmasındaki bireylerin rolüne dikkat çekmişlerdir (Alden ve Aran, 2017: 7). Karar alma sürecinde uluslararası sistemin mevcut yapısı, devletlerin karakteristiği, çeşitli dilsel, kültürel ve kimliksel özellikler, devletin içindeki siyasal ve bürokratik yapı, hükümetlerin ideolojik yapısı, devlet yöneticilerinin dünyaya bakış açısı karar verme mekanizmasını etkilemektedir. Bununla birlikte devletler için hayati öneme sahip bazı konular da bu mekanizmayla doğrudan ilişkilidir. Savaşa gitme, barış yapma, diplomatik ilişkiler kurma, ekonomik yaptırımları uygulamada karar verme mekanizması işler (Mintz ve Derouen, 2010: 3). Karar alma yaklaşımını benimseyen teorisyenler liderlerin psikolojik durumları algılamaları ve dünya görüşlerinin incelenmesi gerektiğini düşünürler (Sönmezoğlu, 1994). Dolayısıyla karar vericilerin kişiliği, zihin dünyası ve algısı bir topluluk veya devlet adına verdikleri kararları etkilediği için dış politika analizinde önemli olmaktadır.

Dış politikada kararları şekillendiren psikolojik faktörler şu şekilde sıralanabilir; inanç sistemi, duygular, analogi (benzetme), liderlik stilleri, yanlış hesaplama, algı ve yanlış algı (Mintz ve Derouen, 2010). Algı ve yanlış algı kavramlarını literatüre kazandıran Robert Jervis bireylerin kararlarının dayandıkları inançların ve kabullerin/ön kabulleri ile gerçekleştiğini düşünür (2017). Dolayısıyla karar verme sürecine ilişkin; karar vericilerin içinde bulunduğu sürecin, sistemin özellikleri, ikna çabaları önemli olmaktadır. Bu

bağlamda bireyler sistemin bir nesnesi olarak değil siyasal alanın bir öznesi olarak telakki edildiğinde bireysel geçmişleri ve aldıkları kararların nedenleri ve arka planı mutlaka çözümlenmelidir.

3. Çin Dış Politikasında Liderlik Modelleri ve Algi

Çin'in uluslararası sistemde potansiyel bir dünya gücü olmasıyla birlikte dış politikada karar verme mekanizması ve karar vericilerin nasıl bir sistem içerisinde stratejilerini belirledikleri de tartışılmaktadır. Çin dış politikasının karakteristik özelliklerini tespit etmek karar verme mekanizmasında hayati önem taşıyan liderlerin profillerinin karşılaştırılması suretiyle anlaşılabilir. Uluslararası sistemde Çin Halk Cumhuriyeti'ni okumak ve liderlerinin dünyayı nasıl okuduğunu tespit etmek için Çin'i bağımsızlaştıran Mao; Çin'in kapılarını dünyaya açan Deng; hayati normalleştiren Jiang ve Hu; mega projeleri ile dünya gücü olmayı hedefleyen Xi örnekleri incelenmiştir.

Batılı teorisyenler Çin'in totaliter ve baskıcı liderlerle yönetildiğine dair indirgemeci bir bakış açısıyla değerlendirmelerde bulunmaktadır. Çin'in kendine özgün siyasal kültürü ve tarihsel geçmişi ile oluşan politik ilkeler, değerler ve stratejiler liderlerin kişilik özellikleri çözümlenerek yapılabilir. Çin'in karar verme mekanizmasında bulunan temel birimler şunlardır: Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi, Halk Kurtuluş Ordusu, Ulusal Halk Kongresi, Merkezi Ordu Komisyonu, Danıştay Bilgi Dairesi, Merkez Komite Sekreterliği ve Küçük Gruplar, Bakanlıklar, Ulusal Gelişme ve Reform Komisyonu (NDRC), bölgeler, kamu teşebbüsleri ve medyadır. Bu kurumları etkileyen devlet başkanı ise karar verme mekanizmasında kilit rol oynamaktadır.

Modern Çin siyasal tarihine bakıldığında üç farklı liderlik modelini tespit etmek mümkündür. Bunlar: karar vericilerin ön planda olduğu ve kitlesel desteğin beklendiği hiyerarşik stil; sadakate dayanan liderlik modeli ve statükoyu kabul etmeyen ve kitlesel hareketlerin belirleyici olduğu revizyonist modeldir (Pye, 1972). Sutter ise liderleri nesillere göre ayırmıştır: Mao Zedong birinci nesil; Deng Xiaoping ikinci nesil; Jiang Zemin üçüncü nesil; Hu Jintao dördüncü nesil; Xi Jinping ise beşinci nesil örneğidir. Her neslin belli özellikleri bulunmaktadır ve bu özelliklere bakılarak liderlerin politik davranışları tahmin edilebilir. Mao, izlemiş olduğu diplomasi ile devrimci/antiemperyalist bir ruhu, gelenek karşıtlığını ve uluslararası sisteme asgari katılımı hedeflemiştir (Jisi, 1990: 130). Mao'nun ölümünden itibaren uluslararası ekonomi ve güvenliği konusunda esnek, çok taraflı organizasyonlara katılan daha şeffaf ve açık bir Çin dış politikası olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal problemlerde dördüncü ve beşinci nesil liderler daha az ideolojik, daha fazla teknik ve daha pragmatisttir (Sutter, 2012: 24). ÇHC'nin dış politikası, genel olarak ideolojinin ve liderin belirleyici olduğu (1949-1978) dönem ile düşük profilli ve pragmatik bir dış politika anlayışının hâkim olduğu (1978 sonrası) dönem şeklinde iki döneme ayrılabilir.

3.1. Çin Halk Cumhuriyeti'ne Bağımsızlığını Kazandıran Lider: Başkan Mao Zedong

Çin'in siyasal tarih sürecine bakıldığında I. Afyon Savaşı (1839-1842) ve II. Afyon Savaşı'nda (1856-1860) yaşanan yenilgiden 1949 yılına kadar olan dönem *Aşağılanma Yüzyılı* olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde Çin Japonya ve İngiltere başta olmak üzere birçok ülkenin sömürsüne açık hale gelmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Avrupalı güçler Çin'i "Doğu Asya'nın Hasta Adamı" olarak nitelendirmiştir (Zan, 2022). Çin'de milliyetçiler ve komünistler arasında gerçekleşen iç savaş sona ererek komünizm lideri olan Mao savaşı kazanmış Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1 Ekim 1949 yılında ilan edilmesiyle

toplanan “Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı Ortak Programı” ile Çin dış politikasının temel ilkeleri ve yöntemi belirlenmiştir

Mao Zedong 20. yy’daki büyük Çin devletini yaratan siyasi ve askeri lider olarak tanımlanan Sun Yat-sen’den sonraki devlet mimarı olarak tanımlanmaktadır. Devrimciler doğaları gereği güçlü ve kararlı kişiliklere sahiptirler. Mao’nun komünizme olan ilgisi ve bu yolda kararlı ilerleyişi çocukluk ve gençlik yıllarına kadar uzanır. Mao öğrencilik yıllarında tarih ve toplumsal olaylara merak duymuş ve gençlik yıllarında aktif olarak siyasete katılmıştır. Dünyada en çok çalışılan ve konuşulan devrimci lider nüfusun %80’inin köylü olduğu bir devlette devrimin öncüsü olmuştur (Chang ve Halliday, 2011).

Tarihsel süreçte yaşanan travmalar kolektif olarak ulusların hafızasını şekillendirir. Mao’nun en öncelikli hedefi antiemperyalist Marksist-Leninist bir ideoloji ile yaklaşık yüzyıl süren aşağılanma lekesini ülkenin üzerinden atmaktır. Bunun için de Çin’in geleneklerine savaş açıp devrimci bir metot izlemiştir. Devrimin getirdiği güçle sadece iç düzeni değil dış politikayı da devrimci reflekslerle düzenlemiştir (Bader, 2016: 2). Soğuk savaş döneminde Çin’in dış politikası, büyük ölçüde karar alma mekanizmasındaki güçlü liderler tarafından belirlenmekteydi (Feng, 2015: 28). Mao önemli dış politika kararlarının büyük çoğunluğunu ya kendisi vermiş ya da önemli ölçüde etkilemiştir.

3.2. Açık Kapı Politikası ve Reformların Öncüsü: Deng Xiaoping

Mao Döneminde kapitalist dünyaya kapalı bir politika izlenmesi sonucunda uluslararası sistemi dışlayan ve sistem tarafından dışlanan Çin Halk Cumhuriyeti 1976 yılında Mao’nun ölümünün ardından yeni bir evreye girmiştir. 1978’de de facto lider olan Deng ile Çin dış politikasının temel stratejileri ve dünyanın Çin algısı değişmiştir. Aralık 1978’de Gaige Kaifang (Reform Ve Açılma) Hareketi başlanmış ve şunlar hedeflenmiştir:

- Yabancı yatırımların, serbest piyasa koşulların geliştirilmesi için yapılan yasal düzenlemeler ve resmi özel ekonomik bölgelerin oluşması
- Kırsal reformlarla tarım sektörünün serbestleşmesi, zorunlu ürün miktarı düşürülmesi, kentlerde kamu iktisadi teşebbüslerine serbest pazarlama yetkisinin verilmesi,
- Devletin fiyat kontrolü azaltılması (Lui, 2017).

Antikomünist propaganda ve siyasilerin Çin’e karşı çizdikleri olumsuz imaj tam anlamıyla bu ülkenin bilinmediğini de göstermektedir. Dışa kapalı olan ÇHC’nin dış politikası Deng Xiaoping döneminde 4 temel ilke üzerinden şekillenmiştir: bağımsızlık, özgürlük, vatanın ve ülke egemenliğinin korunması, kalıcı uluslararası barış ve bütün ülkelerin halkları arasında dostane işbirliğin desteklenmesi ile saldırganlık ve savaş siyasetine karşı çıkma (Vogel, 2011).

Düşük profil liderlik stili ile Xiaoping dış politika temel stratejisini şu cümle ile özetlemiştir: “Gücünü sakla zamanını bekle”. 1955’te formüle edilen ve 1982’de Çin anayasasında yer alan “beş ilke” Çin dış politikasının temel ilkeleri olarak kabul edilmektedir: Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, iç işlerine müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklı yarar ile barış içinde bir arada yaşama (Lui, 2017: 13).

Mao döneminde dünyaya kapalı olan Çin, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası örgütlere katılmak suretiyle uluslararası sisteme entegre olmaya başlamıştır. Bu dönemde uluslararası sistemde Çin ile ilgili olumlu bir algının yükseldiği söylenebilir. Teorisyenler Çin için bu durumun daha karışık bir durum yaratacağını düşünmektedirler (Zhu, 2010: 12). Çünkü ekonomik reformların siyasal alanı da etkileyip etkilemeyeceği ve

ÇHC'nin revizyonist mi yoksa statükocu mu olduğu tartışması 1970'lerden günümüze kadar sürmektedir (Swanstrom, 2016: 1).

Çin'in açık kapı politikası ile zenginliğinin ve gücünün artmasıyla hegemonik bir güç olup olmayacağı da tartışılmıştır. Bu konuda Deng 1974 yılında BM Genel Kurulu'nda yapmış olduğu bir konuşmasında şunları söylemiştir: *"Çin bugün değil, gelecekte de süper güç olamayacaktır. Eğer Çin, gelecekte duruşunu değiştirir ve hegemon bir güç olursa, başkalarına zorbalık yapar, onları sömürür ve istila ederse tüm dünya halkı Çin'i "sosyal-emperyalist" olarak nitelendirmeli, Çin'e karşı çıkmalı, hatta ve hatta Çin halkı ile birlikte onu devirmelidir"* (BM Genel Kurul Toplantısı, 10. 04. 1974)

Çin'in karakteristik özellikleri ile açık kapı politikasını özdeşleştirmeye çalışan Deng'in yaptığı reformların ve açık kapı politikasının siyasal modernleşmeyi beraberinde getireceği tartışması da yapılmaktaydı. Bu beklentinin aksine Çinli liderler neoliberalizmi bir siyasal kültür olarak kabul etmemiş, reformları sadece ekonomik alanda uygulamıştır. Bu tartışmalar sonucunda en isabetli modern Çin tanımını Gungwu şu şekilde yapmıştır: *"Devlet, siyasal örgütlenmesi anlamında sosyalist bir bedene sahip olmasına rağmen kapitalist giysiler giyen melez bir yapıdadır"* (Gungwu, 1995: 20).

3.3. Üçüncü ve Dördüncü Nesil Liderler: Jiang Zemin ve Hu Jintao

Çin'in uluslararası siteme açılmasında önemli bir rol üstlenen Deng Xiaoping'den sonra 3. ve 4. kuşak olarak adlandırılan Jiang Zemin ve Hu Jintao ekonomik büyüme ile kalkınmayı sağlayarak hayatı normalleştirmişlerdir. Her iki isim de genel olarak Deng döneminin stratejilerini devam ettirse de bazı noktalarda yeni politikalar üretmişlerdir

Jiang Zemin 1989'da Komünist Partisinin genel sekreteri, 1993-2003'te ise devlet başkanı olmuştur. Başkan Jiang Çin politik sisteminde özel sektörün önemine inanarak ilk kez başarılı kişilerin partiye kabul edilmesini sağlamıştır. Jiang, *Filozof Kral* Mao ve ulusal çıkarların koruyucusu Deng'den farklı olarak cana yakın bir aile üyesi gibi davranmıştır (Kissenger, 2015: 541).

Bu dönemin en belirgin uluslararası sistem özelliği sivil toplumun ve hükümet dışı organizasyonların güçlenmesiyle devletlerin merkezi güçlerinin azalması ve daha liberal bir sürece geçilmiş olmasıdır. Soğuk savaşın kapitalizmin zaferi ile sonuçlanmasıyla ABD'nin uluslararası sistemde kuralları belirleyici rolü artmıştır. Bu dönemde Çin Amerika diyalogu gelişmiş, uluslararası sisteme entegrasyonun devam ettirilmesi adına Deng'in ekonomik reformları devam ettirilmiş, 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üye olunmuştur.

Hu Jintao, 15 Kasım 2002'de Çin Komünist Partisi'nin 16. Ulusal Kongresi'nde ÇKP Genel Sekreterliğine; 14-15 Mart 2003'te ise Çin Devlet Başkanlığına seçilmiştir. Zemin döneminde uluslararası siyasal ve ekonomik anlamda dünyaya entegre olan Çin, Hu Jintao döneminde dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olmuştur. Çin'in bu istikrarı sürdürmesi ve uluslararası sistemde var olma mücadelesini sürdürmesi Jintao'nun en önemli dış politika hedefleri olmuştur.

Hu 1980'lerde Çin tehdidi kavramıyla çizilen olumsuz Çin imajını düzeltmek ve uluslararası sistemde ekonomik büyümede istikrar ve barışçıl bir uluslararası ilişkiler ortamı için *uyumlu bir toplum ve uyumlu bir dünya* söylemini geliştirmiştir (Kissinger, 2015: 587). *"Çin Tehdidi"* görüşünü kırmak için Deng'in 1974 yılında dile getirdiği Çin'in küresel hegemonya amacı gütmeyeceğini söylemiştir (Bougon, 2018). 2008 Pekin olimpiyatlarında Konfüçyüsçü öğeler ile Çin'in yumuşak gücünü ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu

bağlamda Jiang ve Deng'in 1990'ların başında ortaya attığı düşük profil izleme stratejisini (Daoguang Yanghui) devam ettirmiştir.

3.4. Çin Rüyası ve Xi Jinping

Liderlik analizinde teorisyenler liderlerin bilişsel yapıları ve travmaları üzerinden bir okuma yapılması gerektiğini düşünürler. Bu bağlamda Xi'nin çocukluğu büyük bir travma üzerine kuruludur. 1960'larda babasının devlet tarafından suçlanıp infaz edilmesi nedeniyle parti üyeliğinin defalarca reddedilmesi sonucunda 1969 tarihinde komünist partisinin bir üyesi olarak siyasal hayata girmiştir. 15 Kasım 2012'de düzenlenen ÇKP 18. Ulusal Kongresi'nde Genel Sekreterlik ve 14 Mart 2013'te Çin Devlet Başkanlığı görevini üstlenmiştir (He, 2021: 3).

Çin'in potansiyel süper güç olma tartışmalarıyla birlikte 2013'de devlet başkanı olan Xi'nin liderliği ve dış politika stratejileri de analiz edilmiştir. Literatüre bakıldığında Makyevist manevraları, maoist ulusal mitini gerçekleştirmek için belirlediği hedefler ile *Xi'izm, Çin'in Ceo'su, her şeyin başkanı* gibi tanımlar yapılmaktadır.

Mao Zedong ve Deng Xiaoping'den sonra çekirdek lider (Lingdao Hexin) olarak tanımlanan Xi, Çin tarzında büyük güç diplomasisi, yeni tipte büyük güç ilişkilerini yönetmeye çalışmaktadır. Deng Xiaoping'in düşük profil stratejisini devam ettirmek yerine Mao'dan sonra en güçlü ve en milliyetçi lider olarak kendisinden önceki liderlerden oldukça farklı bir yol izlemektedir (Karluk 2017b: 98; Ferdinand 2016: 944). 2017 yılında yapılan ÇKP 19. Ulusal Kongresi'nde "*Yeni dönemde Çin'e özgü Sosyalizm düşüncesi*", ÇKP'nin anayasası olarak kabul edilen parti tüzüğüne eklenmiştir (Bougon, 2018). Böylelikle Mao'dan sonra fikirleri parti tüzüğüne eklenen ikinci lider olmuştur. Deng Xiaoping döneminde "*Gücünü Sakla Zamanını Bekle*" söylemi yerine "*Başarı İçin Çabala*" (Fen fa You wei) mottosuna bırakmıştır. Bu bağlamda Xi önceki liderlerden farklı olarak Çin'i sadece yönetmemekte aynı zamanda dönüştürmektedir (Bader, 2016: 1).

Devlet Başkanı Xi Jinping'in ifade ettiği "dünya ulusları arasında gurur duyulacak bir yer edinmek" ve "lider bir küresel güce dönüşmek" isteği 19. Çin Komünist Parti Kongresinde beyan edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere öncülük etmek, ayrılıkçı politikalara karşı istikrar ve güvenlik, ulusal birliğin korunması ve aşırılıklarla mücadele gibi maddeler beyan edilmiştir (Aydın, 2020).

Xi, Mao Zedong ve daha sonra diğer liderlerin de vurguladığı Çin karakteri/Çin özelliklerine sıklıkla atıfta bulunmaktadır (Perez-Garcia, 2021: 3). ÇHC liderleri ısrarla batının merkez/periferi paradigmasına karşı çıkıp sosyal uyumun sağlanacağı, önerdikleri işbirliklerin hepsinde bütün devletlerin mozağın bir parçası olarak telaki edileceği söylemini vurgulamaktadır.

Mao Zedong'un politik sloganlarından biri 1949'da yüzyıllık aşağılanmadan kurtularak endüstriyel ve kalkınmış güçlü bir Çin yaratmaktır. Bugün Xi'nin vurguladığı hedef ise 2049'da komünizmin 100 yılını kutlayarak dünyanın süper gücü haline gelmek *Yüzyıllık Maraton'un* (The Hundred-Year Marathon) sonunda Çin Halk Cumhuriyeti, dünyanın en büyük gücü olarak telaki edilecektir. Xi'ye göre Çin'in eski küresel konumuna geri getirmek için dünya ekonomisinin kabaca üçte birine hükmetmek gerekmektedir. Bu gelişmeler sonucunda Çin ulusunun *Büyük Uyanışı* gerçekleşecektir. (Pillsbury, 2005).

Genel olarak dış politika hedeflerine bakıldığında küresel anlamda bir etki alanı yaratmak, Çin Amerika ilişkilerinde istikrarın sağlanması ve yaklaşık 1 trilyon dolarlık

yatırım hacmine sahip olan Kuşak Yol Girişimi'nden taviz vermemek en temel stratejilerdir. Xi Jinping'in uluslararası alanda çokça tartışılacak Kuşak Yol Girişimi'ne atfen Yeni İpek Yolu olarak 2013'de deklare ettiği proje, aslında Çin'in üstünlüğüne dayanan dönemi hatırlatmak amacıyla kullanılmış aynı zamanda Çin'in en önemli dış politika amacı olarak ilân edilmiştir. Dış politika hedefinin yanı sıra gerçekleştirilmek istenen bu projenin ilânıyla Çin'in benzersiz tarihine, medeniyetine ve karakteristiğine vurgu yapılmıştır. Ulusal öğelerin vurgulandığı bu projede hem bölgesel olarak yakın ülkelerin hem de farklı kıtalarda bulunan birçok ülke ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Perez-Garcia, 2021: 3). 2049'a kadar hayata geçilmesi planlanan bu girişim, altyapı yatırımlarının gelişmesini ve kara ve tren yoluyla büyük yatırımları kapsamaktadır Çin'in hegemonik bir güç olarak yayılcı politikalar izleyeceği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar karşısında Hu Jintao döneminden beri tüm liderlerin en çok vurguladığı barışçıl yükseliş, uyumlu toplum (harmonious society) söylemi devam ettirilmektedir (Zhu, 2013: 123).

Jinping'in Çin dış politika stratejilerinde geliştirdiği söylemlerinden biri de Çin Rüyasıdır. Çin Rüyası fikri her ne kadar Xi döneminde parti tüzüğüne girmişse de bu söylemi ilk kullanan lider Hu Jintao'dur (Ferdinand 2016: 942). *"Orta Halli Müreffeh Bir Toplumun Her Yönden Kesin Zaferi ve Yeni Bir Çağda Çin'e Özgü Sosyalizmin Büyük Başarımı İçin..."* başlıklı konuşmasında şunları ifade etmiştir: *"Bu Yeni Çağ eski başarılarımızın üzerine koyarak hedefimize ilerleyeceğimiz bir çağ olacaktır ve bu tarihi dönemde sosyalizme Çinli bir karakter vermeye çalışacağız. Bu yeni çağ refah toplumunu güvence altına almayı başaracağımız çağ olacak ve modern sosyalist bir ülke olmak için top yekûn çalışacağız. Belirlemiş olduğumuz hedefleri gerçekleştirmek için yeni çağda Çin Karakteristiğinde sosyalizmi benimseyip, muhafaza edip geliştireceğiz"* (Çin Komünist Partisi 19. Ulusal Kongresi, T.Y.).

Tablo 1: 5 Kuşak Liderin Karşılaştırmalı Analizi

LİDERLER	Ulusal Gelişmeler	Uluslararası Gelişmeler	Liderlik Stili	Temel Strateji	Temel Politikalar
Birinci Nesil: Mao Zedong	<ul style="list-style-type: none"> •Komünist bağımsız devletin kurulması, •Büyük ileri atılım 	<ul style="list-style-type: none"> •Soğuk savaş •Vietnam Savaşı •Kore Savaşı •Asya ve Afrika'da sömürgeciliğin sona ermesi 	<ul style="list-style-type: none"> •Revizyonist ve Hiyerarşik Stil •Çekirdek Lider 	<ul style="list-style-type: none"> •"Yüzyıllık aşağılanma"dan •Kurtul Çalış, çalış yine çalış 	<ul style="list-style-type: none"> •Kültür devrimi •Devrimci ve antiemperyalist politikalar •Tek tarafa yaslanma - Bağımsız dış politika - üçüncü dünya görüşü
İkinci Nesil: Deng Xiaoping	<ul style="list-style-type: none"> •Çin'in dünyaya entegre olması •1989 Tiananmen olayları 	<ul style="list-style-type: none"> •Soğuk savaşın yumuşaması •Çin Tehdidi algısının yükselmesi 	<ul style="list-style-type: none"> •Düşük Profil Liderlik stili 	<ul style="list-style-type: none"> •Gücünü sakla zamanını bekle 	<ul style="list-style-type: none"> •Açık kapı ve reform •Devlet Kapitalizmi
Üçüncü Nesil: Jiang Zemin	<ul style="list-style-type: none"> •Uluslararası siyasal ve ekonomik anlamda dünyaya entegre olunması 	<ul style="list-style-type: none"> •Soğuk Savaş'ın sona ermesi, •Kapitalizmin zaferi 	<ul style="list-style-type: none"> •Düşük Profil Liderlik stili 	<ul style="list-style-type: none"> •Ekonomik olarak dünya gücü olmak •Çok taraflı organizasyonlara katılım 	<ul style="list-style-type: none"> •Çin'i Normalleştirme •Daha az ideoloji daha fazla pragmatizm

Dördüncü Nesil: Hu Jintao	<ul style="list-style-type: none"> •Dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü •Çin-ABD ilişkilerinin ilerlemesi 	<ul style="list-style-type: none"> •2008 pekin olimpiyat oyunları •2008 Finansal Kriz 	<ul style="list-style-type: none"> •Düşük Profil Liderlik stili 	<ul style="list-style-type: none"> •Uyumlu bir toplum ve uyumlu bir dünya söylemi 	<ul style="list-style-type: none"> •Çin Tehdidi imajını silmek •Ekonomik büyümeyi devam ettirmek •Yumuşak gücü arttırmak
Beşinci Nesil: Xi Jinping	<ul style="list-style-type: none"> •Çin ve Hindistan'ın yükselişi, •Mega Projeler •Kuşak Yol Girişimi •Milliyetçiliğin yükselişi 	<ul style="list-style-type: none"> •Arap Baharı •Covid-19 Salgını •Terörle mücadele 	<ul style="list-style-type: none"> •Revizyonist ve Hiyerarşik Stil •Çekirdek Lider •Milliyetçi Lider 	<ul style="list-style-type: none"> •Yüzyıllık Maraton •Çin Rüyası •Büyük uyanış •Barış için çabala •Kazan kazan yine kazan •Büyük güç diplomasisi, yeni tipte büyük güç ilişkileri 	<ul style="list-style-type: none"> •Çin'in eski küresel konumuna geri getirmek Kuşak yol girişimi •Çin-ABD ilişkilerinde istikrar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç

Uluslararası ilişkilerin artık çok yönlü ve çok boyutlu hale geldiği dünyada dış politikada meseleler interdisipliner bir yöntemle ele alınıp farklı alanlardan ödünç alınan kavramlar, terminolojiler ve metodolojiler ile izah edilmektedir. Bilişsel psikoloji alanından uluslararası ilişkilere eklenen algı kavramının teorik izahı ve liderlerin profillerinin dış politikadaki etkisi oldukça kritik bir meseledir.

Karar vericilerin dünyayı nasıl gördükleri ve kendilerini nerede konumladıkları ürettikleri dış politika kararlarını ve stratejilerini etkilemektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1949'dan günümüze kadar beş kuşak liderin dış politika davranışları, karar alma mekanizmasını etkileyen motivasyon ve çekinceleri uluslararası siyasal ve ekonomik konjoktüre göre değişmiştir. Özellikle karar alma mekanizmasında bulunan devlet başkanının dış politika algısı temel stratejileri ve söylemleri belirlemektedir.

Devrimin öncüsü ve Çin'i bağımsız bir devlet haline getiren çekirdek lider Mao Zedong'un revizyonist politikaları ÇHC'yi dış dünyaya kapatmışken 1978'de düşük profil lider olarak tanımlanan Deng Xiaoping Çin'in kapılarını dünyaya açmıştır. Ekonomik alanda yapılan reformların siyasal alanı dönüştürmemesi nedeniyle dünyanın çeşitli bölgelerinde artan "Çin tehdidi" algısına karşılık, 1990'lardan sonra Çin hükümeti kendisine yönelik kaygıları azaltmak için "barışçıl kalkınma" ve "uyumlu dünya" söylemlerini geliştirmiştir. Proaktif ve milliyetçi lider Xi Jinping döneminde yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmelerle birlikte 2024'te "yüzyıllık maraton" tamamlanarak dünyanın süper gücü olunması hedeflenmektedir. Bu yükseliş ve son dönemde Çin'in mega projeleri ile Çin'in hegemonik bir güç olarak yükseleceği endişelerini de beraberinde getirmektedir.

Kaynakça

- Alden, C. ve Aran, A. (2017). Foreign Policy Analysis: New Approaches, Taylor & Francis.
- Aydın, F. (2020). "Çin Dış Politika Dinamiklerini Anlamlandırmak", İş ve Hayat Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11, ss. 142-155.
- Bader, J. A. (2016). How Xi Jinping Sees The World & And Why, Washington, DC: Brookings Institution.

BM Genel Kurul Toplantısı, 10. 04. 1974.

Bougon, F. (2018). Inside The Mind of Xi Jinping, Hurst & Company.

Chang, J. ve Halliday, J. (2011). Mao: The Unknown Story, Anchor.

Çin Komünist Partisi 19. Ulusal Kongresi (T.Y.), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya41682522>, (Erişim: 01 Nisan 2023).

Feng, H. (2007). Chinese Strategic Culture and Foreign Policy Decision-Making: Confucianism, Leadership and War, Routledge.

Gungwu, W. (1980). China and The West: Society and Culture 1815–1937, Routledge.

He, T. (2021). “The Third Revolution: Xi Jinping and the New Chinese State”, Pacific Affairs, Cilt: 94, Sayı: 2, ss. 412-414.

Hodder, R. (2000). In China’s Image: Chinese Self-Perception in Western Thought, Springer.

Jervis, R. (2017). Perception and Misperception in International Politics, Princeton University Press.

Jisi, W. (1992). The Spirit of Chinese Foreign Policy: A Psychocultural View, The China Quarterly, Cilt: 129, Sayı: 1, ss. 231-232.

Karlık, A. C. (2017). “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi ve Gerçekleri Üzerine”, Denge Politik Dergisi, ss. 95- 114.

Kissenger, H. (2015). Çin, (Çev. N. I. Çeper) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Merleau-Ponty, M. (2005). Algılanan Dünya, İstanbul: Metis Yayınları.

Merleau-Ponty, M. (2012). Phenomenology of Perception, Routledge.

Mintz, A. ve Derouen Jr, K. (2010). Understanding Foreign Policy Decision Making, Cambridge University Press.

Perez-Garcia, M. (2021). Global History With Chinese Characteristics: Autocratic States Along The Silk Road in The Decline of The Spanish and Qing Empires 1680-1796, Springer, Rowman & Littlefield.

Pillsbury, M. (2005). The Hundred-Year Marathon: China’s Secret Strategy to Replace America as The Global Superpower, Henry Holt and Company.

Pye, L. W. (1972). China: An Introduction, Little Brown.

Snyder, R.C. ve Bruck, H.W.; Sapin, B. (2002). Decision-Making As An Approach To The Study of International Politics, Palgrave Macmillan.

Sönmezoğlu, F. (1994). Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul: Der Yayınları.

Sutter, R. G. (2012). Chinese Foreign Relations: Power and Policy Since The Cold War, Rowman&Littlefield.

Swanstrom, N. (2016). “The New Great Game: China and South and Central Asia in The Era of Reform”, (Ed. Fingar, T.), Stanford University Press.

Vogel, E. (2011). Deng Xiaoping and The Transformation of China, London: Cambridge

Waltz, K. (2018). Man, The State, and War: A Theoretical Analysis, Columbia University Press.

Zhu, L. (2010). China’s Foreign Policy Debates.

Zhu, Z. (2013). Foreign Policy of the People's Republic of China, Ryan K. Beasley, Julet Kaarbo.

